تصوير ابو عبد الرحمن الكردي

www.iqraahlamontada.com
منتدى إقرأ الثقافي

لە چاپکراوەکانی کۆڕی زانیاری عێراق
«دەستەی کورد»

زانستی ناوەڵواتا

لە ڕەخنەسازیی یۆنانی و ڕۆمانی و عەرەبی و ئەورووپییەوە
بۆ ڕەخنەسازیی کوردی

دانانی
دکتۆر کامل حسن عزیز البصیر
ئەندامی کارای کۆڕی زانیاری عێراق

چاپخانەی کۆڕی زانیاری عێراق
١٩٨١ ز ١٤٠١ ك

لە چاپکراوەکانی کۆڕی زانیاری عێراق
«دەستەی کورد»

زانستی ئاوەڵواتا

لە ڕەخنەسازیی یۆنانی و ڕۆمانی و عەرەبی و ئەوروپییەوە بۆ ڕەخنەسازیی کوردی

دانانی
دکتۆر کامل حسن عزیز البصیر
ئەندامی کارای کۆڕی زانیاری عێراق

چاپخانەی کۆڕی زانیاری عێراق
١٩٨١ ز ١٤٠١ ك

ووشه له ڕووی ژماره‌وه له هه‌موو زمانێکدا سنووری هه‌یه و له بن دێت ، به پێچه‌وانه‌ی واتاوه که هه‌رگیزاوهه‌رگیز کۆتایی نایه‌ت و هه‌میشه له په‌ره‌سه‌ندن‌دایه • ئه‌م ڕاستی‌یه وای له میلله‌تان کردووه هه‌ندێ ووشه له زمانه‌کانیان‌دا بۆ دوو واتا یان زیاتر به کاربهێنن •

له زانستی زمان و هونه‌ری ڕه‌وانبێژیش‌دا (۱) ئه‌و ووشانه به چه‌شنێکی تایبه‌تی باس‌ده‌کرین و لێیان ده‌کۆلرێته‌وه • بۆنموونه : له زمانی لاتینی و زمانه زیندووه‌کانی ئه‌وروپایی له ژێر ناونیشانی میته‌فۆردا Metaphore زاناکانی «ریتۆرك» (۲) شی‌یان ده‌که‌نه‌وه و له زمانی عه‌ره‌بی‌دا شاره‌زاکانی زانستی ڕه‌وانبێژی به ناوی مه‌جاز لێکیان ده‌ده‌نه‌وه سه‌رئه‌نجام ئه‌و ووشه‌یه‌ی که بۆ واتایه‌کی نوێ له زمانی لاتینی و زمانه زیندووه‌کانی ئه‌وروپادا به کاردێت پێی ده‌وترێ میته‌فۆر Metaphore و له زمانی عه‌ره‌بی‌دا به مه‌جاز ناو ده‌برێ • هۆی ئه‌و ناوبردنه و ئه‌م ناودانانه له‌وه‌وه هه‌ڵقولاوه که گوایه ووشه‌که له واتایه‌که‌وه بۆ واتایه‌کی تر گواستراوه‌ته‌وه •

---

(۱) ڕه‌وانبێژی : البلاغة .

(۲) ڕیتورن : ڕه‌وانبێژی .

ئەوانەی لە زمانی کوردی خۆیان لە قەرەی ئەم بابەتە داوە لەسەر هەمان ڕێچکە ڕۆیشتوون و شوێن پێی شارەزا عەرەبەکانیان هەڵگرتووە و ئەو چەشنە ووشانەیان ناو ناوە خوازە یان خواستە : واتە ووشەیەك لەو ووشانە بۆ واتایەکی نوێ خوازراوە یان خواستراوە •

پرسیاری گرنگ لێرەدا ئەوەیە : ئایا ڕاستە کە ووشە لە واتاکەیەوە بۆ واتایەکی تر گواستراوەتەوە و لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی دیکە هەڵگیراوە ؟ ! •

بۆ ڕوونکردنەوەی مەبەستمان لەم پرسیارە با نموونەیەك بۆ ووشەیەکی (میتەفۆر ، مەجاز ، خوازە و خواستە) بهێنینەوە :ـ

لە زۆربەی زمانەکاندا بۆ پیاوی ئازا ووشەی (شێر) بە کاردێت و لە جیاتی ئەوەی بووترێ : «پیاوێکی ئازام دی» دەڵێن «شێرێکم لە بازاڕ دی» ، بۆیە ووشەی «شێر» دوو واتای هەیە : واتای یەکەم ، ناوێکە بۆ دڕندەیەکی ئازا • واتای دووەم ئاوەڵناوێکە بۆ ئادەمیزادێکی بە جەرگ • کەوابوو ووشەی «شیر» لە واتایەکەوە بۆ واتایەکی تر نەگواستراوەتەوە بەڵکوو لە خۆیدا دوو واتای پێکەوە لکاوی هەیە :

بێ گومان واتای یەکەمی سەرەکییە ، واتای دووەمیشی لەم واتا سەرەکییەوە هەڵقولاوە و بۆ ئادەمیزادێك کە لە ڕووی ئازایەتیەوە لە شێر بچێت گونجێندراوە • بۆیە ئێمە لەو باوەڕەداین کە زاراوەی خوازە و خواستنی لاسایی‌کەرەوەی کوردی ناتوانن سروشتی ئەم ڕووداوە زمانی و هونەرییە دەرببڕن و ڕوونی بکەنەوە • جا بۆمان هەیە کە پشت لەو زاراوانە بکەین لە جیاتی یان زاراوەی «ئاوەڵواتا» بەکاربهێنین ، چونکە واتای ئازایەتی بۆ ووشەی (شێر) هەمیشە لەگەڵ واتا سەرەکیەکەیەتی و بە

هیچ کلۆجێك لێی جیانابێتەوە و گوێ گر کە ئەم ووشەیە دەبیستێ یەکسەر واتای ئازایەتی و ناوی ئەو دڕوندەیە پێکەوە بە مێشکیدادێن •

هەرچۆنێك بێ «زاراوەی ئاوەڵواتا» ــ لە نێوانی زانستی زمـــان و ڕەخنەسازی دا ــ بابەتێکی هاوبەشە و باسێکی ئێجگار گرنگە و لە زمان و ڕەخنەسازیی کوردی دا پیویستی بە لێکۆڵینەوە یەکی ئەکادیمی لەبەر تیشکی ڕێبازێکی زانستی و هونەریدا هەیە •

ئەم پێویستیە پاڵی پێوە نام لەم کۆڕە بێ سنوورەدا تەقەللایەك بدەم و ئەم لێکۆڵینەوەیە پێش کەش بە خوێنەری کورد بکەم :

نەخشەی ئەم لێکۆڵینەوەیش بۆ ئەوەی مێژوویی بێت لە چوار بەشی سەرەکی پێك هاتووە :

بەشی یـــەکەم :

تێڕوانینێکی گشتی یە دەربارەی میتەفۆر لە ڕەخنەسازیی یۆنانی و ڕۆمانیدا •

بەشی دووەم :

سەرنجێکە لە ڕەخنەسازیی عەرەبی بۆ دەست نیشانکردنی چۆنیەتی باسی مەجاز لە لایەن زاناکانی ڕەوانبێژیی عەرەبی یەوە •

بەشی سێیەم :

پیاچونەوەیەکە لەگەڵ چەند ڕەخنەسازێکی ئەورووپی هاوچەرخ بـــۆ دەست نیشانکردنی گۆڕانەکانی باسی میتەفۆر لەسەردەمی دێرینەوە هەتاکو ڕۆژگاری ئێستەمان •

بەشی چوارەم :

لێکدانەوەی باسی (خوازە)یە لە لای ئەو زانا کوردانە کە لەم باسەدا

ئیشیان کردووه لەگەڵ چەسپاندنی بیروڕا تایبەتیەکانماندا لەم ڕووەوە .

هیوادارم کە توانیبێتم خزمەتی زانستی زمان و ڕەخنەسازی کوردیم بەم لێکۆڵینەوە کورتە کردبێت ، هەرچەندە لەو باوەڕەدام لێکۆڵینەوەکەم لە کەموکوڕی یەوە دوور نیە ، چونکە سەرەتایەکە و هەموو سەرەتایەکیش پێویستی بە ڕابەری و خستنە سەر هەیە بۆ ئەوەی نەش ونما بکات و ئامانجەکانی بهێنیتەدی .

سلێمانی
دکتۆر کامل حسن عزیز البصیر
١٩٧٩/١١/٢٢

بەشی یەکەم

میتەفۆر لە رەختەسازیی یۆنانی و ڕۆمانیدا

ـ سۆفستاییەکان و زانستی میتەفۆر •

ـ فەرامۆش کردنی میتەفۆر لە نێوانی سۆکرات و ئیفلاتۆندا •

ـ ئەرستۆ و لێکۆڵینەوەی میتەفۆر •

ـ ووشە و واتا لەلای هۆراس‌دا •

ـ لۆنجینۆس و دەربڕینی میتەفۆر •

میتەفۆر لە ڕەخنەسازیی یۆنانی و ڕۆمانیدا

سەرەتای زانستی میتەفۆر لە ڕەخنەسازیی یۆنانیدا :

مێژوونووسەکان بە گشتی دەڕواننە وێژەی یۆنانی و ڕۆمانی ، تەمەنی ئەم وێژەیە بە سەر حەوت قۆناغدا * دابەش دەکەن :

قۆنـاغی یـەکەم :

سەردەمی ئەفسانەیی • لە پێش تۆمارکردنی مێژووەوە هەتا کۆتـایی سەدەی نۆیەمی پێش زایین •

قۆنـاغی دووەم :

سەردەمی قارەمان و شەڕ و شۆڕەکان لە کۆتایی سەدەی نۆیەمی پێش زایینەوە هەتا نزیکەی نیوەی سەدەی شەشەمی پێش زایین •

قونـاغی سێهەم :

سەردەمی شارستانیەتی ، لە نیوەی سەدەی هەشتەمی پێش زایینەوە هەتا سەدەی پێنجەمی پێش زایین •

قۆنـاغی چوارەم :

سەردەمی ئەثینی ، لە سەدەی پێنجەمی پێش زایینەوە هەتا سـەدەی سێیەمی پێش زایین •

---

* بڕوانە کتێبی (دراسات فی النقد الادبی) ل (٤٢ـ٤٣) .

قۆنـاغی پێنجەم :

سەردەمی ئەسکەندەری ، لە سەدەی سێیەمی پێش زایینەوە هەتـا ساڵی سەد و چل و شەشی زایین •

قۆنـاغی شەشەم :

سەردەمی یۆنانی و ڕۆمانی لە نێوانی ساڵی سەد و چـل و شـەشی زایینی و ساڵی سێ‌سەد و سیی زایین‌دا •

قۆنـاغی حەوتـەم :

سەردەمی بێزەنتی لە ساڵی سێ‌سەدو سیی زایینی‌یەوە هەتـا سـاڵی هەزار و چوارسەد و پەنجـا و سێی زایینی کـە عوسمانیـەکان شـاری کوستەنتینی‌یەیان داگیرکرد •

وێژەی یۆنانی و ڕۆمانی بەم دابەشکردنە پچڕپچڕ نیە و بەرهەمـی هەر قۆناغێکی وەکوو دوڕگەیەکی سەربەخۆ نایەتە بەرچاو ، بەڵکو هەمیشە یەکێتیی قەوارەی خۆی پاراستووە و ئەڵقەکانی زنجیرەیەکی یەکگرتووە •

ئەوەی لەم ڕاستی‌یە پێوەندی بە لێکۆڵینەوەکەمانەوە هەبێت : قۆناغی سەردەمی ئەفسانەیی‌یە ، کە بنکەی قۆناغەکانی ترە ، چونکە بەرهەمەکانی ئەم قۆناغە لە داستانە میثۆلۆجیەکان و چیرۆکە میتافیزیکی یەکان دەربارەی خواکان ڕەنگیان لە کارەکانی قۆناغەکانی تری وێژەی یۆنانی و ڕۆمـانی‌دا داوەتەوە و وێژەرە یۆنانی و رۆمـانی‌یەکان لـە هەموو سەردەمـەکاندا ئەفسانەکانیان وەکوو سەرچاوەیەکی سەرەکی بۆ بەرهەمەکانیان داناوە •

ڕەنگ‌دانەوەی ئەفسانە لە وێژەی یۆنانی و ڕۆمانیدا بە لای ئێمـەوە سەرچاوەی پەیدابوونی زانستیی میتەفۆرە لـە رەخنەسـازیی ئـەم دوو نەتەوەیەدا •

بەڵگەشمان ئەوەیــە :

میللەتی یۆنان بۆ هەر هێزێکی سروشت و ئارەزوویەکی دەروون و چالاکی‌یەکی ئادەمیزاد خوایەکیان ، داتاشیوە [١] و جڵەوی هەموو ئیش و کارێکی پەنهان و ئاشکرایان داوەتە دەستیەوە • سەرئەنجام پەیکەریان بۆ زیاتر لە سی و حەوت خوا لە پەرستگا و میانەکانیان بەرزکردۆتەوە :

ئەم خوایانە بە گوێرەی میثۆلۆجیەکانیان بەسەر دوو خێزاندا پۆل‌پۆل دەکرێــن :

خیزانی (کرۆنۆس) یان (ساتۆرن) ، خیزانی (زۆس) یاخود (جۆبیتێر)• لە وەچەکانی (جۆبیتێر) خواکانــی نــۆ هونــەرەکانن : (یوارنی) Uronie خوای ئەستیرەگەری و ، (کیلیو) Clio خوای زانست و مێژوو و ، (یوتیرب) Euterpe خوای موسیقــا ، و تربیسیکــور Terpsichore خوای سەما و (ثالی) Thalie خوای کومیدیا و (ملپومین) Melpomene خوای تراجیدیاو (اراتوا) Arato خوای هۆنراوەی لاوانەوە و خەفەت و (پۆلمنی Polymnie) خوای هــۆنراوەی گورانیٚ و (کلیوپ) Calliope خــوای هــۆنراوەی جۆشــدان کە ئەرکێکی گرنــگ لە زانیاری و زانست و ئایین و فەلسەفە و وێــژەی یۆنانی دەگێڕن • جا بۆ ئەوەی پێوەندیی ئەم ئەرکە بەزانستی میتەفۆرەوە دەست‌نیشان بکەین با سەرنج لە داستانی ئەلیــاذە [٢] بدەیــن و بزانــین

---

(١) بڕوانە کتێبی (الادب الیونانی القدیم ل ١٣ــ٢٤ •

(٢) ووشەی (ئەلیاذە) نیسبەیەکی یۆنانی‌یە بۆ شاری (ئەلیۆن) پایتەختــی ترواد‌یی‌یەکان ، ئەم ووشەیە لە مێژووی وێژەی یۆنانی‌دا بۆ هۆنراوەیەکی داستانی کە هەستیاری بە ناوبانگی یۆنانیەکان (هۆمیرۆس) لە نیــوەی سەدەی نۆیەمی پێش زایین‌دا کۆی‌کردۆتەوە و ڕێکی خستووە و لــە قاڵبێکی هونەری‌دا دای‌ڕشتووە .

هۆمێروس [٣] چلۆن باسی خواکان دەکات ؟ .

هۆمیرۆس دەلی : «خواکان لە لوتکەی ئۆلۆمپدا میرنشینی‌یەکی شاهانەیان پێکهێناوە :

سەرۆکی ئەم میرنشینی‌یە « تەزۆسە » . خواکان هەموویان لە وێنەی ئادەمیزاددان ، بەلام نەمرن ، چونکە شلەیەکی تایبەتی لە لەشیاندا هەیە لە قارەمانەکان بە هێزتر و خێراترن چۆن بیانەوێ بۆ خەلکی دەردەکەون یاخود خۆیانیان لێ‌دەشارنەوە . لە تەلاری بەرز و جوان لە ئاسماندا دەژین ، هەموو ژیانیان بەختیاری و بەهارە . دەخۆن و دەخۆنەوە و ژن و ژنخوازی دەکەن ، ڕم و تیر بریندارییان دەکات ، ئازار دەچێژن و دەگرین . دەست دەخەنە ناو ئیش‌وکاری ئادەمیزادەوە . هەندێکیان پشتگیری یۆنانی‌یەکان دەکەن و هەندێکی تریشیان لایەنی تروادییەکان دەگرن . جوێن بە یەکتر دەدەن و فێڵ لە یەکتر دەکەن . دەست لەو مرۆڤە دەپارێزن کە بە قوربانی و دیاری لێیان نزیك دەبێتەوە [٤] » .

ئەم چەشنە باسە ، کە زۆربەی هەستیار و نوسەرە دراماتیکی‌یەکان و تراجیدی و کۆمیدی نووسەکان لەسەر ڕێچکەی ڕۆیشتبوون ، سەرنجی هەندێك لە فەیلەسووفەکانی ڕاکێشا . فەیلەسوفەکان کە بینی‌یان هۆمێروس و وێژەرەکانی تر خواکان وەکوو ئادەمیزاد لەقەلەم دەدەن ، بە

---

(٣) ناوی هۆمیرۆس لە زمانی یۆنانی‌دا بە واتای ڕێکخەر هاتووە ، بۆیە هەندێك لە ڕەخنەسازە هاوسەردەمەکان دەلێن : (ئەلیاذە) و (ئۆذیسە) بەرهەمی دوو پشتی‌جیاوازن (ئەلیاذە) بەرهەمی سەدەی نۆیەمی پێش زایینە بەلام (ئۆذیسە) لە ئاخروئۆخری سەدەی نۆیەم و نیوەی سەدەی هەشتەمی پێش زایین‌دا ئەنجام دراوە . هۆمیرۆسیش بە ناوبانگ‌ترین یاخود تازەترینی ئەو هەستیارانەیە کە هەردوو هۆنراوەکەی کۆکردۆتەوە و یاخود گێڕاونەتیەوە و ڕێکیانی خستووە .

(٤) بڕوانە کتێبی (تاریخ الفلسفة الیونانیة) ل ٣ .

بێ ئەوەی پەیڕەویی یاسای هۆشمەندی و لۆجیك [٥] بکەن ، دەستیان کرد بە پەلاماردانی هونەری هەڵبەست و هۆنراوەشیان بە کارێکی بێ کەڵك تەماشاکرد •

بەڵام کۆمەڵێك لە ڕەخنەسازان وەڵامی ئەو فەیلەسووفانەیان دایەوە و هۆنراوەیان وەکوو هونەرێکی میتەفۆری لێکدایەوە و بەرگرییان لە وێژەرەکان کرد بە بەڵگەی ئەوەی خاوەن ئەندێشە و سۆزن و بەرهەمەکانیان دەبێ وەکوو هونەرێکی جوان تەماشا بکرێت •

بۆیە دەستیان کرد بە شیکردنەوەی هۆیەکانی جوانیی هۆنراوە : لە ئەنجامدا ئەم جوانییەیان لە مۆسیقای هۆنراوەدا بەدیهێنا و ئاوازەکانی کێشیان لێکدایەوە و بەسەر چەند چەشنێکدا دابەشیان کرد و پەیوەندیی هەر چەشنێکیان بە واتا و بابەتێکەوە دەستنیشانکرد • هەروەها ئەو جوانییەیان لە زماندا بەدیکرد و سەلماندیان کە زمانی هۆنراو لە زمانی ڕۆژانە بە ڕێکوپێکی و ووشەی میتەفۆری و وێنەی هونەری جیادەبێتەوە •

سنووری ئەم باسانە کە دژواریی هەڵوێستی فەیلەسووفەکانە سەرەتایەکە بۆ زانستی میتەفۆر و هۆیەکی سەرەکییە لە هۆیەکانی پەیدابوونی لێکۆڵینەوەی هونەری ڕەوانبێژی لە ڕەخنەسازیی یۆنانیدا •

سۆفستاییەکان و زانستی میتەفۆر

دووای زاڵبوونی یۆنانییەکان بەسەر فورسەکاندا و ڕزگاربوونی وولاتەکەیان دەرفەتی پێشکەوتن و پەرەسەندنیان هاتەکایەوە ، بۆیە لە سەرانسەری یۆناندا کۆمەڵێك زانا و هەستیار و هونەرمەند و مێژووشوناس و پزیشك و پیشەساز هەڵکەوتن و ، دیمۆکراتیەت باڵی بەسەر هەموو

---

(٥) لۆجیك : المنطق .

شارەکاندا کێشا و دەمەتەقێ و گفتوگۆ لە دادگا و یاریـــگا و مەیـــانەکانی شاری ئەثینـــادا بە تونـــدوتیژی دەربارەی زانیاری و دادگەری و وێـــژە بەرپا بوو • لەبەر ئەوە فێربوونی دوواندەری [٦] وەك پێویستیـــەکی میللی وابوو •

لەم نێوانەدا کۆمەڵێك لە ڕۆشنبیران پەیدابوون و دەرفەتی باشیـــان بۆ هەڵکەوت و بوون بە مامۆستای هونەری رەوانبێژی ، ئەم کۆمەڵەش بە نازناوی سۆفستائی [٧] ناسرابوون •

سۆفستاییەکان لە فەلسەفەدا کەسایەتیی ئادەمیزادیان دووپاتکردەوە و سەلماندیان : ئازادیی بیرکردنەوە و کردەوە بنچینەیەکی دان پیانراوە و لـــەم جیهانەدا ڕاستیی بێسنوور نیە و تاقە بەرژەوەندیش هێنانەدی ئارەزووەکانی خاوەن بەرژەوەندە •

(ئەرستوفانیس) [٨] هەرچەندە دوژمنی خوێنخۆری سۆفستاییەکان بوو دەرحەقیان دەڵێت : سۆفستاییەکان لاوانیان فێرکرد : چۆن پەیڕەوی دەستووری ووردبکەن و لە وێژەدا چۆن هۆنراو بهۆننەوە و چۆن شت لێك بدەنەوە و گومان بکەن و لـــە هەموو بابەتێـــك دوودڵ ببـــن و هەمـــوو بیروباوەڕێك یەکالابکەنەوە • هەروەکوو لە دەنگ و باسی سوفستاییەکان و مشتومڕی سوکرات و ئەفلاتۆن لەگەڵیاندا دەردەکەوێ [٩] ئەمتاقمە دەستێکی بالایان لە رەخنەسازیدا هەبوو ، بە تایبەتی (برۆتاگوراس) و (هبیاس) و

---

(٦) دوواندەری : الخطابة .

(٧) سۆفستایی : لە ووشەی (سۆفستۆس) واتە : مامۆستا وەرگیراوە ، هەندێك دەڵێن لە بنەڕەتدا بە واتای گەڕۆك هاتووە .

(٨) ئەرەستوفانیس : کۆمیدی نوسێکی بە ناوبانگی یۆنانییە لە سالی ٤٥٠ی پێش زایینDا لەدایکبووە لە پاش سالی ٤٠٨ پێش زایینDا کۆچی دووایی کردووە .

(٩) بڕوانە کتێبی فن الشعر لاپەڕە ٤٨ .

(برۆدیکۆس) که له زۆربەی بابەتەکانی دوواندەری و زمانەوانی و هونەری رەوانبێژی‌یان کۆلیوەتەوە •

ئەوەی لەم لێکۆلینەوەیه پێوەندی به زانستی میتەفۆرەوە هەیێت دوو بابەتـه :

بابەتی یەکەم : لێکدانەوەی داستان و هۆنراوەیه لەسەر بناغەی رەمز و میتەفوردا :

سۆفستایی‌یەکان لەم بابەتەدا به بێ ئەوەی سەرنج له واتای فەرهەنگیی ووشه بدەن و پەیڕەویی سروشتی زمان و یاسای هۆشمەندی و لۆجیك له گواستنەوەی دەربڕین له واتایەکەوه بۆ واتایەکی تر بدەن دەستیان‌کرد بـه لێکدانەوەی زمانی داستان و هۆنراوەکان به بێ سنوور و بـه هەوەستی خۆیان واتایان بەسەر ئەو زمانەدا سەپاند : تا ڕادەیەکی وا ئیتر هیچ واتایەکیان بۆ زمانی یۆنانی بەجێ نەهیشت و واتای نوێ‌یان بۆ ووشەکانی ئەم زمانه سازکرد و داتاشی •

بابەتی دووەم : یاری‌کردن به ووشه :

دوێنەری سۆفستایی بەناوبانگ (جۆرجیاس) دەربارەی کارتێکردنی ووشه له مرۆڤدا دەڵێت : «ووشه هێزێکی بێ سنووره کاری بـێ هاوتـا ئەنجام دەدات • هەرچەنـده بـه ڕواڵەت نرخێـکی ئەوتۆی نیه بەڵام لـه کردەوەدا جڵەوی ترس ڕادەگرێت و خەفەت دەڕەوێنی و خۆشی و بەختیاری دەبەخشێت و دەروون له پەرمۆده و دڵنیـایی پـڕدەکات و هۆشمەنـدی دەخاته داوی جادووگەرییەوه و هەندێ جـاریش دڵ و دەرونـی مـرۆڤ داگیردەکات و لغاوی ویستەمەنی لێ دەسەنێتەوه و وای لێ‌دەکات که کارێ وا بکات لەگەڵ ڕەوشت و نەریتی کۆمەڵەکەی‌دا نەگونجێت •

سەرەنجام شوێنەواری ووشه له سەر بڕوایێ‌کردنی هۆشمەندی‌یانـه

ڕاناوەستێ و لە سنووری تێدەپەڕێت بۆ کارتێکردن لە سۆز [١٠] ئەم بیروڕایەی (جۆرجیاس) دەربارەی سروشتی ووشە و پێوەندیی دەروونی گوێگر و خوێنەر بەم سروشتەوە چوارچێوەیەکی فەلسەفییانەیە بۆ ڕێبازی سۆفستاییەکان لە ڕابەریی جەماوەر و بەدیهێنانی ئامانجە ڕامیارییەکانیاندا •

ئەوەی ناسراوە لە مێژووی فەلسەفەی یۆنانیدا سۆفستائییەکان کە بەرامبەر کۆمەڵێك دەدووان : بیروباوەڕەکانیان بە جوانترین ووشە و ڕازاوەترین ڕستە دەدەبڕی ، جگە لەوەی بە زمانێکی تەڕ و پاراو بڕوایان بە خەڵکی دەهێنا • پشتگیریی بابەتێکیان دەکرد و لە هەمان کاتیشا دژی ڕادەوەستان • لایان گرنگ نەبوو ڕاستی ئەو بابەتە دەربخەن بەڵکوو هەموو ئامانجیان سەرنجڕاکێشان و گومانچاندن بوو •

بنچینەی ئەم ڕێبازەی سۆفستاییەکان خوڵقاندنی دەربڕینی تازە و لە خشتەبردنی واتای واژە و یاریکردن بە ووشە بوو •

بۆ نموونە ، گیورگیاس : لە کتێبە بەناوبانگەکەیدا (نەبوون) سێ بیرۆکەی سەرەکی دەسەلمێنی :

بیرۆکەی یەکەم : شتبوونی نییە •

بیرۆکەی دووەم : ئەگەر شتێ هەبێ مرۆڤ ناتوانێ هەستی پێ بکا و لێی تێبگا •

بیرۆکەی سێیەم : ئەگەر واداتێین کە یەکێك هەیە تێی گەیشتووە ، ناتوانێ ئەو تێگەیشتنەی دەرببڕێت و بیگەیەنێتە خەڵکی •

کەوابوو زمان لە لای (گیورگیاس) و هەموو سۆفستاییەکان هیچ

---

(١٠) بڕوانە کتێبی دراسات فی النقد الادبی ل ٧٣ .

سوودێکی نەماوە و وەکوو پێوەندییەکی کۆمەڵایەتی لە نێوانی قسەکەر و قسەبۆکراو لە کارکەوتووە و ئەو زانستانەی کە بۆ لێکۆڵینەوە و دەست‌نیشان‌کردنی واتای ووشە بەرپابوون هیچ پێویستی‌یەکیان پیێ نەماوە، چونکە هەموو ووشەیەك دەشێ بۆ واتایەك و دژی ئەو واتایەش بێت و مرۆڤیش بویێ هەیە کە دەربڕینێك لە یەك کاتا بە واتای فەرهەنگی و بە ئاوەڵواتاکەی بەکاربهێنێت •

فەراموۆش‌کردنی مینەفۆر لە نێوانی سوکرات و ئەفلاتۆندا

سوکرات کە لەسەرەتای ژیانی‌دا سۆفستایی بوو هەستی بە زیانی فەلسەفەی سۆفستایی‌یەکان کرد و دەستی کرد بە بەرپەرچدانەوەی بیروڕاکانیان بە گشتی و وەڵامدانەوەی هەڵوێستەکەیان دەربارەی زمان و ئەرکی ووشە و دەربڕینی لە تێگەیاندنی جەماوەر بە تایبەتی • ڕاستە کە قسەکانی سوکرات ڕاستە و خۆ تۆمار نەکراوون و هەروەکوو ووتراوون بە دەستمان نەگەیشتوون ، بەڵام ئەفلاتۆن کە شاگردێکی دڵسۆز و بە وەفای بووە لە کتێبەکانیدا قسەکانی مامۆستاکەی بەوپەڕی ووردییەوە چەسپاندووە •

ئەوەی لەم قسانە پێوەندیی بە هەستیار و هۆنراو و کێشەی ئاوەڵواتای ووشە و دەربڕینەوە هەبێت لە بەشی دەیەمی کۆمارەکەی و دەمەتەقێی (ئەیون) و دەمەتەقێی (مێنوندا) بەردەست دەکەوێ •

بابزانین سوکرات لەبەر تیشکی سەرنجە گشتی‌یەکانی دەربارەی هەستیار و هۆنراو چۆن روانیویەتە ئاوەڵواتای ووشە کە بڕبڕەی دەربڕینی هونەری‌یە ؟ سەرنجە گشتی‌یەکانی سوکرات لەم ڕووەوە لەسەر بناغەی نەظریەی نموونەکان [11] دامەزراوە ، ئەم نەظەریەیەش هەروەکوو لە

---

(١١) نموونەکان : المثل .

فەلسەفەی یۆنانیدا ئاشکرایە ، سێ جیهان بۆ زانیاری دەستنیشان دەکات:

یەکەم : جیهانی ئایدیالیستی [١٢] کە بارەگای نموونەی هەموو راستیەکانە .

دووەم : جیهانی هەستپێکراو : کە شانۆی ئەو شتانەیە کە ئادەمیزاد بە یەکێك یان زیاتر لە پێنج هەستپێکەرەکانی هەست پێ دەکات و لێی تێدەگات .

سێیەم : جیهانی سێبەر کە هونەرمەندەکان بە هۆی هونەرە جوانەکانە وە سازی دەکەن .

سوکرات لە سەر هێڵە گشتییەکانی ئەم نەظەرییەیە دەمەتەقێیەك لەگەڵ (جلۆکۆن) [١٣] دەکات و دەڵێت : « لە دووای بیرکردنەوە و وردبوونەوە لە نێوان ئەو هەموو چاکانەی لە ڕژێمی کۆمارەکەماندا دەردەکەوێ ، هیچ شتێك لە یاسای تایبەتیی هۆنراو زیاتر خۆشحاڵم ناکات.

جلۆکۆن : ئەوە چیە پەنجەی بۆ درێژ دەکەی ؟

سوکرات : فرێدانی هۆنراوەی لاساییکەرەوە و گوێرانەگرتنە بۆ هەستیاران » [١٤] .

لەم دەقەدا دوو بڕیاری سوکراتی دەربارەی هۆنراو بەرچاو دەکەون :

بڕیاری یەکەم : فڕێدانی هۆنراوەیە و گوێنەگرتن لە خاوەنەکەیەتی کە هەستیارە .

---

(١٢) ئایدیالیستی : مثالي .
(١٣) جلۆکۆن : ناوی کابرایەکە کە ئیفلاتۆن لە کۆمارەکەیدا کردوویەتی بە هاودەمی سوکرات .
(١٤) بڕوانە (النقد) اسس النقد الادبی الحدیث ل ١٨ .

بڕیاری دووەم : تەماشاکردنی هۆنراو وەکوو بەرهەمێکی لاسایی‌کەرەوە •

بێ گومان بڕیاری یەکەم ئەنجامی دووەمە و ئەوانەی بڕوایان پێ هەیە پشت بەوە دەبەستن کە هۆنراو تەنها لاسایی‌کردنەوەی سروشت و کردەوەیە • بۆیە بابزانین سوکرات دەربارەی سروشتی لاسایی‌کردنەوە بە گشتی چۆن دەدوێ ؟ •

سوکرات لە دەمەتەقەکانیدا هەمیشە لە بابەتێکی گشتی دەدووێ ، ئەمجا بیروڕاکانی دەربارەی بابەتە تایبەتیەکە پێش‌کەش دەکات ، بۆیە لە سەرەتای بابەتی لاسایی‌کردنەوە باسی هونەری نیگارکێشان دەکات و دەڵێت :

«کەوابوو ئەی جلۆکۆن لیرەدا سێ جۆر چەرپایە هەیە و سێ هونەرمەند سەرپەرشتی دروست‌کردنیان دەکەن • خوا و دارتاش و نیگارکێش •

جلۆکۆن : بەڵێ لێرەدا سیانن •

سوکرات : کەواتە خوا ئەگەر بۆ ئارەزوو یان بۆ پێویستیی خۆی تەنها یەك چەرپایەی لە سروشتدا خوڵقاندووە و زیاتر نیە جا ••• خوا ئەمەی زانیوە و ئارەزووی وابووە ، بۆ چەرپایەکی ڕاستی خۆی ببێ بە دروست‌کەرێکی ڕاستەقینە و نەبێ بە دروستکەرێکی ناسراو بۆ چەرپایەکی دیاری‌کراو • لەبەر ئەوە یەك چەرپایەی خوڵقاندووە و چۆنێتی‌یەکەی وا پێویست بوو کە تاقانە بێت •

جلۆکۆن : ئەی دەربارەی دارتاش چی‌دەڵێن ؟ ئایە ئەو دووبارە دروست‌کەری چەرپایە نیە ؟

سوکرات : بەڵێ •

جلۆکۆن : ڕات چیە دەربارەی نیگارکێش ؟ ئایا پێی دەڵێین دروستکەر ؟

سوکرات : بێ گومان نەء •

جلۆکۆن : ئەگەر دروستکەر نەبێ چ پەیوەندییەکی بە چەرپایەوە هەیە ؟

سوکرات : لەو باوەڕەدام ئەتوانین ناوی بەلاسایی‌کەرەوەی ئەو شتانەی خەڵکی تر دروستی دەکەن بەرین •

جلۆکۆن : زۆر باشە ، ئایا سێیەمیش بە پێی زنجیرە سروشتی‌یەکەی بە لاسایی‌کەرەوە ناوی دەبەی ؟

سوکرات : بێ گومان ، هەروەها هەستیاری تراجیدیاش وەکوو لاسایی‌کەرەوەکانی تر لاسایی‌کەرەوەیە و سێ پلە لە ڕاستی و خواوە دوورە »[15] •

ئەم بڕیارەی سوکرات پرسیارێکی سەرەکی دەربارەی نرخی هونەری لاسایی‌کەرەوە بەرپا دەکات ، خۆشی ئاگای لەمە هەیە ، بۆیە ڕودەکاتە جلۆکۆن و دەپرسێت : «مەبەست لە هونەری نیگارکێشان لاسایی‌کردنەوەی شتەکانە هەروەکوو خۆیان ، یان بە پێی دەرکەوتن یاخود بەگوێرەی ڕواڵەت یان ڕاستی ؟ •

جلۆکۆن : ڕواڵەت •

سوکرات : کەواتە جیاوازییەکی فراوان لە نێوان لاسایی‌کەرەوە و

---

(١٥) هەمان سەرچاوەی پێشوو ل ٢٢ .

راستیدا هەیە و لە توانایا هەموو شتێك ــ تەنها ــ بە دەستلێدانی پارچەیەکی بچووك ئەنجامبدات ئەو پارچەیەش ڕواڵەتییە و بەس ، ئەمەش بەڵگەیەکە لەسەر ئەوەی کە نیگارکێش وێنەی دارتاشێك یان پینەدۆزێك یان هەر وەستایەکی تر دەکێشێ ، لەگەڵ ئەوەشا هیچ لە پیشەکانیان نازانێ ، ئەگەر هونەرمەندێکی لێهاتوویێت لە توانایا هەیە منداڵ و ئەو کەسانەی ساکارن هەڵبخەڵەتێنێ ، کاتێ لە دەرەوە وێنەی دارتاشەکەیان پیشان دەدات ، وا هەست دەکەن سەیری دارتاشێکی ڕاستەقینە دەکەن .

جلۆکۆن : بە هەموو دڵنیایییەکەوە : وایە [١٦] .

کەوابوو نیگارکێش لە ڕوانگەی (سوکرات)ەوە درۆزنە و هونەرەکەی درۆیە و لە بەر ئەوەی هەستیاری بە هەمان چاو تەماشا کردووە و هۆنراوەکەی بە هەمان پێوانە پێواوە ، دەرهەق بە نووسەرانی تراجیدیا کە باشترین هەستیارانی سەردەمەکەی بوون دەڵێت : «لەبەر ئەوە ئەگەر گوێمان لێ بوو خەڵکی ووتیان نووسەرانی تراجیدیا وە لە سەرووی هەموویانەوە (هۆمیرۆس) لە چاکە و خراپە و هەموو بابەتی ئادەمیزاد و هونەر و کاروباری ئاسمانا شارەزان ، چونکە هەستیاری باش ناتوانێ هۆنراو دروستبکات هەتاکوو ــ زانیارییەکی تەواوی لە بارەی بابەتەکەی خۆیەوە نەبێ و ئەوەی ئەم زانیاریانەی نەبێ هەرگیز نابێ بە هەستیار ، ئەگەر گوێمان لەوە بوو پێویستە بڵێین : کە هەمان دەستخەڕۆیی پێشوو لەم قسەیەدا هەیە ، لەوانەیە ئەمانە تووشی هەندێ لاساییکەرەوە بووبن و بە ڕادەیەکی ئەوتۆ دەستخەڕۆکرابن هەستیان بەوە نەکردووە کە بەرهەمەکانی ئەم لاساییکەرەوانە سێ پلە لە ڕاستییەوە دوورن »[١٧] سوکرات لەسەر ئەم ڕێچکەیە زیاتر هەنگاو هەڵدەگرێ و چەند پرسیارێکی سەرسوڕمانی

(١٦) هەمان سەرچاوەی پێشوو ل ٢٤ .
(١٧) هەمان سەرچاوەی پێشوو ل ٢٥ .

دەرهەق بە (هۆمیرۆس) دەچەسپێنی و دەڵێ : «ئایا وەکوو (کاسکلیۆس) نەخۆشەکانی چاك کردۆتەوە ، یان قوتابخانەیەکی پزیشـکیی لـە دووای خۆیەوە بەجێهێشتووە ؟ ! ...ئێمە لەسەر ڕاستی دەبێ ئەگەر پرسیارمان دەربارەی تەکنیکی جەنگی و ڕامیاری و فێرکردن لە (هۆمیرۆس)کرد ، کە لە هۆنراوەکانیدا گرنگترین و بەرزترین بابەتن ، بۆیە ئەیدوێنـین و پێی دەڵێن : ئەی (هۆمیرۆس)ی هاوڕێمان ئەگەر تۆ وا بووی ئەوەی دەیڵێـی دەربارەی گەورەیی دوو پلە لە ڕاستییەوە دووره نەوەك سێ پلە واتە تـۆ دروستکەری سێبەر و لاسایی‌کەرەوە نیت و ، ئەگەر لـە توانـاتـا هەیـە جیاوازیی ئەو ڕێگایانەی سوود یاخود زیان بە ئادەمیزاد لە ژیانی تایبەتی یان گشتییدا ئەگەیەنێ دەرخەیت و پێمان بڵێ کام دەوڵەت سوودی لە یارمەتیت وەرگرتووە [١٨] ئەم پرسیارانەی سوکرات بڕیـارین و چـاوەڕیی هیـچ وەڵامێك ناکەن و دەیانەوێ راستییـەك دەربـارەی سـوودی هـۆنراو بسەلمێنن و بڵێن هۆنراو هیچ سوودێکی نیە و ناشی بێت ، ئەم راستییەش سەرئەنجامێکی سروشتییە لەو نرخ‌پێدانـەی هونـەرەوە بـە گشـتی هەڵدەقوڵێ ، چونکە ئەگەر هونەر سێ هەنگاو لە ڕاستییەوە دووربێت و خوڵقێنەرەکەی درۆزن بێت هەڵبەتە هیچ کەڵکی بۆ ژیانی ئادەمیزاد نابێت و میللەت هەرگیزاو هەرگیز سوودی لێ نابینێت .

سوکرات بەمەوە ناوەستێ بەڵکوو ڕوو دەکاتە (جلۆکۆن)ی هاودەمی و دەڵێت . «کەچی ئێمە هێشتا خاڵە گرنگەکەمان لە تاوانبارییەکە نەخستۆتە بەرچاو ، ئەویش ئەوەیە هۆنراو توانای ئەوەی هەیە زیـان بە ئادەمیـزادە باشەکانیش بگەیەنێ [١٩]» سوکرات پاش ئەوەی ناوەڕۆك و بابەتی هۆنراو بەو جۆرە لە قەڵەم دەدات دێتە سەر باسی هۆی دەربڕین و دەڵێت :

---

(١٨) هەمان سەرچاوەی پێشوو ل ٣٦ .
(١٩) هەمان سەرچاوەی پێشوو ل ٣٧ .

«ئەم هەستیارانە بگرە لە (هۆمیرۆس)ەوە لە لاسایی‌کەرەوە یەك زیاتر هیچی تر نین ، لاسایی وێنەی چاکەیان کردۆتەوە و هەرگیز ناگەن بە ڕاستی. هەستیار وەکوو نیگارکێش و لەگەڵ ئەوەشدا هیچ شتێـك لەپیشـەکەی نازانێ ، ئەوانەی لەو زیاتری لێ‌نازانن سەریان سوڕدەمێنێ کاتێ نیگارەکەی دەبینن و تەنیا لە دوو توێی دەنگ و روخسارەکەیا حوکمی بەسەرا دەدەن .

جلۆکۆن : تەواوە بەڵێ وایە .

سوکرات : بە هەمان ڕێگا هەستیار بە هۆی ووشە دەربڕینـەکانیەوە هونەری جۆربەجۆرمان پێشکەش دەکات لەو پێشکەش‌کردنەدا تەنها بـە ڕادەی لاسایی کردنەوەکەی لە سروشتی ئەو هونەرە دەدوێ و ، کەسانی تری هاوتەرازووی ئەو لە نەزانینا تەنیا لە ڕوانگەی ووشەکانیەوە حوکمی بە سەرا دەدەن و وا بە بیریانا دێت داهێنانی تێدا دەکەن بەڵام داهێنانەکەیان لە بارەی دروست‌کردنی پێڵاو یان تەکنیکی جەنگی ، یان هەر بابەتێکی ترەوە بێت تەنها بە پاڵپشتی کێش و ترپە و ئاواز ئەنجام دەدرێت . دەبێ زۆر جار بی‌نیبێتت ، حاڵی شانۆگەری ئەو هەستیارانە چیی بەسەر دێت کە لە قاڵبێکی دوور لە مۆسیقا و لە چوارچێوەی پەخشانێکی ساکاردا گێڕرابێتەوە .

جلۆکۆن : بەڵێ .

سوکرات : لە دەم و چاوێك دەکات بە منداڵی وەکوو گوڵ بووبێ و ئێستا لاوێتی بەسەر چوبێ [٢٠] » .

سوکرات لەم دەقەدا ڕاستەوخۆ فەرامۆشی ئەرکی ووشە و میتەفۆر و دەربڕینی هونەری ئاوەڵواتایی لە خولقـاندنی هـۆنراوەدا دەکات و ئـەم خولقاندنەش دەگەڕێنێتەوە بۆ کێش و ترپە و ئاواز بە تەنیا ، جگە لەوەش

---

(٢٠) هەمان سەرچاوەی پێشوو ل ٢٩ .

ئەو هۆیانەی بنیات نانی فۆرم و روخساری هـۆنراوە بـە چاوێـکی تاوانباری یەوە تەماشا دەکات و بە ڕێگای هەڵخەڵەتاندنی خوێنەری هۆنراو و دەستخەڕۆکردنی بینەرانی شانۆگەری دەزانێ ، بۆیە بە هیـچ جۆرێـك باسی ووشە بە گشتی و ئاوەڵواتای ووشە بە تایبەتی ناکات ، زیاتر لەمەش سەرچاوەی هۆنراوی سوودبەخش و هۆنەری هۆنراوخوانی بە خورپە و ئیلهام دەزانێ ، بۆیە دەڵێ : (خوای هونەر خورپە و ئیلهام بە هەندێ کەس دەبەخشێ و ، لەم کۆمەڵەی کە خورپە و ئیلهامیان پێ بەخشراوە زنجیرەیەك پێكدێت ئەم خورپە و ئیلهامـە کاریـان تێدەکات ، هەمـوو هەستیـارە لێهاتووەکان ئەگەر چی لە خاوەن داستانەکان بن یان هۆنراوەی گۆرانی ، هۆنراوە جوانەکانیان بە هۆی هۆنەرێك کە بە فێربوون چنگیان کەوتبـێ ناهۆننەوە ، بەڵکوو هۆی ئەوەیە خورپـە و ئیلهامیـان پێ بـەخشراوە ، هەروەکوو چۆن (کۆربنیتیە) (گێرەشێوێنەکان) بەبێ هۆشی سەمادەکەن ، هەروەها هەستیارەکانیش ئاوازە خۆشەکانیان دەهۆنـەوە و بێ ئـەوەی هەستی پێبکەن ، خۆرپە و ئیلهام وەردەگرن و وەکوو حاڵ لێهاتوویـان لێ دێت [٢١]) .

سوکرات بەم بیروڕایە دەربارەی هۆنراو و باری هەستیار و پێوەندیی بە خەڵکی یەوە دەرگا لە ڕووی هەموو زانستەکانی فێربوونـی هۆنراو و لێکۆڵینەوەی وێژە دادەخات و دوپاتی دەکاتەوە کە لەبەر ئەوەی هەستیـار بە خورپە و ئیلهام هۆنراوەکانی چنگ دەکەوێت هیچ پێویستیـەکی بـە زانستی زمان و هونەری ڕەوانبێژی و کێش و سەروا نیـە ، هەروەهـا خوێنەران لەبەر ئەوەی حاڵی هەستیارەکان دەیـانگرێ و بـەم هۆیـەوە چێژوچەشە لە هۆنراوەکانیان وەردەگرن هیـچ سوودێـك لـە زانسـتی

---

(٢١) هەمان سەرچاوەی پێشوو ل ٤٣ .

ڕەخنەسازی وەرناگرن و بە بێ ڕەخنەساز لە هەموو بەرهەمێکی وێژەیی تێدەگەن •

لەرستۆ و لیکۆڵینەوەی مینەفۆر

ئەوەی ئاشکرایە لە مێژووی زانستەکانی وێژەدا : ئەرستۆ یەکەمین زانایە کە دەستێکی بالآی ئەوتۆی لەم کۆڕەدا هەبوو بە دامەزرێنەری بنچینەی لێکۆڵینەوەی هەموو زانستەکان دەژمێررێ •

مێژووشوناسی زانستەکانی زمان ئەگەر بیەوێ لەبەر تیشکی ئەو راستییەدا نرخی لێکۆڵینەوەی ئەرستۆ لە زانستی ئاوەڵواتادا هەڵبسەنگێنێ ، دەبێ دوو ڕاستی ڕەچاو بکات و هەمیشە بیانهێنیتەوە یاد:

ڕاستییەکەم : ئەوەیە کە سۆفستاییەکان جڵەوی بەکارهێنانی ووشە بە گوێرەی واتا فەرهەنگییەکانیان و ئاوەڵواتاکانیان بەرەڵلاکرد و بە بێ سنوور مافیان بە دوێنەران و وێژەران دا کە بە ئارەزووی خۆیان ووشە بەکاربهێنن و دەربڕین سازبکەن و ڕەخنەسازان بە بێ دەستوور ڕاڤەی دەقە وێژەییەکان بکەن و تأویلی نابەجێ بە زۆرەملێ بەسەر ووشە و ڕستەکاندا بسەپێنن •

ڕاستی دووەم : ئەوەیە سوکرات و ئەفلاتۆن هەرچەندە بەو ئیشە نارەوایەی سۆفستاییەکان قایل نەبوون و هەڵوێستێکی بە پێچەوانەی ئەوانیان هەبوو ، بەڵام لە باسی مینەفۆردا هیچ لێکۆڵینەوەیەکیان بەجێنەهێشت و نەیانتوانی لە میانی واتای ووشەدا ڕێگا بەو گێرەشێوێنییەی سوفستاییەکان بگرن :

ئەم دوو ڕاستییە ، بە لای ئێمەوە ــ هۆیەکی سەرەکین لەو هۆیانەی کە پاڵیان بە ئەرەستۆوە نابێت بۆ یەکەم جار لە مێژووی زانستەکانی زماندا

لێکۆڵینەوەیەکی پێگەیشتوو دەربارەی میتەفۆر و ئاوەڵواتــا پێــش کەش بــکات .

ئەرستۆ کە بینی هەندێك لە وێژەران بە کارتێکردنی سۆفستایی‌یەکان بە ئارەزووی خۆیان ووشە بۆ واتا ناسراوەکانیان بە کارناهێنن و دەربڕیــن بە بێ دەستوور بۆ واتای نوێ دادەتاشن و ئەگەر هاتوو لەم کارە ناڕەوایە ڕەخنەیان لێ گیرا دەڵێن :

ئێمە لەم ئیشە هونەرییەماندا میتەفۆر سازدەکەین ، دەستی‌کرد بە سنوور کێشانی میتەفۆر .

ئەرستۆ بۆ ئەوەی ئەم سنوورکێشانەی زانستی‌یانە بێت پێناسەیــەکی وورد و دەست‌نیشانکراوی میتەفۆری دانا و ووتی :

«میتەفۆر گواستنەوەی ووشەیەکە لە واتایەکەوە بۆ واتایەکی تر[٢٢]»
ئەرستۆ لەم پێنــاسەیەدا هەستی بــەوە کرد ئەگەر بێتو بناغەی پتەو بــۆ ئەم گواستنەوەیە دانەمەزرێنێ هێشتا دەروازەی یــاری‌کردن بــە واتــای ووشەکان بە بەرەڵڵایی دەمێنێتەوە ، سەرئەنجــام دووا بــە دووای ئــەم پێناسەیە ووتی : «گواستنەوەش یان لە ڕەگەزەوە [٢٣] بۆجۆر [٢٤] یان لە جۆرەوە بۆ ڕەگەز یان لە جۆرەوە بۆ جۆر یان بــە پێی لێکچوانــدن [٢٥] دەبێ [٢٦] » .

کەواتە وێژەر و لێکدەرەوەی دەقی وێژەیی و ڕەخنەساز تەنها لەسەر یەکێك یان پتر لەو چوار بناغەیەدا بۆیان هەیە ووشەیەك لە واتایەکەوە بــۆ

---

(٢٢) کتێبی فن الشعر ل ٥٨ .
(٢٣) رەگەز : الجنس .
(٢٤) جۆر : النوع .
(٢٥) لێکچواندن : التمثیل والمشابهة .
(٢٦) کتێبی فن الشعر ل ٥٨ .

واتایەکی‌تر بگۆیزنەوە • ئەرستۆ بە نیازی پتەوکردنی ئەو بناغانە یەکە یەکە دەستی کرد بە ڕوونکردنەوەیان و ووتی «مەبەستم لەم قسەیە لە ڕەگەزەوە بۆ جۆر ، بە بەڵگەی : «کەشتی‌یەکە لێرەدا وەستا » ؛ چونکە لەنگەرگرتن جۆرێکە لە وەستان ئەمەش نموونەی جۆرە بۆ ڕەگەز : (بەڵێ ئۆرسیۆس)[٢٧] هەزاران کاری بە نرخی کردووە) لەبەر ئەوەی (هەزارەها) مانای زۆر ئەگرێتەوە ، بۆیە هەستیار لەبری ووشەی زۆر بەکاری‌هێناوە• نموونەی میتەفۆر لە جۆرەوە بۆ جۆر ئەمەیە : (بە شیری مس گیانی لێ‌سەند) (ژیانی بە جامێکی مسی تیژ پچڕا) چونکە سەندن لێرەدا بە واتای پچڕاندن دێت پچڕاندنیش واتاکەی جۆرێکە لە سەندن لێرەدا بە واتای کۆتایی‌هاتنی ژیانە ـــ مردنە •

مەبەستم لەم قسەیەم : بەپێی (لێکچوون) هەموو ئەو حاڵەتانەیە کە ئەبێ ڕێژەی ڕادەی دووەم بۆ ڕادەی یەکەم وەك ڕێژەی چوارەمە بۆ سێیەم، چونکە هەستیار وای بە کاردەهێنێ کە چوارەم لەبری دووەمە و دووەمیش لەبری چوارەمە و لە هەندێ کاتدا ئەو ڕادەیەی کە پێوەندیی بە ووشە گواستراوەکەوە هەیە دەخرێتە سەر میتەفۆرەکە بۆ ڕوونکردنەوەی مەبەستەکەم بە نموونە دەڵێم : کە ڕادەی نێوان (پێك) و (دیونیس)[٢٨] هەمان ڕادەی نێوان (قەڵغان)و (ئەرس)ە[٢٩] ، بۆیە هەستیار لە بارەی پێکەوە دەڵێت ئەمە (قەڵغانی دیونیسە) و لە بارەی قەڵغانەوە دەڵێ (پێکی ئەرس)ە ، هەروەها ڕادەی نێوان پیرێتی و ژیان هەمان ڕادەی نێوان شەوورۆژە ، بۆیە هەستیار لە بارەی شەوەوە هەمان قسەی (ئەنبارۆتلیس) دەکات و دەڵێ : پیریەتی ڕۆژە و لە بارەی پیریەتی‌وە دەڵێ : (تاریکایی

(٢٧) لە ئۆذیساوە وەرگیراوە ، سرودی یەکەم ل ١٨٥ .
(٢٨) دیۆنیس : خوای‌مەی .
(٢٩) ئەرس : خوای جەنگ .

ژیانه) یان ، (ئاوابوونی ژیان)ه و له هەندێ باری لێکچواندندا ناوی تیادا نیە ، بەڵام له بارەی ڕێژەوه دەڵێ : بۆ نموونــه بەبڵاوکردنــەوەی تــۆو ئەووترێ (وەشاندن) بــەڵام بۆ دەربڕینـــی کاری خـــۆر ئەویـــش کــه بڵاوکردنەوەی تیشکەکانیەتی هیچ ووتەیەك نیه ، لەگەڵ ئەوەشدا ڕادەی ئەم کاره بۆ تیشکی خۆر هەمان ڕادەی (وەشـــاندن)ه ، بۆ تـــوۆ ، بۆیـــه دەووترێ (ڕووناکیخوایی بڵاو دەکاتەوه) • هەروەها دەتوانرێ هەمـــان شێوه له میتەفۆر به شێوەیەکی که به کاربهێنرێ ، پاش واتاگەیاندنی شتێك به ناوێك بۆ شتێـــکیتر دانرابـــێ تایبەتیـیـــەکی ئـــەم نـــاوه دوایییـــه پشتگوێ دەخەین : بۆ نموونه لەبری ئەوەی دەربارەی (قەڵغان) بڵێـــین پێکی (ئەرس)ه ئەڵێین «پێکێکی بێمەی»ه [٣٠] ئـــەم ڕوونکردنــەوەیەی ئەرستۆ ، بنـــاغەکانی میتەفۆر به جۆرێکی قایم و پتەو دەچەسپێنێ ، جگه لەوەی دەرگای بەرەڵڵایی به کارهێنانی ووشه دادەخات و بۆ یەکەم جـــار ڕێبازێکی دەستووری بۆ شیکردنەوەی میتەفۆر پێشکەش دەکات •

ڕەنگه هەندێ له ڕەخنەسازان توانج لەم ڕێبازه بگرن و سەرنج بـــۆ ئەوه ڕابکێشن که ڕێبازێکی لۆجیکی ڕووته و ئەگەر هاتو وێژەر پەیڕەوی کرد بەهرەی خولقاندنی وێنەی هونەری له دەربڕینەکانیدا به دەستی خۆی دادەمرکێنی • بەڵام ئەم جۆره ڕەخنەسازانه دەبێ بزانن که ئـــەم ڕێبـــازه ڕەنگدانەوەیەکی دژواریه لەو دەرفەتەوه هەڵقوڵاوه که زمانی وێژەیی بـــه هۆی سۆفستاییەکانەوه ئاڵۆزاو بوبوو سەرەڕای ئەمەش له هەموو کاتێکدا سنوورێکی زانستییانه دەربڕینی وێژەیی له گێرەشێوێنی دەپارێزێ و ڕێگای بەدیهێنانی ئەرکی سەرشانی وێـــژەر که پێوەندیکردنــه به جەمـــاوەری خوێنەرانەوه خۆشدەکات •

---

(٣٠) بڕوانه کتێبی فن الشعر ل ٥٩ •

ووشه و واتا له لای هۆراس‌دا

یه‌كه‌م ڕه‌خنه‌سازی ڕۆمانی له‌پاش نه‌مانی ده‌وله‌تی یۆنانیه‌كان كه باسی ووشه‌ی كردبێ و ده‌می ژه‌نیبێته میته‌فۆر (هۆراس)ه• ڕووداوه‌كانی ژیانی (هۆراس) هه‌رچه‌نده له ڕووی ڕاستی و ناڕاستی‌یه‌وه جێگای مشت‌ومڕی زاناكانی هاوچه‌رخمانه ، به‌ڵام ئه‌وه‌ی چه‌سپاوه : ئه‌م ڕه‌خنه‌سازه له شاری «ڤینۆسیا» سالی (٦٥) پێش‌زایین له‌دایك‌بووه و گومان ده‌كرێ كه بێگانه‌بووه و ڕۆمانی نه‌بووه ، چونكه باوكی له سه‌ره‌تای ژیانی‌دا به‌نده‌بووه ، بۆیه شاره‌زاكان له‌و بیروڕایه‌دان كه ئه‌غریقی‌یه و له سالی (٨) پێش‌زایین‌دا كۆچی دوایی كردووه [1] •

هۆراس گه‌لی هۆنراوه و ووتاری جۆربه‌جۆری بۆ به‌جێ‌هیشتوین ، ئه‌وه‌ی پێوه‌ندی به باسه‌كه‌مانه‌وه هه‌یه له‌م به‌رهه‌مانه لێكۆلینه‌وه‌یه‌كی ڕه‌خنه‌سازی‌یه • وا باوه ئه‌م لێكۆلینه‌وه‌یه‌ی هۆراس مه‌به‌سته سه‌ره‌كی‌یه‌كه‌ی شیی‌كردنه‌وه و لێكدانه‌وه‌ی ڕه‌گه‌زه‌كانی هۆنراو نیه ، چونكه به په‌خشان نه‌نووسراوه‌ته‌وه و له قه‌واره‌ی هه‌ڵبه‌ستێك‌دایه و به‌كێش و سه‌روا و له شێوه‌ی نامه‌یه‌كدا ڕێكخراوه •

ئه‌وه‌ی ڕاسته (هۆراس) خۆی لێكۆلینه‌كه‌ی ناونابوو Epistola. ad. Pisones واته (نامه‌یه‌ك بۆ خێزانی بیزۆ) كه له سه‌رده‌می ژیانی (هۆراس)دا خێزانێكی ده‌سته‌ڵاتدار بوون• هه‌روه‌كوو له ناوه‌رۆكی ئه‌م نامه‌یه‌دا ده‌رده‌كه‌وێ نووسه‌ره‌كه‌ی ویستوویه‌تی له عاستی نرخ‌پێدانی هۆنراوه و چۆنیه‌تی ڕێكخستنی ئامۆژگاریی لاوه‌كانی ئه‌م خێزانه بكات •

له‌م ڕۆژانه‌دا ئه‌م هه‌ڵبه‌سته‌ی (هۆراس) به دوو ناونیشان ناوبانگی

---

(١) بڕوانه كتێبی فن الشعر هۆراس ل ٢٢ .

دەرکردووە : ناونیشانی یەکەم Ars Poetica واتە : هونەری هۆنراوە •
ناونیشانی دووەم : Dearte Poetica واتە : دەربارەی هونـەری هۆنراوە •

جا لەبەر ئەوەی ئەم دوو ناونیشانە هیچ پێوەندیەکیان بە هۆراسەوە نیە و نەبووە و لەسەر دەمی ژیانیدا باویان نەبووە ، بابزانین لـە چیـەوە هاتوون و بۆچی ناونیشانە ڕەسەنەکەی خۆی (نامەیەك بـۆ خێزانی بیـزۆ) پشتگوێخراوە ؟ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە و هەموو پرسیارێکی تر لەم سووچەوە بە هیچ کلۆجێك ئاسان و زانستیانە نیە ؟ بەڵام تاقە هۆی ، کـە ڕەنگە لە ڕاستییەوە زۆر دوور نەبێت و بتـوانێ ئـەم دوو ناونیشـانەی لیکۆڵینەوەکەی (هۆراس) ڕوونبکاتەوە بابەتی هەڵبەستەکەیـە ، بۆیـە زۆربەی زاناکان لەو بڕوایەدان کە ئەو دوو ناونیشانە دەشێ لەوەوە هاتبن کە بابەتی هەڵبەستەکە دەربارەی سروشت و چەشنەکانی هۆنراوەیە :

گرنگترین بیرۆکە لەم هەڵبەستەدا کە تا ئەندازەیەکی فراوان زادەی بلیمەتیی (هۆراس) بێت و لە داهێنانیدا شوێن پێی ڕەخنەسازە یۆنانیەکانی هەڵنەگرتبێت ــ باسی ووشە و واتایە •

هۆراس لەم باسەدا دەڵێت : «ئەی ئەوانەی دەنووسنەوە ، بابەتێـك هەڵبژێرن لەگەڵ ووزەتاندا بگونجێ ، لەوە دوور کەونەوە کە ناتوانن قورسیی بارەکەی هەڵبگرن یاخود شانتان بۆ بارکردنی دەستنادات ، ئەگەر مرۆڤێك لە هەڵبژاردنی بابەتەکەیدا سەرکەوتوو بوو ، هەرگیز پەنهانی دەربڕیـن مافی لێناگرێت و دارشتنی ڕەوان ملکەچی لێناکات »[2] • لـەم چەنـد دێڕانەدا هۆراس گرنگیی بە بابەت و واتا دەدات و دەربڕین و ووشە بـە پلەی دووەم دەژمێرێ • ئەگەر لەبەر تیشکی مێژووی زانستی میتەفۆرا ئەم

---

(٢) بڕوانە کتێبی فن الشعر هوراس ل ١١٠ــ١١٢ •

سەرنجە هەڵبەسەنگێنرێ بە هەنگاوێکی پێشکەوتنخوازانە لە قەڵەم دەدرێ ، چونکە هەروەکوو ئاشکرایە رەخنەسازە یۆنانیەکان بە گشتی و (ئەرستۆ) بە تایبەتی میتەفۆریان کە بڕبڕەی لێکۆڵینەوەی وشەیە دوور لە بابەت و واتاوە باسکردووە و بە ڕواڵەت تێیان ڕووانیوە و تەنها لە چوارچێوەی مانای زمانەوانی و واتای میتەفۆری هەڵیانسەنگاندووە و چەند دەستوورێکی تەنگەبەر و ووشك بۆگواستنەوەی ووشە لە واتایەکەوە بۆ واتایەکی تریان سەپاندووە .

بەڵام (هۆراس) وای لێنەکردووە و بە پێچەوانەی ڕەخنەسازە یۆنانیەکانەوە بابەت و واتای بە سەرچاوەی ووشە و دەربڕین داناوە و سەلماندوێتی کە وێژەر ئەگەر هات و لەگەڵ بابەتەکەیدا ئاشنایيەکی قووڵی هەبوو واتاکانی لە دڵو دەروونیدا پێگەیشتبوون ئەوا بە ئاسانی دەربڕینی بەرز و ووشەی هونەری ساز دەکات .

کەوابوو دەربڕین و ووشە لە لای (هۆراس) بەرهەمی بابەت و واتان ، بۆیە ئەم ڕەخنەسازە ڕوو دەکاتە خوێنەر و گوێگرەکانی و دەڵێت : «هەروەها ئەگەر هات و لەوانە بووین کە لە گونجاندنی نێوانی واتا و ووشەکانیاندا هونەرمەندن ، دەرفەتی ئەوەت دەبێت بە سازدانی ئەو دەربڕینانە کە ووشەی کۆن لە ناویاندا دەبنە ووشەی نوێ بگەیتە هونەری ڕەوانبێژی »[٣] بێگومان گونجاندنی ووشەکان و ڕێکخستنیان ڕووداوێکی بابەتیيە و لە ڕازاندنەوەی ڕستە و یاریکردن بە دەربڕینەوە دوورە ، بەڵگەشمان بۆ ئەم ڕاستیيە ئەوەیە (هۆراس) دەرگای سازکردنی ووشەی نوێ و بۆ گەیاندنی واتای تازە دەخاتە سەرگازی پشت و دەڵێت : «ئەگەر هات و واتای شارراوەی وا هەبوو بۆ ڕوونکردنەوە و ئاشکراکردنی پێویستی بە ووشەی نوێباو هەبوو بۆ مرۆڤ هەیە واژەی وا سازبکات

---

(٣) هەمان سەرچاوەی پێشوو ل ١١٢ــ١١٤ .

که بەرگوێی (سێتیجۆس) [٤] نەکەوتبێ ، ئەگەر هات و بە دەستکاری‌یەکی کەمەوە لەسەر چاوەیەکی ئەغریقی‌یەوە هەلقولابوو • ئایا مافێــك هەیــە ڕۆمانیەکان بە خەلات بیدەن بە (کایسیلۆس) [٥] و «بلاوتۆس» [٦] • بەلام لە هەمان کاتدا لە (ڤێرجێل) [٧] و (ڤاریۆس)ی [٨] قەدەغە بکەن » [٩] •

(هۆراس) لەم چەند دێڕانەدا بەوپــەڕی ئازایەتی‌یــەوە بەشــداریی زۆرانبازیی نەمری نێوان کۆن و تازەدەکات و بەرگری لە تازەکەرەوەکانی وێژە و زمانی هونەری دەکات و بە شێوەی پرسیار بڕیاری ئەوە دەدات کە لەبەر ئەوەی خەلکی ڕێگایان لە وێژەرەکۆنــەکان وەکوو (کایسیلیوس و بلاوتوس) لە داهێنانی وشەی نۆی‌باو نەگرتووە و مافی ئەوەیان پێ‌داوون دەربڕینی نوێ سازبکەن ، پێویستە هەمان ڕەفتار لەگەل وێژەرە سەردەمیەکان وەکوو : (فرجیل و فاریوس) بکەن و نابێ لەم ڕەفتارکردنە سل لە کۆنــە پەرستان بکەنەوە •

ئەم بڕیارەی هۆراس ئەگەر لەگەل بناغەکانی (ئەرستۆ) لە گواستنەوەی ووشە لە واتای فەرهەنگی‌یەوە بۆ ئاوەلواتــا بــەراووردی بکەیــن بــە هەلوێستێکی شۆرش‌گێڕ دەژمێررێ •

---

(٤) سیتیجۆس : واتە لەبەرکەری چەشنە بەرگێکی نەتەوایــەتیی کــۆنی ڕۆمانی : هۆراس ئەم ووشەیەی بۆ ڕۆمانیە کلاسیکی‌یەکان کە بڕوایان بە هیچ گۆڕرانێك نەبووە بە کارهێناوە •

(٥) کایسیلیۆس : هەستیارێکی ڕۆمــانی‌یە بــە هۆنینــەوەی هەلبــەستی گالتەوگەپ بە ناوبانگ بوو ، لە سالی ١٦٨ پ ــ ز کۆچی دوایی‌کردوە.

(٦) بلاوتۆس : بەناوبانگترین هەستیاری گالتەوگەپی ڕۆمانی‌یە لە ســالی ٢٥٤ پ ــ ز لەدایك‌بووە •

(٧) فیرجیل : گەورەترین هەستیاری ڕومانی‌یە ، لەسەردەمی (هۆراس)دا ژیاوە و سالی (١٩) پ ــ ز مردووە •

(٨) فاریوس : هەستیارێکی ڕۆمانی‌یە لەگەل (هۆراس)دا ئاشنایەتی هەبووە.

(٩) هەمان سەرچاوەی پیشوو ل ١١٢ــ١١٤ •

بەڵێ (هۆراس) لە ئازادیی پێدانی ویژە تازەکەرەوەکان بۆ سازدانی ووشەی نوێباو سنوورێك لە بەرزی و بەهێزیی چێژ و بە دەستکاریەکی کەمەوە لە سەرچاوەیەکی یۆنانی وەرگرتن کێشاوە ، بەلام بە بێ مشتومڕ ئەم سنوورە لە چاوی چواربناغەکەی (ئەرستۆ)دا یەکجار فراوان و بەرینە و بە هیچ جۆرێك ڕێگا بە لەدایکبونی زاراوەی نوێ و میتەفۆری پێویست ناگرێت ٠

جا با لەم ڕووەوە گوێ لەم ڕەخنەسازە بلیمەتە بگرین کە دەڵێت : «بۆچی شایەنی قایلبون نیە ئەگەر هات و توانای ئەوەم هەبوو هەندێ ووشەی نۆیباو بخەمە سەرخەزنەی زمانەکەمان کەچی بەرهەمەکانی (کاتووانیوس) [١٠] ڕێگای ئەوەیان پێدرابوو بە داتاشینی ووشەی تازە بۆ واتای جۆربەجۆر زمانی باوك و باپیرانمان دەوڵەمەند بکات » [١١] ٠

(هۆراس) لێرەدا ئەرکی زمانیی سەرشانی ڕەخنەساز بەدیدەهێنێ و ڕاستیەکی (سیمانتیکیمان) بۆ رەچاو دەکات و دەڵێت :

نابێ دەرگای خەزنەی زمان کە سامانێکی نەتەوایەتیە لە ڕووی گۆڕانی ژیان دابخرێ ، دەبێ بە داتاشینی ووشەی نوێ واتا هەمیشە لەدایکبووەکان دەربخەین و ئەو خەزنەیە دەوڵەمەند بکەین ٠ ئەگەر لە (هۆراس) بپینە پێشەوە و بپرسیت بۆچی ئەم ڕەخنەسازە لە نەریتی کۆمەڵایەتی و یاسای سروشتەوە وەڵامت دەداتەوە و دەڵێت :

«بە هەموو وەچەیەك ڕێگا دراوە و هەمیشە ڕێگایان پێدەدرێ بە گوێرەی باوی سەردەمەکەیان ووشە ساز بکەن ، هەروەکوو چۆن دارستان

---

(١٠) کاتووانیوس : ڕەخنەسازێکی ڕۆمانیە لە سالی ١٤٩ پ ـ ز کۆچی دووایی کردووە ٠

(١١) هەمان سەرچاوەی پێشوو ل ١١٤ ٠

پاش تێپەڕبوونی ساڵ گەڵاکانی دەگۆڕێتەوە و ئەوەی لە پێش‌دا سەوز بووبوو دەرزێت ، هەروەها ووشەکانیش کۆترینیان زووتر بەرەو نەمان دەڕۆن ، بەڵام نۆی‌کانیان وەکوو وەچەیەکی تازە و پێ‌گەیشتوو و سەوز و بەهادارن »(١٢) هەڵبەتە ئەمە دەستووری ژیانە : هەموو سەردەمێک بیروباوەڕ و واتای تایبەتی خۆی هەیە ، بۆ ئەم بیروباوەڕ و واتایانە ووشە و زاراوە و دەربڕینی گونجاو چەسپێنراوە، بەڵام ئەم سەردەمە ووردە وورده بەرەو مێژوو دەکشێتەوە و هەموو دەسەلاتێکی لەگەڵ خۆی‌دا دەپێچێتەوە و دەرفەت بە دەسەلاتی سەردەمێکی نۆی دەدات کە بیروباوەڕی تازە و واتای نوێ دەهێنێتیە کایەوە، ئەمجا ئەگەر وێژەران و زمانەوانانی ئەم سەردەمە زانستیانە نەیەن بە پیری ڕوداوەوە ووشە و دەربڕینی گونجاو بۆ پێویستی‌یەکانی سەردەمەکەیان بە هوێ داتاشین و لێکدان و ئاوەڵواتاو ڕێگاکانی تری خوڵقاندنی فەرهەنگی زمان ساز نەکەن ئەوە بە دەستی خۆیان نەونەمامەکانی زمانی نەتەوەکەیان ووشك دەکەن •

لە هەمان کاتدا بە پێچەوانەی ئەمەوە ئەگەر هات و بە ئەرکی سەر شانی خۆیان هەستان و مافی سروشتی و فەرمانەکەیان بەجێ‌هێنا و بەگوێرەی چێژی نەتەوایەتیان و لەبەر تیشکی دەستووری زمانەکەیاندا ووشەی نوێ‌یان سازکرد هونەرمەندانە نەونەمامەکانی زمانەکەیان ئاو دەدەن و ڕێگای نەشونما و خەملاندنیان بۆ بەرەلا دەکەن ، هەتاکوو دەبنە دارستانێکی سەوز و بەهادار • ئا بەم جۆرە (هۆراس) باسی ووشە و واتا بەر لە دوو هەزار ساڵ بەرپادەکات و دوو بنەواشەی زانستی و هونەریمان بۆ دادەڕێژێ :

بنەواشەی یەکەم : ووشە شوێن‌پێ‌هەڵگر و بەرهەمی واتایە •

بنەواشەی دووەم : هەموو زمانەوانێك دەبێ خولیای سازکردنی

---

(١٢) هەمان سەرچاوەی پێشوو ل ١١٤ •

ووشەی تازە بۆ واتای نوێ بخوات و نابێ دەستەوئەژنۆ بەرامبەر بە گۆڕانی ژیان دانیشێت و زمانەکەی بە هەژاری بهێڵێتەوە ، یاخود بە ووشەی بێگانە بۆ پێداویستی‌یەکانی سەردەمەکەی زمانە شیرینەکەی پینە بکات . ڕەخنەسازی هاوچەرخمان گەر بیەوێ ئەم دوو بنەواشەیە هەڵبسەنگێنێ و پلەی (هۆراس) لە جیهانی زانستی ڕەخنەسازی و ئاوەڵواتادا دەست‌نیشان بکات بۆی هەیە کە بڵێت : قسەکانی (هۆراس) هەموویان نەظەرین و پێویستیان بە بەڵگە و نموونە هەیە ، بەڵام ئەم ڕەخنەسازە نابێ ئەوە لە یاد بکات کە هۆراس باسەکەی لە قەوارەی هەڵبەستێکدا ئەنجام داوە و هەڵبەستیش — بێ‌گومان — کۆری نموونە و بەڵگەهێنان و لێکدانەوە و شی‌کردنەوەی بیروڕانیە . بۆیە نە ئێمە و نە کەسانی تر دەتوانن فەرامۆشی نرخی (هۆراس)بکەن و وەکوو ڕێ‌پێشاندەرێك بۆ چارەسەرکردنی کێشە و تەنگ و چەڵەمەی ووشەی نوێ‌باوو وێنەی هونەریی‌تازە و ئاوەڵواتای پێویست نەی‌دەنە قەڵەم .

لۆنجنیۆس و دەربڕینی مێنەفۆری

لە ڕەخنەسازیی ڕۆمانیدا کتێبێك بە ناونیشانی (بەرزیی هونەری ڕەوانبێژی) [١٣] ناوبانگێکی فراوانی دەرکردووە ، دانەری ڕاستەقینەی ئەم کتێبە نەناسراوە و مێژووشوناسەکان و ڕەخنەسازەکانیش لەسەر ناوی ئەو دانەرە یەك نین : هەندێکیان دەڵێن دانەرەکە ناوی (کاسیوس لونجانیوس) بووە .

ئەم ناوەش تا سەدەی سێ‌یەمی زایین بە کتێبەکەوە لکابوو ، بەڵام هەندێکی تریان دەڵێن : دانەرەکە ناوی (لۆنجانیۆس)ە . هەرچۆنێك بێت لێکدانەوەی ناوەڕۆکی کتێبەکە ئەوە دەسەلمێنێ کە دانەرەکەی لە سەدەی

(١٣) بەرزیی هونەری رەوان بێژی : سمو البلاغة .

یەکەمی زایینی‌دا ژیاوە و لەوانەیە ناوبانگی لە چارەکی کۆتایی ئەم سەدەیەدا دەستی کردبێ بە بڵاوبوونەوە •

دانەری (بەرزیی هونەری ڕەوانبێژی) لەسەر شێوازی ئەفلاتوون لە دانانی کتێبەکەیدا کە دەمەتەقێیە بیروڕاکانی خۆی دەگەیەنێ بە خوێنەران• هەرچەند نابێ ئەوە تێبگەین کە ئەم دانەرە لە بیروڕاکانی دەربارەی هۆنەری ڕەوانبێژی لاسایی ئەفلاتوون دەکاتەوە و لەسەر ڕێچکەی ئەو دەڕوات • بەڵگەشمان لەسەر ئەم ڕاستی‌یە ئەوەیە ، دانەر باسی سروشتی لێکۆڵینەوەکەی دەکات و دەڵێت :

«لەوانەیە بێتەوە یادت ئەی (بوسنویاس تیرتیانوس)ی خۆشەویستم ئێمە کاتێك ووتارەکەی (سسلیام)مان لە بەرزیی (هونەری ڕەوانبێژی)دا پشکنی بینیمان ئەو مافی تەواوی بابەتەکەی نەداوە، هەروەها نەیتوانیوە بە شێوەیەکی ڕوون هەست بە خاڵە بنەڕەتی‌یەکان بکات و هیچی بۆ خوێنەران نەهێناوەتەوە تەنها ئەوە نەبێ لە کۆمەڵکاری‌دا کەمێك یارمەتی داوون ، لە کاتێکدا دەبێ ئەو یارمەتی‌یە ئامانجی سەرەکی نوسەر بێت •

هەموو ووتارێکی بژارکراو پێویستی بە دوو بابەت هەیە :

یەکەم : لێکدانەوەی بابەتەکە •

دووەم : ڕوونکردنەوەی ئەو ڕێگایانەی دەمان گەیێنێتە مەبەست(١٤)

دانەر لێرەدا هونەری ڕەوانبێژیی بە بابەتێك لە بابەتەکانی زانست دەزانێ کە شایەنی فێرکردن و فیربوونە و پێویستی سەرشانی بە ڕوونکردنەوەی ئەم فێربوونە و ئەم فێرکردنە دەست‌نیشان دەکات ، بە پێچەوانەی ئەفلاتوونەوە کە هەروەکو بینیمان ئەم بابەتە لە بیروڕای‌دا دەستکەوتێکی خوایی‌یە و وێژەر بە هۆی خۆرپە و ئیلهامەوە لە خواکانەوە وەری‌دەگرێت و بە هیچ

(١٤) کتێبی النقد الادبی اسس النقد الادبی الحدیث ل ٣٩ •

جۆرێك لە ڕێگای مامۆستای فێرکەر و زانای دانەرەوە فـێری نـابێت • سەرەنجام ئەم دانەرە بلیمەتە لەبەر تیشکی تیٚڕوانینێکی زانستیانە دەقی وێژەیی شیٚدەکاتەوە و دەڵێت : «بەرزیی زمان گویٚگرەکان ڕازیناکات ، بەڵکوو خۆشی دەخـاتە دەروونیانـەوە ، بـەڵام لەڕێـگای هونـەری ڕەوانبێژییەوە بەرزەکاریگەریەکی بیٚهاوتا و هێزێکی بە تەوژم بەسـەر دڵی گویٚگرەکاندا زاڵ دەبێـت ، لێهـاتوویی لە داهێنـان و پەیـڕەو و ڕێكخستن لە بابەتەکەدا لە کارێك یان لە دوو کارەوە هەڵناقوڵیٚ ، بەڵکوو زادەی کارێکی زۆر گرانە کە بە گشتی لە سازکردن و داڕشتنی بابەتەکەدا دێتە بەرهەم [١٥] » کەوابوو دەقی وێژەیی بە لای ئەم دانەرەوە بەرهەمێکی یەكگرتووە : بەرزیی زمانەکەی بە تەنها ڕەنگە خۆشیەکی کاتی ببەخشیٚ ، بەڵام هێزە نەمرەکەی لە بەیەکداچوونی زمان و بابەت و داڕشتن سازکردنیان لە جۆرێکی هونەرییەوە هەڵدەقوڵیٚ • بۆیە ئەم دانەرە کە نزیکەی هەزار و نۆسەد ساڵ لەمەوبەر ژیاوە بە هیچ جۆرێك ناڕوانێتە دەقی وێژەیی وەکوو یەکیەتییەکی دەستکرد لە نێوانی زمان و بابەت یاخود فۆرم و ناوەرۆك ، بەڵکوو بە بەرهەمێکی تێکسمڕاوی وای لەقەڵەمدەدا ئەگەر هـات و لـە بنـاغەدا لە چەند توخم و ڕەگەزێك پێكهاتبیٚ هەمیشە وەکوو بوونێـکی تاقە ڕەگەزیی هاتۆتەکایەوە •

جا با بزانین پێوەری دانەرەکەمان لەبەر تیشکی ئەم چەمەکە زانستیانەی دەربارەی بوونی دەقی وێژەیی لە هەڵسەنگاندنی دەربڕینی هونەریدا چییە و لەسەر چ بناغەیەکدا نرخی میتەفۆر دەستنیشان دەکات ؟ دانەر لە هەموو تێبینییە ڕەخنەسازیەکانیدا دوو هەنگاو هەڵدەگریٚ :

یەکەم : دەقێکی وێژەیی تۆمار دەکات وەکوو ئەم دەقە : «چەپـکە

---

(١٥) هەمان سەرچاوەی پێشوو ل ٤٣ .

گرێك وەكوو شەپۆلی دەریا بەرەو ئاسمان هەڵدەدەم ، سەرباقەكان دەسوتێنم و دەیانكەم بە مشتێك خۆڵەمیش ، نەخێر سرودەكەی ئێستا ئاوازێكی بەرز نی‌یە ، (بۆریاس) جگە لە بلوێرژەنێك هیچی تر نیە [١٦]».

دووەم : هەڵسەنگاندنی دەربڕینە میتەفۆریەكانی دەقەكە بە چەند بڕیارێكی ڕەخنەسازی كە لەسەر بناغەی بەراوردكردن و شی‌كردنەوە ئەنجامیان دەدات ، هەروەكوو ئەم بڕیارانە كە دەقەكەی پێشوو لێك‌دەدەنەوە و دەڵێن :

« ئەم وێنانە هیچ كارەساتێكیان تێدا نیە ، بەڵكو دەست‌كرد و درۆن : (چەپكەگر) و (هەڵدان بۆ ئاسمان) و لێكچواندنی (بۆریاس) بە (شمشاڵژەن) و هەموو ئەوانەی كە ماونەتەوە چەند لێكچوونێكی دەربڕینی شڵەژاوون وێنەی ئاڵۆزیان كراوە بەبەردا زیاتر لەوەی كە بەرهەمی هێزی سۆز بن ، ئەگەر هەر یەكێك لەمانەمان لەژێر ڕووناكی ڕۆژدا پشكنی ووردە ووردە لە شتێكی ترسناكەوە دێنە خوارەوە بۆ شتێكی هیچ و پووچ. فوی بەتاڵ تەنانەت لە تراجیدیاشدا چاوی لێ ناپۆشرێ كە خۆی لە سروشتیا قەبەیە و ڕوو دەكاتە دەربڕینی دەنگ‌دەرەوە ، بۆیە وا بیردەكەمەوە كە ئەمە لەگەڵ گێڕانەوەی ڕاستی و ڕیالیزمدا ناگونجێت [١٧] » ئەم بڕیارە ڕەخنەسازیانە كە ئەو دەربڕینە میتەفۆریانە لە ئاولواتاو لێكچوون هەڵدەسەنگێنن نەخشەی ڕێبازێكی زانستیانە دەكێشن : میتەفۆر دەبێ بەرهەمی كارەسات و سۆزبێت و ڕازانەوەیەكی ڕووكەشی نەبێت ، ئەگینا وەكوو فووی بەتاڵ و قسەی درۆ بە بەر گوێدا دەڕوات و هیچ شوێنەوارێك لە هەست و دڵی گوێ‌گر و خوێنەردا بە جێ ناهێڵێ. هەروەها دەربڕینی میتەفۆری لە بیروڕای دانەرەكەماندا دەبێ لە شوێنی

(١٦) بڕوانە هەمان سەرچاوەی پێشوو ل ٤٢ .
(١٧) هەمان سەرچاوەی پێشوو ل ٤٨ .

خۆیدا بێت و ڕووەکی کێڵگەی خۆی بێت ، هەموو بابەتێك پێویستی بە میتەفۆر نیە و نابێ نووسەر هەمیشە و بە بێ پێویست پەناباتە بۆ بەری بۆیە هەندێك لە دەربڕینە میتەفۆریەکانی (زەینەفۆن) لە کتێبە بە ناوبانگەکەیدا (ڕژێمی فەرمانڕەوایی لای اللاسیدیمونیەکان) هەڵدەسەنگێنی و دەڵێت :

«بیستنی دەنگەکانیان زەحمەت ترە لە بیستنی دەنگی پەیکەرە مەڕمەڕیەکان • گوڕینی چاو تێبڕینەکانیان گەلێ گرانترە لە لات لە گۆڕینی چاوتێبڕینی پەیکەرە برۆنزیەکان ، لە چاوەکانیاندا کچی زیندووت بۆ دەردەکەوێ کە خۆمان لەمان زیاتر شەرمن ترین • ناونانی بیلبیلەی چاو بە (کچی زیندوو) شایەنی قەڵەمی (أمفکرتیس)ە نەك قەڵەمی زەینەفۆن ، خوایە چەند سەیرە ئەگەر باوەڕمان وابێ کە بیلبیلەی چاوی ئەوانە شەرم دەردەبڕێت لەگەڵ ئەوەی کە ئەم پەندە بلاوە دەڵێت :

(خۆشەویستیی کەسێك شتێك دەرنابڕێ چەشنی چاو) هەر وەکوو (هۆمیرۆس) دەڵێت : (ئەی سەرخۆش ، دوو چاووت هەیە لە چاوی سەگ دەچن) »[18] • دانەر لەم دەقەدا بێ گومان دەیەوێ بڵێ : دەربڕینی میتەفۆری بە کەڵکی پەخشانی زانستی وەکوو کتێبەکەی زەینەفۆن کە دانراوێکی یاساگەری و ڕامیارییە نایەت و بە ئاوازێکی ناساز دەبیسترێ، چونکە ئەم چەشنە دەربڕینانە بەرهەمی سۆز و ئەندێشەن و لە کارگەی هەست و دەروون و دڵی هەستیاردا سازدەکرێن و بە هیچ کلۆجێك بە هۆشمەندی و لۆجیکی نووسەری بابەتێکی مەوزوعی ئەنجام نادرێت •

بەراستی ئەم بیروباوەڕانە لە هەڵسەنگاندنی میتەفۆر و دانانی سنووری بەکارهێنانی و شیکردنەوەی سەرچاوەکانی جێگای سەرسوڕمانی مێژووشوناسی ڕەخنەسازییە ، چونکە تەمەنیان نزیکەی بیست سەدە

---

(١٨) هەمان سەرچاوەی پێشوو ل ٥٠ .

دەبێت و لەو مێژووە دێرینەدا توانیویانە رێبــازێکی زانستیانــە بۆ ئــەم بابەتە گرنگە لە ڕەخنەسازیدا بەرپا بکەن •

ڕەنگە نرخی ئەم ڕێبازە لەمەولا زیاتر بۆمان دەربکەوێ کە دەبینــین زۆربەی نووسەرە کوردەکانمان لە باسەکانیانــدا دەربــارەی خــوازە و خواستن و درکە ، شوێنپێی ڕێبازێکی ووشك و بڕیــاردەری دوور لــە شیکردنەوە و لێکدانەوەی سەرچاوەکانی ئەم هونەرە هەڵدەگرن •

بـــەشی دووەم

مەجاز لە ڕەخنەسازیی عەرەبیدا

- سەردەمی پێش ئیسلام و باسی مەجاز •
- قورئانی پیرۆز و زمانی عەرەبی •
- لەدایكبوونی زاراوەی مەجازی عەرەبی •
- فەرامۆشکردنی (المجاز) لە رەخنەسازیی عەرەبیدا •
- رێبازی شیکردنەوەی مەجاز لە رەخنەسازی عەرەبیدا •

سەردەمی پێش ئیسلام و باسی مەجاز

تەمەنی کۆنترین دەقی وێژەیی عەرەبی کە گەیشتۆتە دەستمان لە هەزار و حەوت سەد و پەنجا ساڵ پتر نیە ، ئەوەی لە مێژووی وێژەدا دانی پیانراوە ڕەخنەسازی لە دوای پەیدابوونی وێژەوە لەدایك بووە ، بۆیە وا چاوەڕێ دەکرا داهێنانی زانستی مەجازی عەرەبی کە بەشێکە لە ڕەخنەسازی لە دەوروبەری سەرەتای ئەو مێژووەوە دەستی پێ کرابێ ، بەڵام ئەم چاوەڕێ کردنە بێ ئەنجام بوو چونکە بە درێژایی سەردەمی جاهیلی کە لە سەدەی یەکەمی زایینەوە دەستپێ دەکات و لە سەرەتای سەدەی حەوتەمی زایینی بە پەیدابوونی ئاینی ئیسلامی پیرۆز کۆتایی هاتووە هیچ بەڵگەیەکی ڕاست و زانستیمان لەو ڕووەوە چنگ ناکەوێت :

هەندێ دەنگ و باسی پچڕپچڕ لە چەند سەرچاوەیەکی کۆندا وەکوو کتێبی (الأغانی) [1] دەماودەم دەگێڕنەوە کە لە کۆتایی سەردەمی جاهیلیەت و لە بازاڕی (عوکاز)دا بە بۆنەی وەرزی کڕین و فرۆشتنەوە خێوەتێك بۆ هەستیارێکی بە ناوبانگ کە نازناوی (النابغـة الذبیانی)یە هەڵدەدرا ، هەستیارەکانی عەرەب لەو خێوەتەدا هۆنراوەکانیان بۆ (نابیغة) دەخوێندەوە، ئەمجا ئەمیش بڕیاری لەسەر پەسندی و ناپەسندیان دەدا .

ئێمە ناتوانین لێرەدا بڕیارەکانی (نابیغة) وەکوو ڕووداوێکی مێژوویی هەڵبسەنگێنین ، بەڵام ئەوەی بە دڵنیاییەکەوە دەتوانین بیسەلمێنین زاراوەی

---

(١) دانەری ئەم کتێبە (ئەبو فەرەجی ئەصفەهانی)یە .

(مەجاز) لەم سەردەمەدا بەکارنەهاتووە ، هەرچەندە چەند بابەتێکی مەجازی یاخود نزیك بە بابەتی مجازی وەکوو بەکارهێنانی دوو ووشە بۆ یەك واتا و لادان لە بەکارهێنانی ووشەیەك بۆ ووشەیەکی تر و سازدانی ووشەیەکی نوێ بۆ واتایەکی تازە بە جۆرێکی سادە و ساکار لێیان کۆڵراوەتەوە •

قورئانی پیرۆزو زمانی عەرەبی

ئاشکرایە کە قورئانی پیرۆز ڕووداوێکی هونەری بەرزە جگە لەوەی پەیامێکی ئایینی پیرۆزە ، هەموو ئەو بەراووردانەی نێوانی ناوەڕۆکی قورئان و بابەتەکانی هۆنراوەی سەردەمی جاهیلی کراوون ، تاقە سەرەنجامێکی زانستییان دووپاتکردۆتەوە ، ئەم سەرەنجامەش ئەوەیە : ناوەرۆکی قورئانی پیرۆز لە ڕووی بابەت و بیرۆکەوە بە هیچ جۆرێك لە زۆربەی واتاکانی هۆنراوی جاهیلی ناچێت و هیچ وێژەرێکی عەرەبی سەردەمی جاهیلیەت و سەرەتای سەردەمی ئیسلام بە هۆنراو و پەخشان و قسەی ڕۆژانە توخنی واتای سوورەتەکانی قورئان نەکەوتوون و ئەم واتایانە کە لە باسی بیروباوەڕی ئایین و ئیسلام و یاسادانان بۆ کۆمەڵ و ڕێكخستنی پێوەندیی ئادەمیزاد بە ئادەمیزادەوە پێکهاتوون تازە و خوڵقێنراوون •

تازەیی و خۆلقێنراوی واتاکانی قورئان لە ئاستی واتاکانی وێژەی سەردەمی جاهیلیەت و ئیسلام ڕاستییەکی سەرەکی دەچەسپێنێ ، ئەم ڕاستییەش لە جیهانی زانستی زمانەوە کە بابەتی (مەجاز) یەکێکە لە لقەکانی سەر دەردەهێنێ و دەڵێت : قورئانی پیرۆز کە زمانی عەرەبی بۆ گەیاندنی واتا و بابەتەکانی هەڵبژارد ، ئەم زمانە پێویستی بە گۆڕانێکی قوڵ و فراوان هەبوو بۆ ئەوەی لە ڕادەی بابەتەکانی وێژەی سەردەمی

جاهیلی بەندبێتەوە و خۆی بگەیەنێتە ڕادەی واتــا و مەبــەستە تــازە و خولقێنراوەکانی ئایینی ئیسلام •

لێکۆڵینەوەی زمانی قورئــانی پــیرۆز و بــەراووردکردنی واتــای ووشەکانی لەگەڵ واتای هەمــان ووشــە کە لە ســەردەمی جاهیلیەتــدا بەکارهاتوون ، گەیشتوونەتە سەرەنجامێك کە دەڵێ : ڕێگای (مجــاز) فراوانترین هۆی بووە لەبەر دەستی زمانی عەرەبیدا بۆ دەربڕینی بیرۆکە و واتا تازەکانی ئەم کتێبە پیرۆزە •

بۆ نموونــە لە ســەردەمی جاهلیەتدا ووشەی (الزکاة) بە واتــای (نەش‌ونماکردنی ڕووەك) هاتووە و ووشەی (الشریعة) بۆ واتای (ئــاوی سازگار) بەکارهاتووە و ووشەی (الرکوع) بۆ واتای (قاچ‌هەڵخلیسکاندن) سازکراوە •

بەڵام ئەم ووشانە لە قورئانی پیرۆزدا لە ڕێگای مەجازەوە واتاکانیان گۆڕڕاوون : ووشەی (الزکاة) بۆ مەبەستی (باجێکی ئایینی) دێت و ووشەی (الشریعة) بۆ دەربڕینی مانای یاسای ئایینی ئیسلام ئەنجام دراوە و ووشەی (الرکوع) (بۆ گەیاندنی بزووتنەوەیەك لە بزووتنەوەکانی نوێــژی ئــایینی ئیسلام) بەکارهاتووە •

بە تێڕوانینێکی تایبەتی خۆمان پاش لێکۆڵینەوەیەکی زۆر گەیشتینە ئەوەی کە لە زمانی قورئانی پیرۆزدا سێ چەشن لە مەجاز هەیە :

یەکەم : مەجازی ئایینی :

ئەم چەشنە مەجازە لە کۆمەڵە ووشەیەك پێك‌هاتووە کە بۆ سیفــاتی خوای گەورە و میهرەبان بەدی‌دەکرێن : وەکوو ووشەی (دەست)و (قاچ)و (لا)و (عەرش)و (هاتن)و (چوون) هتد •

بێ گومان له قورئانی پیرۆزدا که دەووترێ (ید اللــه) مەبەست له ووشەی (ید) دەستی ئادەمیزاد نیه و واتای (جنب) (لا) نیه و (عرش) بۆ واتای کورسی و شتێکی قەوارەدار نەهــاتووە و (جاء) مەعنای هــاتنی شتێکی هەستپێکراو ناگەیەنێت • کەوابوو ئەم ووشانه مەجازن و دەبــێ لەبەر بڕوامان بە ئایینی ئیسلام کە (خوا)ی گەورە و میهرەبان بە بێ هاوتا و تاقانه بە ئێمەی ناساندووە ، واتای ئەو ووشانه و ئەوەی لە زمانی قورئاندا لەو ووشانه دەچن بە جۆرێکی وا دەستنیشان بکەین کە لە مانای زمــانی پێشووەکانیان نەچن و جیاوازییــەك لە نێوانیــان و مەبەستەکانیــان لــە فەرهەنگی عەرەبیدا سازبکەین •

دووەم : مەجازی زاراوەیی :

قورئانی پیرۆز ژمارەیەك لە ووشەی عەرەبــی وەکوو (الفســوق) و (الزکاة) و (الرکوع) و (الشریعة) و (السجود) و (الدین) و (الصلاة) ••• هتد • لە واتا عەرەبیه پێش ئیسلامیەکانیانەوە بۆ چەند واتایــەکی نــوێ گواستەوە و کردنی بە زاراوەی وا کە لە فەرهەنگی عەرەبیــدا بۆ واتــا تــازەکانیان بەکارهاتوون و ئەم فەرهەنگەش وەکوو ووشەیەکی نۆی بــاو شوێنیان بۆ کردۆتەوە و واتا تازەکانیان بە سەربەخۆیی لە واتا دێرینیەکانیان دەستنیشان کردووە •

سێیەم : مەجازی هونەری :

مەبەستی قورئانی پیرۆز لە گەیاندنی بیروباوەڕی ئایینی ئیسلام بــە خەڵکی بە دوو هۆ هاتۆتەدی •

یەکەم : ڕوونکردنەوەی بیروباوەڕ و تێگەیاندنی •

دووەم : بزواندنی هەست و نەست و کارتێکردن •

ئەم دوو هۆیەش بە ووشە و دەربڕینــی مەجــازی ئەنجامدراوون

بۆنموونە ، کە خوای گەورە و مەزن فەرمودەی ملکەچ‌کردنی ڕۆڵە بـۆ دایکی و باوکی داوە ، لەم ئایەتەدا دەری‌خستوە : « واخفض لهمـا جنـاح الذل من الرحمة» [٢] واتە : باڵی ملکەچی بۆ دایکت و باوکت شۆڕکە • لێرەدا بە دەربڕینێکی مەجازی لە قەوارەی باڵندەیەکدا نوێنراوە ، ڕۆڵەش کە دەبێ یەو ڕووداوە هەستێت لە وێنەی باڵدارێکی لاواز لـە خزمـەتی باوك و دایك‌دا ملکەچ و وەلامدەرەوەی هەموو داواکاریەکانیان بێـت • ئەم چەشنە مەجازە کە بە ئاوەڵناوی هونەری ناومان بردووە بڕبڕەی زمانی قورئانی پیرۆزە و یەکێکە لـە هەرەتایبەتیـەکانی روخسـاری زۆربـەی سوورەتەکانی قورئانی پیرۆز • ئەگەر لـە ڕادەی ڕۆشن‌بـیری خێـزانی موسڵمانان لە سەردەمی هاتنەخوارەوەی قورئانی پیرۆز بکۆڵینـەوە بـۆ ئەوەی بزانین ئایا هەموویان لە چۆنیەتی تێگەیشتنیان لەیەك ڕادە بوون ، بۆمان دەردەکەوێ کە بە هیچ جۆریك وا نەبوون : چونـکە لە نـاو ئەو خێزانەدا جگە لە میللەتی عەرەب بێگانە و نەزانی زمانی عەرەبی هەبوو شان بەشانی ئەمانەش خوێندەوارو نەخوێندەوار و پـیر و لاو و ژن و پیـاو بەرچاو دەکەوتن • جا لێرەدا پرسیارێك سەر هەڵدەدات و دەپرسێ : ئایـا موسڵمانەکانی سەردەمی هاتنە خوارەوەی قورئـانی پـیرۆز کـە ڕادەی ڕۆشن‌بیرییان یەکسانی نەبوو : پێویستیان بە لێکدانەوەی چەشنەکانی مەجاز لە زمانی قورئانی پیرۆزدا هەبوو یاخود بە بێ لێکدانەوە ڕاستەخـۆ لـەم زمانە تێدەگەیشتن ؟ •

دەگێڕنەوە کە ئایەتی (وکلوا واشربوا حتی یتبین لکم الخیط الأبیض من الخیط الأسود) [٣] : واتە بخۆن و بخۆنەوە هەتاکوو هێڵی سپی لـە هێڵی ڕەش بۆتان جیا دەبێتەوە • هاتەخوارەوە ، یەکـێك لە هاوڕێکانـی

---

(٢) سوورەتی (الاسراء) : ئایەتی ٢٣ .

(٣) سورەتی البقرة : ئایەتی ١٨٧ .

(پێغمەر) (د•خ) ناوی (عدی کوڕی حاتم) بوو پەتێکی سپی و یەکێکی ڕەشی لە ژێر سەرینەکەیدا دانابوو لە شەوانی رەمەزاندا هەر خەریکی دەرهێنان و تەماشاکردنی ئەو دووپەتە بوو • هەوڵی دەدا کە سپیەکە لە ڕەشەکە جیابکاتەوە ، بۆ ئەوەی بزانێ کاتی ڕۆژووگرتن دەستی پێ‌کردووە یان نەء ؟ ڕۆژێ لە ڕۆژان (عەدی) ڕووی کردە پێغەمبەر (د•خ) پرسی ئایە مەبەست لەم ئایەتە پیرۆزە چیە ؟ دەزووی سپی و دەزووی ڕەشە ؟ پێغمبەر (د•خ) لە وەڵامدا فەرمووی :

پیاوێکی ملهوڕی لەم ئایەتە تێ‌ناگەیت ؟ مەبەست جیاکردنەوەی شەوە لە ڕۆژ [٤] ئەم ڕووداوە دوو ڕاستی مێژوویی دەربارەی لێکۆڵینەوەی مەجاز لە ڕەخنەسازیی عەرەبیدا ڕەچاودەکات :

راستی یەکەم :

لیکۆڵینەوەی مەجازی عەرەبی لە سەردەمی هاتنەخوارەوەی قورئانی پیرۆزەوە بەردی بناغەکەی دانراوە ، کەوابوو تەمەنی ئەم لێکۆڵینەوەیە لەو سەردەمەوە هەتا ئێمڕو نزیکەی هەزار و چوارسەد ساڵ دەبێ •

راستی دووەم :

سەرەتای لێکدانەوەی مەجازی قورئانی پیرۆز لە سەر دەستی پێغمەر (د•خ) بۆ تێ‌گەیاندنی موسڵمانەکان لە زمانی بەرزیی‌هونەری قورئان ئەنجام دراوە •

لەدایك‌بوونی زاراوەی مەجازی عەرەبی

مێژوونووسی مەجازی عەرەبی بۆی هەیە لێرەدا بپرسێ ئایا لە سەردەمی هاتنەخوارەوەی قورئانی پیرۆزدا بە گشتی و فەرموودەکانی

(٤) بڕوانە کتێبی (معانی القران) بەرگی یەکەم ل ١١٤ •

(پێغەمەر) (د•خ) کە مەجازی قورئانیان لێکداوەتەوە بە تایبەتی زاراوەی مەجاز هاتووە ؟

پشکنینی هەموو دەقەکانی ئەم سەردەمە وەلامی ئەو پرسیارەدەداتەوە و دەڵێ : نەخێر ، هەرچەندە لەم سەردەمەدا تا ڕادەیەك لە مەجازی قورئاندا کۆڵراوەتەوە ، بەلام هیچ کاتێك زاراوەی مەجاز بەکارنەهێنراوە •

هەروەکوو بۆمان دەرکەوتووە ئەم زاراوەیە لە سەرەتای سـەدەی دووەمی کۆچیدا لەدایك‌بووە : دەگێڕنەوە (الجعدی کوڕی درهم) کە ساڵی سەد و هەژدەی کۆچی مردوە و بە یەکێك لە خاوەن ئەهـواء دەنـاسرێ ووتویـەتی :

« ئەگەر هاتو منداڵ بەرهەمی ژن‌هێنان بێت مـن دروسـتکەری منداڵەکانی خۆمم و کەسێکی تر دروستکەریان نیە ، کە دەووترێ خـوا خولّقێنەرە یا نە ، ئەم ووتەیە مەجازە و حەقیقـەت نیە [1] لەم دەقـەدا دوو ووشەی کە دژی یەکترین (المجاز) و (الحقیقة) بەکارهاتوون : ووشـەی مەجاز کە کێشەکەی (مفعله) و لە بنچینەدا (مەجـوز) بووە لە دەربڕینـی (جاز المکان اذا تعداه) وەرگێڕاوە : واتە لە عەرەبیدا دەووترێ : (جـاز المکان جوازا و مجازا وهذا مجاز القوم) • کەوابوو (المجاز) ناوێکە بـۆ ئەو شوێنەی کەپێیدا تێدەپەڕێ و چاوگێکی میمیـە بۆ کردارەکەی ، بەلام ناوی شوێنەکە مەبەستی زاناکانی بەلاغەیە کە ئەم زاراوەیەیان بـۆ گواستنەوەی ووشەیەك لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێـکی تر بەکارهێنـاوە ، زاراوەی (الحقیقة) بۆ ئەو ووشەیە بەکاردەهێنرێ کە لە شوێنی خۆیەتی و واتاکەی نەگۆڕراوە •

بەم پێیە (الجعد کوڕی درهم) کە زاراوەی (مجاز)ی لەو مێژووەدا

---

(١) کتێبی (الفصل فی الملل والاهوال والنحل) بەرگی چوارەم ل ١٥٣ •

به واتای دژواری (الحقیقة) بەکارهێناوە : مەبەستی ئەوە بووە کە بەڵێ : دروستکەری ڕاستەقینەی منداڵ باوك و دایکە و بەس ، ئەم مەبەستەش هەتا ئەمڕۆ بە جۆرێکی وا بەم زاراوەیەوە لکاوە و لێی جیانابێتەوە •

فەرامۆش‌کردنی (مەجاز) لە ڕەخنەسازیی عەرەبیدا

هەستیار لە سەردەمی جاهیلیەتدا پلەیەکی بەرزی هەبوو بە سەرکردەی خێڵەکەی دەژمێررا ، بۆیە ئایینی ئیسلام هەڵوێستی تایبەتی خۆی دەربارەی ناوەڕۆکی هۆنراو نواندو قورئانی پیرۆز لە باسی هەستیاران فەرموویەتی : (بسم الله الرحمن الرحیم والشعراء یتبعهم الغاوون • الم تر أنهم فی کل واد یهیمون • وانهم یقولون ما لایفعلون • الا الذین آمنوا وعملوا الصالحات وذکروا الله کثیرا وانتصروا من بعد ما ظلموا وسیعلم الذین ظلموا ای منقلب ینقلبون) [٢] واتە بەدکردارەکان شوێنپێی هەستیارەکان هەڵدەگرن کە لە هەموو کوڕێکدا سەرگەردانن و کرداریان لەگەڵ گوفتاریاندا یەك نیە ، جگە لەوانەی بڕوایان هەیە و کردەوەی چاك دەکەن •

هەستیارەکان لەبەر تیشکی ئەم ئایەتانەدا دوو تاقمن : ئەگەر بمانەوێ ئەم دوو تاقمە هەڵبەسەنگێنین و بزانین تا چ ڕادەیەك ئەم هەڵوێستەی ئایینی ئیسلام دەربارەی هۆنراوە کاری کردۆتە سەر باسی «المجاز» لە ڕەخنەسازیی عەرەبیدا دەتوانین بڵێین : تاقمی یەکەم لە هەستیاران : قورئانی پیرۆز بە دووڕوو داونیەتە قەڵەم چونکە هەڵبەستەکانیان لە ڕاستیەوە دوورن و هەرچی وێنەی هونەری بە گشتی و (مجاز) بە تایبەتی لە ڕوخسارەکانیاندا بەکارهاتوون درۆن •

تاقمی دووەم :

کە قورئانی پیرۆز بە ڕێزەوە باسی کردوون : پەیام دار و ڕاستگۆن ،

---

(٢) سورەتی الشعراء : ئایەتی ٢٢٤ــ٢٢٧ •

بێ گومان زمانی هەڵبەستەکانیشیان ڕاست و لە درۆبەدەرن ، ئەم هەڵوێستەی ئایینی ئیسلام لە چاو تێڕوانینەکەی سوکرات و ئەفلاتون کە بە گشتی بڕیاری بێکەڵکی و ناڕاستی هەستیار و هۆنراوەی داوە زۆر وورد و زانستی‌یە ، کەچی هەندێ لە زمانەوانان و مامۆستاکانی ڕەوانبێژی و زانا ئایینی‌یە موسڵمانەکان بە چاوێکی گومانەوە ڕوانیانە هۆنراو و باسی مەجازیان فەرامۆش کرد •

بۆ نموونە (سیبویە) [٣] کە زانایەکی دەستووری زمانی عەرەبی‌یە و بە دوورودرێژی لەم زمانەی کۆڵیوەتەوە دەربڕینی (المجاز)ی بە درۆ لەقەڵەم داوە و ووتویەتی :

«دەربڕینێك هەیە لە ڕووی واتاوە درۆیە هەروەکو بڵێت چیاکەم هەڵگرت و ئاوی دەریاکەم خواردەوە» [٤] هتد کەواتە : (سیبویە) هەموو دەربڕین و ڕستەیەکی مەجازی هەرچەندە لەسەر دەستووری زمان ڕۆیشتبێت و بە پێچەوانەی داڕشتنی ڕێزمانی نەهاتبێ درۆیە و لەگەڵ هۆشمەندی و لۆجیك‌دا ناگونجێت • جا لێرەدا ڕەنگە بۆ هەندێ مێژوونووسەکانی ڕەخنەسازیی عەرەبی هەبێ کە بڵێن : ئەم بڕیارەی (سیبویە) هیچ پێوەندیەکی ڕاستەوخۆی بە هەڵوێستەکەی ئایینی ئیسلامەوە دەرهەق بە تاقمی یەکەمی هەستیارەکانەوە نیە ، بگرە لەسەر چاوەیەکی یۆنانیەوە هەڵقوڵاوە •

بەڵام جگە لە (سیبویە) بە دەیان زانا سوورن لە سەر ئەوەی کە لە قورئانی پیرۆز و فەرموودەکانی (پێغمەر)دا (د•خ) هیچ ووشەیەکی (مەجاز)ی نەهاتووە و لە زمانی عەرەبی‌دا مەجاز نیە ، لەم زانایانە (محمد

---

(٣) سیبویە : ساڵی سەد و هەشتا و هەشتی کۆچی مردووە •
(٤) بڕوانە کتێبی (الکتاب) ب ١ ل ٨٧ •

کوڕی الکرام) و (علی کوڕی حزم)وە زۆر ئاشکرایە ئەم تاقمە کە ئینکاری بوونی مەجازیان دەکرد و هەڵوێستەکەیان لە سۆزێکی ئایینییەوە هەڵقولاّبوو، باپشتیان بە هیچ باسێکی زمانەوانی و ڕەوانبێژییەوە نەدەبەست •

ڕاستە کوڕی (حزم) هەوڵی دا کە بە قیاس و منطـق ئـەو هەڵوێستـە بسەلمێنێ ، بەلاّم تا ڕادەیەکی زۆر لە زمان و ڕەوانبێژی و ڕەخنەسازیەوە دوور بوو ، هەتاکوو کوڕی (تیمیە) کە ساڵی حەوتسەد و بیست و هەشتی کۆچی مردووە هاتە ئەم کۆڕەوە و بەرەنگاری ئەم پرسیارانە بوو : ئایا لە زمـانی عەرەبیدا ووشە هەیە یاسادانەری ئیسلام لە واتا پێشوەکەیەوە بۆ واتایەکی نوێی گواستبێتەوە؟یاخود ئەم ووشانە لەیاسای ئیسلامدا بە واتا پێشووەکانیان ماونەتەوە ، بەلاّم (یاسادانەری ئیســلام) لـە ئەحکامەکانیـاندا زیادەیـان خستۆتە سەر و بە هیچ جۆرێك واتاکانیان نەگۆڕیوە ؟ •

ئایا (یاسادانەری ئیسلام) هەروەکوو چـۆن خەڵـکی بە گوێـرەی (نەریت) واتای ووشە دەگۆڕن دەستکاری ووشـەکانی کردووە و ئـەم ووشانە لە چاوی زماندا (مەجاز)ن و لە چاوی (نەریـت)ی یاسادانـەری ئیسلامدا حەقیقین ؟ •

کوڕی (تیمیە) وەلاّمی ئەم پرسیارانەی داوەتـەوە و ووتویـەتی : « یاسادانەری ئیسلام نە ئەم ووشانەی گواستۆتـەوە و نـە دەستکـاری کردوون ، بەڵکو بە جۆرێکی سنووردار بەکاریهێناون »[٥] • ئەم زانایە لەبەر تیشکی ئەو تێبینییەدا کێشەیەکی زانستیانە لەگەڵ ئەوانەی دەڵێـن لە زماندا مەجاز هەیە بەرپاکرد و چوار بناغەی چەسپاند :

یەکەم : ووشە خۆی لە خۆیدا نە حەقیقەتە و نە مەجاز •

دووەم : ئێمە ناتوانین واتای یەکەمی ووشەیەك بە بەڵگەی مێژووی

(٥) بڕوانە کتێبی (الایمان) ل ٢٧ .

ڕاست دەستنیشان بکەین بۆ ئەوەی بڵێین ئەم واتایە حەقیقیيە •

سێیەم : واتای مەجازی ڕاستەوخۆ دەرناکەوێت •

چوارەم : واتای ووشەی بە ڕستەکەی دەچەسپێ و ئەو ووشانەی کە لە گەڵیا بەکارهاتوون واتەکەی دەستنیشان دەکەن •

سەرەنجام (کوڕی تیمیە) بڕیارێك دەدا و دەڵێت : «دابەش کردنی ووشە بەسەر حەقیقەت و مەجازدا ناڕەوایە ، بۆیە واتای هەموو ووشەیەك لە قورئانی پیرۆز و فەرمودەکانی پێغەمەردا (د•خ) بەو ووشانە بەستراونەتەوە کە بە ڕستە مەبەستەکەیان دەخەنە ڕوو ، لە ئاکامدا هیچ ووشەیەکیان مەجاز نیە بەڵکوو هەموویان حەقیقین »[٦] •

بە لای ئێمەوە ئەم ڕێبازەی کوڕی (تیمیە) هەرچەندە هۆی بەرپابوونی سۆزێکی ئاینیيەو ، بەڵام لەسەر بناغەیەکی زمانەوانی پتەو دامەزراوە و لەگەڵ سروشتی زمانی عەرەبیدا دەگونجێ کە واتای ووشەکانی بە هوێ ڕستەکانیەوە نەبێ هەرگیز دەستنیشان ناکرێت •

بۆ بەڵگە واتای ووشەی (الدائرة) دەشێ (بازنە) بێت وە دەشێ بارەگایەکی میری بێت ، بەڵام ئەگەر هاتو لە ڕستەیەکدا بەکارهێنرا و ووترا «رسمت الدائرة» ئەوە ڕاستەوخۆ واتاکەی دەردەکەوێ و تێدەگەیت کە مەبەستی قسەکەر بازنەیەکە و بارەگای میری نیە ، هەروەها ئەگەر ووترا (ذهبت الى الدائرة) ئەم ڕستەیە دەیسەلمێنێ کە ووشەی الدائره بە واتای بارەگایەکی میری هاتووە •

هەرچۆنێك بێت ڕێبازەکەی کوڕی (تیمیە) و قسەکانی ئەوانەی بەر لە کوڕی (تیمیە) فەرامۆشی مەجازیان کرد و دانیان بە بوونی لە زماندا

---

(٦) هەمان سەرچاوەی پێشوو ل ٢٩ •

نەنا ، دەنگدانەوەیەکی بە تینە دژی ڕێبازێکی تر ، کە بە بێ سنوور بە بێ دەستوور دەقە ئاینییەکانیان لەســەر بناغــەی مەجــاز لێکدەدایــەوە و پەیڕەوی کەرەکانی کە ئەندامانی تاقمە مەذهەبی و فەلسەفیەکان بۆ سەلماندنی بیروڕا تایبەتیەکانیان زمانی قورئانی پــیرۆز و فــەرمودەکانی پێغمەریــان (د٠خ) ڕاڤە و تأویلدەکرد ٠

کوڕی (قتیبە) [٧] کە ساڵی دووسەد و حەفتا و شەشی کۆچی مردووە باسی چۆنیەتی ئەو سەلماندنەی کردوە و ووتویەتی : هەمــوو ووشەیــەك واتایەکی دەستنیشانکراوی هەیە ، ئەگەر هات و بە مەجاز بەکارهێنرا و دەبێ بۆ چەند واتایەکی ناسراو هاتبێت ، بەلاّم هەندێك لەوانەی خۆیان بــە موسلّمان دەژمێرن پەیڕەوی ئەم ڕاستیە زمانیەیان نەکردووە ٠

ئێمە نازانین تا چ ڕادەیەك ئەم تاقمە شوێنپێی سوفستاییەکانیان لــە ڕەخنەسازیی یۆنانیدا هەلّگرتووە و ئایا ئەم ڕیبازەیان لەوانەوە وەرگرتووە؟ بەلاّم ئەوەی بە دلنیاییەوە دەتوانین دووپاتی بکەینەوە ڕاستییەکە دەلّێت: بە هوێ ئەم ڕێبازەوە واتاکانی قورئانی پیرۆز و فەرموودەکانی پێغمــەر (د٠خ) خەریك بوون لە خشتەی بەرن و مەبەستە پیرۆزەکانیان تێکدەن ، ئەگەر ئەو ڕێبازەی کوڕی (تیمیە) نەبوایە ٠ هەرچەندە هەردوو ڕێبــازی فەرامۆشکردنی مەجاز و ئینکارکردنی لە زماندا و ڕێبازی سەپاندنی مەجاز بە بێ سنوور و بە بێ دەستوور نەبوون بە هۆی گۆڕران و پەرەسندنــی باسی مەجاز لە ڕەخنەسازیی عەرەبیدا ٠

---

(٧) بڕوانە کتێبی تأویل مشکل القرآن ل ٢٠٢ .

ڕێبازی شیکردنەوەی مەجاز لە ڕەخنەسازیی عەرەبیدا

زۆربەی زمانەوانەکان و زاناکانی ڕەوانبێژیی عەرەبی دژی ڕێبازی فەرامۆش‌کردنی باسی مەجاز و ئینکاری بوونی لە زماندا ڕاوەستان و دەستیان بە بەرپەرچدانەوەی کرد • بەم جۆرە لە سەرەتای سەدەی سێیەمی کۆچیەوە دەست‌کرا بە باسی مەجاز لە زمانی قورئانی پیرۆز و فەرموودەکانی پێغەمبەردا (د•خ) و هۆنراوە و پەخشانی عەرەبی و گەلێ کتێبی تری بە نرخ لەم باسەدا سازکرا وەکوو کتێبی (مجاز القرآن) دانانی (ابو عبیده) کە سالی ٢١٣ك مردووە •

ئەم بەرهەمە ڕەنگە یەکەم کتێبی عەرەبی بێت لەم ڕووەوە کە بە دەست گەیشتبێت ، دووا بە دووای ئەم کتێبە بە دەیان دانراو لە باسی مەجاز و هونەرەکانی تری ڕەوانبێژی کە پەیوەندیان بە مەجازەوە هەیە دانراوون وەکوو کتێبی (تأویل مشکل القرآن) دانانی کوڕی (قتیبە) و کتێبی (البدیع) دانانی کوڕی (المعتز) و کتێبی (اسرار البلاغة) و کتێبی (دلائل الاعجاز) دانانی (عبدالقاهر الجرجانی) بەڕاستی ئەم کتێبانە لە بەرەبەیانی داهێنانی زانستی رەوانبێژیی عەرەبی‌یەوە لەسەر بناغەی چێژی هونەری و ڕێبازی شیکردنەوە و لێکدانەوەی نموونەی بەرز لە ئایەتی قورئان و هۆنراوە و پەخشان باسی مەجازیان کردووە ، بەڵام وورده وورده بە هۆی زاڵبوونی زانستی لۆجیك و منطق و کزبوونی بزووتنەوەی وێژەیی ڕەسەن بەشداربوونی چەند دانەرێك لە زانستەکانی رەوانبێژیی عەرەبیدا کە لە چەشەی هونەریەوە دوور بوون باسی مەجاز لە چێژی نموونەی هونەریەوە دوورکەوتەوە و لە چوارچێوەی لێکدانەوەی لۆجیکی و گفتوگۆی ڕو کەشیدا نوقمی‌خوارد و سیس و ڕەق هەڵگەڕا •

هەرچۆنێك بێ ئەگەربمانەوێ هەموو باسە عەرەبییەکان دەربارەی

مەجاز کۆبکەینەوە و پوختەی ئەو باسانە بە بێ سەرنجدان لە جیاوازیی نێوان بیروڕای زاناکان پێش‌کەش بکەین دەتوانین بڵێین : مەجاز بەشێکە لە چوار بەشەکانی زانستی (ڕوونبێژی) [1] ، کە لە (لێکچواندن) [2] و (خوازە)[3] و (خواستە)[4] و (درکە) [5] پێك‌هاتووە .

بەشی (خوازە) دووا بە دووای بەشی (لێکچواندن) کە لەژێر ناونیشانی (خوازەی زمانی)دا [6] باس‌دەکرێ و بەوە دەناسێنرێ (ووشەیەکە بۆ مانا زمانیەکەی بە کارنەهاتووە بەڵکوو بۆ واتایەکی تر لەبەر پێوەندییەك بە کارهێنراوە لەگەڵ بەڵگەیەکی وا کە نەهێڵی مەبەست لەو ووشەیە (مانا زمانیەکەی) بێ پێوەندیی مانا زمانیەکەی ئەو ووشەیە و واتا تازەکەی دەشێ لێکچواندن بێت و ڕەنگە لێکچواندن نەبێ . بۆ نموونەی بەشی یەکەم دەڵێین : (لەگەڵ شێرێکدا قسەم‌کرد). ووشەی (شێر) لەم ڕستەیەدا بە مانای شێری ڕاستەقینە نەهاتووە ، بەڵکوو بە واتای مرۆڤێکی ئازا هاتووە . پێوەندیی نێوانی شێری بە مانای دڕندە و شێری بە واتای مرۆڤێکی ئازا لێکچوونی ئازایەتیە .

بۆ نموونەی بەشی دووەم دەووترێ (پۆلەکەهات) . بێ‌گومان ووشەی پۆل بۆ مانای (ژوری وانە) بەکارنەهێنراوە ، بگرە بە واتای قوتابی هاتووە .

پەیوەندیی پۆل بە مانای ژووری وانە بە پۆلەوە بە واتای قوتابی بێ‌گومان لێکچوون نیە ئەم پێوەندیە لە دانیشتنی قوتابی لە پۆلدا وەرگیراوە

(١) ڕوونبێژی : البیان .
(٢) لێکچواندن : التشبیه .
(٣) خوازە : المجاز .
(٤) خواستە : الاستعارة .
(٥) درکە : الکنایة .
(٦) خوازەی زمانی : المجاز اللغوی .

واته پەیوەندیەکی شوێنی یە • بەڵگەی [٧] خوازەش ڕەنگە دەربڕینێك بێت وەکوو ڕستەی (قسەم کرد) لە نموونەی (لەگەڵ شێرێکدا قسەم کرد) ڕەنگە واتایی بێت و لە چەمکی [٨] ڕستەکەوە وەرگیرابێت •

دووا بە دووای ئەم باسە (خوازەی زمانی) لەسەر بناغەی پێوەندیی نێوانی مانای زمانی ووشە و واتا نوێکەیدا بەسەر دوو لقدا دابەش دەکرێت:

لقی یەکەم پێی دەووترێ خواستە و لقی دووەم بە (خوازەی بەرەڵلا)[٩] ناودەبرێت • پێناسەی خواستە بەوە پێشکەش دەکرێت کە چەشنێکە لە (خوازەی زمانی) و لە بنچینەدا لێکچواندنێکە [١٠] ، بەڵام یەکێك لە هەردوو بناغەکەی فڕێدراوە و پێوەندییەکەی هەمیشە لێك چوونە • واتە کە دەڵێین : (لەگەڵ شێرێکدا قسەم کرد) ئەم ڕستەیە لە بناغەدا بەم جۆرە بووە (لەگەڵ مرۆڤێکدا قسەم کرد کە وەکوو (شێر) ئازا بووە) : ووشەی (مرۆڤ) کە (لێچواوە) و ووشەی (وەکوو) ئامرازی لێکچواندنە و ووشەی (ئازا) ڕووی لێکچواندنە ئەمە هەموویان فڕێدراوون و لەبریاندا ووشەی (شێر) کە (پێ لێچواوە) ماوەتەوە و ئەو ڕستەخواستەیەی ساز کردووە •

خواستە بە گشتی دوو جۆرە :

جۆری یەکەم : خواستەی (ڕاستەوخۆیە) [١١] کە ووشەی (لی چواو) لە ڕستەدا لێکچواندنیەکەی فڕێدراوە • وەکوو ئەوەی کە دەووترێ (دەستی گوڵەکەم گوشی) •

---

(٧) بەڵگە : القرینة •
(٨) چەمك : المفهوم •
(٩) خوازە بەرەڵلا : المجاز المرسل •
(١٠) لێکچوواندن لە دوو بناغە و دوو ڕەگەزی ناهەمیشەیی سازدەکرێ بناغەی یەکەم ؛ پێی دەووترێ (لێچواو) ، بناغەی دووەم بە ناوی (پێ لێچواو) ناودەبرێ • دوو ڕەگەزە ناهەمیشەییەکە ، یەکێکیان (ئامرازە) و یەکێکیان (ڕووی لێکچواندنە) •
(١١) خواستەی راستەوخۆ : الاستعارة التصریحیة •

جۆری دووەم: (خواستەی شاراوە [١٢])یە کە ووشەی (پێ لێچواوەکە)ی لە ڕستەکەدا فڕێدراوە، وەکوو ئەم ڕستەیە: (ئەگەر مردن چڕنووکی گرت هیچ نووشتەیەك کەڵکی نابێت) .

ئەم ڕستەیە لە بناغەدا بەم جۆرەی خوارەوە بووە (ئەگەر مردن کە وەك پڵنگە، چڕنووکی گرت هیچ نووشتەیەك کەڵکی نابێت)، ووشەی پڵنگ کە (پێ لێچواوە) فڕێدراوە و لەجیاتیدا ووشەی مردن (لێ چواوە) بەکارهێنراوە .

پاش ئەو دابەش کردنەی خواستە دووبارە لەسەر ڕەسەنی خواستراو بۆ دووپەل دابەش دەکرێ .

ئەگەر هات و خواستراو ناوێکی ڕەگەز [١٣] بوو واتە وەرگیراو نەبوو وەکوو ووشەی (شێر) کە ناوی ڕەگەزێکە و وەکوو ووشەی (کوشتن) کە چاوگێکە پێی دەووترێ (خواستەی ڕەسەن) [١٤] ئەگینا بە (خواستەی ناڕەسەن) [١٥] ناودەبرێت، چونکە ئەم لقە خواستەیە بۆکردار و ناوی وەرگیراو بەکارهاتووە پاش ئەوەی لە چاوگدا بەکارهێنراوە و هەروەها لە ئامرازدا بەکارهاتووە دوایی بۆ واتا گشتییەکەی ئەو ئامرازە سازکراوە.

ئەگەر هات و لە ڕستەی خواستەییدا چەند ووشەیەکی تری پێوەندیدار بە خواستراوەوە هاتبوون خواستە بەسەر سێ بەشدا دابەش دەکرێ :

یەکەم: خواستەی (دووپات کراو [١٦]) کە جگە لە بەڵگەکەی ووشەیەکی گونجاو پتر لەگەڵ لێ خواستراوەکەی هاتووە وەکوو ئەم ڕستەیە کە دەڵێ

---

(١٢) خواستەی شارەوە : الاستعارة المكنية .
(١٣) ناوی رەگەز : اسم جنس .
(١٤) خواستەی ڕەسەن : الاستعارة الأصلية .
(١٥) خواستەی ناڕەسەن : الاستعارة التبعية .
(١٦) خواستەی دووپات کراو : الاستعارة المرشحة .

(شیرێکی کوڵکدارم له گەرماو دی) لەم ڕستەیەدا ووشەی کوڵك لەگەڵ لێخواستراو کە دڕوندەکەیە گونجاوە واتای خواستەکە کە پیاوێکی ئازایە و بەهێزە دووپات دەکاتەوە •

دووەم : خواستەی نادووپاتکراو (١٧) کە بە ووشەیەکی گونجاو یان پتر لەگەڵ بۆ خواستراوەکەی بەر چاو دەکەوێ وەکوو ئەم ڕستەیە (شێرێکی پڕ چەکم لە گەرماوەکە دی) • لەم ڕستەیەدا ووشەی (پڕچەك) لەگەڵ بۆ خواستراو ــ پیاوەئازاکە ــ گونجاوە واتای خواستەکە لاواز و نادووپاتکراو دەکات •

سێهەم : خواستەی (نەبەستراو) (١٨) کە ووشەیەکی گونجاو لە تەك لێخواستراو یان بۆ خواستراو نەهاتووە وەکوو (شێرێکم لە گەرماوەکە دی) •

خواستە لە ڕووی ژمارەی ووشەوە دوو بەشە •

یەکەم : (خواستەی سادە) کە لە یەك ووشە پێكهاتووە •

دووەم : (خواستەی لێکدراو) کە بەدەربڕینێك یاخود ڕستەیەکی تەواو کە زۆر جار پەندێکی پێشینانە ئەنجام دراوە •

سەرەڕای ئەم هەموو دابەشکردنە باسەکە دەگەڕێتەوە سەر خوازە و دەڵێت : خوازە دوو بەشە :

یەکەم : خوازەی ژیری (١٩) :

کە فەرمانێك یان ووشەیەك لە واتادا لە فەرمان چووبێت پاڵی بە

---

(١٧) خواستەی دوپاتکراو : الاستعارة المحددة .
(١٨) خواستەی نەبەستراو : الاستعارة المطلقة .
(١٩) خوازەی ژیری : المجاز العقلی .

ووشەیەکەوە درابێت کە بوێ نەبێت ، لەگەڵ بەڵگەیەکی وا ئەو بۆنەبووە بسەلمێنێ :

وەکوو (بەهــار گوڵ دەچێنێ) لــەم ڕستــەیەدا چــاندنی گــوڵ پاڵدراوە بە ووشەی بەهارەوە ، بەڵام ژیریی ئادەمیزاد بڕوا بەوە ناهێنــێ وەکوو کارێکی ڕاست ، چونکە دەزانێ پاڵپشتی ڕاستەقینەی گوڵچــاندن خوایــە •

دووەم : خوازەی بەرەڵلا (٢٠) :

کە ووشەیەکە بۆ واتا ڕاستەقینەکەی بەکارنەهێنراوە ، بەڵکوو بــۆ واتایەکی نوێ گواستراوەتەوە لەگەڵ بەڵگەیەك لە ڕستەکەدا کە بەکارهاتووە• ئەم بەڵگەیەش نیشانەیەکە بۆ واتا نوێکە و لادانی لە واتا ڕاستەقینەکەی •

بێ گومان لە نێوانی واتا ڕاستەقینەکەی خوازەی بەرەڵــلاو واتــا نوێکەیدا دەبێ پێوەندیەك هەبێت ، بۆیە ئەم چەشنە خوازەیە لەبەر تیشکی جۆر بە جۆری ئەم پێوەندیە بەسەر سیانزە چەشنی [٢١] سەرەکیدا دابــەش دەکرێت کە ئەمانەی خوارەوەن •

یەکەم : ناونانی پارچەك لە شتێك بە ناوی هەموویــەوە ، وەکــوو (پەنجە دەخەنە گوێچکەیانەوە) واتە سەری پەنجە ، چونکە سەری پەنجــە پارچەیەکە لە پەنجە •

دووەم : بەکارهێنانی بەشێك لە شتێك لەجیاتی هەمووی وەکو (چاوێك وا گوێمان لێدەگرێ) واتە سیخوڕێك چونکە چاو پارچەیەکە لە سیخوڕەکە• سێیەم : بەکارهێنانی ناوێکی تایبەتی لەجیاتی ناوێکی گشتی وەکوو (ئێمە پێغەمەری خوای جیهانین) واتە : پیغمبەرەکان •

---

(٢٠) خوازەی بەرەڵلا : المجاز المرسل .
(٢١) بڕوانە کتێبی (الاتقان فی علوم القران) بەرگی دووەم ٦٧ــ٩٨ .

چوارەم : بەکارهێنانی ناوێکی گشتی لەبری ناوێکی تایبەتی وەکوو (بۆ ئەوانەی لەسەر زەویدان دەپارێنەوە) واتە بۆ خواپەروەرەکان •

پێنجەم : بەکارهێنانی سەرەنجام لەجیاتی هۆیەکەی وەکوو : (لە ئاسمانەوە بەرهەمتان بۆ دەنێرینە خوارەوە) واتە هویێ بەرهەم کە بارانە •

شەشەم : بەکارهێنانی هۆ لە شوێنی سەرەنجام وەکوو : (توانای گوێڕاگرتنیان نەبوو) واتە بڕواهێنانیان بە خوا کە سەرەنجامی گوێڕاگرتنە •

حەوتەم : ناوبردنی شتێك بە ناوێك کە لە ڕابووردوودا بوێ بەکارهاتووە وەکوو (ماڵی هەتیوەکان بدەنەوە) هەتیو کە تەمەنی دەگاتە هەژدەساڵ بۆی هەیە ماڵی خوێ وەرگرێتەوە ئیتر لەو کاتەدا بەم ناوەوە ناونابرێت •

هەشتەم : ناونانی شتێکە بە ووشەیەك کە لە ئایندەدا بوێ بلوێت ، وەکوو (مەیدەگوشم) واتە ترێ دەگوشم چونکە مەی ناوی ترێیە پاش ئەوەی دەگوشرێ •

نۆیەم : ناوبردنی شوێنێك بە ناوی ئەوەی تیێدایە ، وەکوو (لە ڕەحمەتی خوادا ئەوان نەمرن) واتە لە بەهەشتدا کە شوێنی ڕەحمەتی خوایە•

دەیەم : ناوبردنی تاقمێك بە ناوی شوێنەکەیانەوە ، وەکوو (بە پۆلەکەم ووت) واتە بە قوتابیەکانم ووت •

یازدەهەم : ناونانی شتێك بە ناوی هۆیەکەیەوە وەکوو (زمانی عەرەبی زۆر پەرەی سەندووە) واتە ئاخاوتنی ووشەی عەرەبی کە هۆکەی زمانە •

دووانزەهەم : فەرامۆش‌کردنی ووشەیەك بە بەکارهێنانی دژوارەکەی لە جیاتیدا وەکوو (مژدەی ئێش و ئازارێکی گەورەیان بدەرێ) ، ووشەی

مژده بۆ هەواڵێکی خۆش بەکاردێت بەڵام لەم ئایەتەدا بۆ هەواڵێکی ناخۆش بەکارهاتووە •

سیانزەهەم : بەکارهێنانی دارِشتەیەك [1] لەبری دارشتەیەکی تر وەکوو بەکارهێنانی چاووگ لەبری بکەر [2] بەبەکارهێنانی پێکراو [3] لەبری چاوگەکەی و بەکارهێنانی مێینە لەبری نێرینە •• لە پاشدا ئەم باسە (خوازەی بەرەڵڵا) وەکوو خواستە لە ڕووی ژمارەی ووشەوە دەکاتە دوو لقەوە :

خوازەی بەرەڵڵای سادە و ، خوازەی بەرەڵڵای لێکدراو •

لە زانستی واتادا [4] باسی خوازەی عەرەبی شوێنپێیەکی فراوان بۆ خۆی دەکاتەوە و قسە بەسەر دوو بەشدا دابەشدەکات :

بەشی یەکەم : (هەواڵ) [5] واتە ئەو قسەیە کە خۆی لە خۆیدا دەشێ ڕاست بێت و دەشێ درۆ بێت •

بەشی دووەم : (دەربڕین) [6] قسەیەکە کە لە خۆیدا نەڕاستە و نە درۆ ، هەواڵیش دوو بەشە :

یەکەم : هەواڵی ڕاستەقینە ، کە مەبەستەکەی گێڕانەوەی زانیارییەکە بۆ کەسێك کە نەزانێ ، وەکوو (چیای هیمالایە بەرزترین چیایە) •

دووەم : (هەواڵی خوازەیی) [7] کە مەبەستەکەی گێڕانەوەی زانیارییەك

---

(١) دارِشتە : الصیغة .
(٢) بکەر : الفاعل .
(٣) پێکراو : المفعول به .
(٤) زانستی واتا : علم المعانی .
(٥) هەواڵ : الخبر .
(٦) دەربڕین : الانشاء .
(٧) هەواڵی خوازەیی : الخبر المجازی .

نیه ، بەڵکوو مەبەستێکی تری هەیە ئەم مەبەستەش بە گوێرەی نیازی قسەکەر و دەرفەتی قسەکە لێکدەدرێتەوە •

دەربڕینیش دوو بەشە :

دەربڕینی داخوازی و دەربڕینی بێداخوازی • دەربڕینی داخوازیش پێنج بەشە • فرمان و نەهی و پرسیار و تکاکردن و ئاواتخواستن • هەر بەشێکیش لەم پێنج بەشە لەسەر بناغەی مەجاز دوو جۆرە :

جۆرێکیان حەقیقی و جۆرێکیان مەجازی‌یە •

کەوابوو فرمانی حەقیقی و فرمانی مجازی نەهی حەقیقی و نەهی مەجازی تکاکردنی حەقیقی و تکاکردنی مەجازی ئاواتخواستنی مەجازی و ئاواتخواستنی حەقیقی پرسیاری حەقیقی و پرسیاری مەجازی • لەم لێکۆڵینەوەیەدا دەربارەی باسی مەجازی عەرەبی و ڕێبازی شی‌کردنەوەی لە ڕەخنەسازیی عەرەبیدا ڕاستی‌یەکمان بۆ دەسەلمێنرێ ، ئەم ڕاستی‌یەش ئەوەیە کە مەجاز لەگەڵ زۆربەی بابەتەکانی ڕەوانبێژی و زمان و زانستی زمان و بڕوای ئایینی‌دا تێکەڵاو بووە و هەروەکوو خوێ وایە کە هیچ چێشتێك بە بێ ئەو تامی نیە •

توێژەرەکانی سەردەمە دواکەوتووەکانیش بە ڕوکەش شیان‌کردۆتەوە و وەکوو دیاردەیەکی ڕواڵەتی لە قەڵەمیان داوە ، بە بێ ئەوەی بە دووای سەرچاوەکەی بگەڕین کە سۆز و هەڵچوونە و بە بێ ئەوەی سەرنج بۆ ئەرکی ئەندێشە لە ئەنجامدانیدا ڕابکێشن •

بەشی سێیەم

مینەفۆر لە ڕەخنەسازیی ئەوروپیدا

- زانستی مینەفۆر و ڕەخنەسازیی ئەوروپی .
- ڕێبازی شیکردنەوەی مینەفۆر لە ڕەخنەسازیی ئەوروپیی‌دا .

زانستی مینەفۆر و ڕەخنەسازیی ئەوروپی

سەرچاوەی سەرەکیی هەموو چالاکیەکانی نەتەوە ئەوروپییەکان لە سەردەمی ڕاپەڕینی زانستیدا ڕۆشنبیری یۆنانی و ڕومانی بوو ؛ بویە مێژووناسەکان بە دڵنیاییەوە دووپاتی دەکەنەوە کە ڕەگ و ڕیشەی هونەر و وێژەی ئەو نەتەوانە لە کێڵگەی سامانی یونانی و ڕومانیدا خۆی داکوتاوە •

بەڵگەش ئەوەیە یەکەم هەنگاوی سەردەمی ڕاپەڕین بە وەرگێڕانی کتێبەکانی ئیفلاتون و ئەرەستۆ و شانۆگەریەکانی نووسەرە تراجیدیەکان و کۆمیدیەکانی یۆنان هەڵگێراوە •

ئەوەی لەم کتێبە وەرگیراوانە پەیوەندی بە باسەکەمانەوە هەیە کتێبی (بیوتیکا)ی ئەرەستۆیە کە جۆرجیوڤلا Giorgio Valla لە شاری بەندەقیە لە ساڵی ١٤٩٨ ـ زاینی بۆ یەکەم جار وەری گێڕایە سەر زمانی لاتینی و بڵاوی کردووە •

هەروەها نوسەرێکی ئەڵمانی کە ناوی (هرمن) بوو لە سەدەی سیانزەهەمی [١] زایینیدا وەری گێڕایە سەر زمانی ئەڵمانی و لە چاپیدا •

بەم جۆرە کتێبی (بیۆتیکا) بوو بە چرایەك بە دەست لێکدەرەوە ڕەخنەسازە ئەوروپییەکانەوە و لەسەر ڕێبازەکەی ئەرەستۆ لە ڕەخنەسازی بە گشتی و لە زانستی مینەفۆردا بە تایبەتی ڕابەری کردن •

ئەم ڕاستیە نابێ ئەوەمان لە یاد بکات کە زانستی مینەفۆر لە ڕەخنەسازیی

---

(١) بڕوانە کتێبی فن الشعر ل ١٢ـ١٣ •

ئەوروپیدا لە سەرەتای دامەزراندنیەوە ڕەچاو و یەکگرتوو نەبوو ، بەڵکوو زۆر جار بە ئاڵۆزاوی و تێکەڵوپێکەڵی دێتە بەرچاو .

نموونەی ئەم ئاڵۆز و تێکەڵوپێکەڵە ئەوەیە زاراوەی میتەفۆر کە لە لای ئەرەستۆدا پێناسەیەکی دەستنیشانکراوی بۆ دانرابوو ، لە ڕەخنەسازیی ئەوروپیدا زۆر جار دەکشێ و چەندەها بابەت لە بابەتەکانی هونەری ڕەوانبێژی دەگرێتە خۆی .

هەندێ لە ڕەخنەسازە ئەوروپیەکان ئەم کێشەیان دەستنیشانکردووە و سەرنجیان بۆ ڕاکێشاوە ، لەم ڕەخنەسازانە نووسەری ئینگلیزی بەناوبانگ (کرستیان)ە کە دەربارەی تێکەڵبوونی میتەفۆر بە لێکچواندن دەڵێ : «تیکەڵکردنی باسی میتەفۆر لەگەڵ باسی لێکچواندندا کارێکی سەرسوڕهێنەرە ، چونکە ئەم کارە هەر تەنها لە مەیدانی ڕۆژنامەگەریدا ڕووی نەداوە بەڵکوو لە لێکۆڵینەوە ئەکادیمیەکانیشدا کە دەربارەی زمانی هونەری سازکراوون بەرپابووە .

ڕاستی ئەوەیە زۆربەی ڕەخنەسازەکان میتەفۆر و لێکچواندنیان بە یەك دیاردە لە قەڵەم داوە ، ئەرەستۆ دەڵێ : لە نێوانی میتەفۆر و لێکچواندندا جیاوازیەکی ساکار و ڕوکەش هەیە :

میتەفۆر لێکچواندنێکی کورتە و هەر یەکێك لەم دوو باسە واتە (میتەفۆر) و (لێکچواندن) جێگای یەکتر دەگرن و شوێنەکانیان ئاڵوگۆڕ دەکەن ، بەڵام لێکچواندن درێژترە بۆیە کارتێکردنی کەمترە و وەکوو میتەفۆر خۆشیەکی کاریگەر نابەخشێ .

بەم پێیە (سیزارو) لەو بڕوایەدا کەمیتەفۆر وێنەیە کە لە لێکچواندنەوە وەرگیراوە و لە یەك ووشەدا گوشراوە » (٢) .

---

(٢) Agrammar of metaphor (P. 13—14).

ئەوەی شایانی باس بێت ئەم بارەی زانستی میتەفۆر لە ڕەخنەسازیی ئەوروپیدا زۆربەی ڕەخنەسازەکانی خستە سەر گەردانیەوە و تووشی چەند هەڵەیەکی مێژوویی دەربارەی ئەم باسەکردن : بۆ نموونە هەردوو ڕەخنەساز (وندت)و (کلینر)[٣] هەڵوێستە دێرینەکەی هەندێك لە زانا عەرەبەکان لە هەڵسەنگاندنی میتەفۆر دوپات دەکەنەوە و سوورن لەسەر ئەوەی میتەفۆر لە زماندا نیە ، بە بیانووی ئەوەی ووشە تەنها نیشانەیەکە بۆ هەستێکی گشتی و هەموو کاتێك جیاوازیەکی فراوان لە نێوانی دوو شتا بەدی دەکرێ ، سەرەنجام هیچ بەراووردێکی هەستپێکراو ئەو دوو شتە ناهێنێتە بەر چاو و سنووری لەیەك نەچونیان ناشکێنێ •

ڕەخنەسازی ئینگلیزی (هربتريد) دیارە هەستی بەوە کردوە کە دووپات کردنەوەی هەڵەی فەرامۆشکردنی میتەفۆر و ئینکاربوونی لە وێژەدا بە گشتی هەڵوێستێکی ناپەسەندە و لێکۆڵینەوەی زانستی لە سەدەی بیستەمدا بەرپەرچی دەداتەوە ، بۆیە نەیتوانی بڵێ میتەفۆر لە هەموو چەشنەکانی وێژەدا نیە ، بەڵام دەرگای پەخشانی لە ڕووی ئەمهونەرە ووشەییە داخست و ووتی : «میتەفۆر تەنها لەگەڵ جیهانی هۆنراو دەگونجێت و لە زمانی هەڵبەستدا بەدیدەکرێ »[٤] •

(ریتشاردز) لە هەمان ڕووانگەوە کە دەیڕوانیە دەیان دەربرین وەکوو (پێی کورسی) و (قۆناغەی تفەنگ) و (ملی شوشە) دەی گوت : ئەم دەربڕینانە و سەدەهای دەربرینیوا لە یەکچوونێکی ڕواڵەتی نێوانی لەشی ئادەمیزاد و پارچەکانی قەوارەی بێ گیانەوە هەڵقوڵاون و تازە لە لێشاوی ووشەکانی زمانی ڕۆژانەدا تونراونەتەوە و هیچ کاتێك هەست بەوە ناکەین

---

(٣) Agrammar — of metaphor — p — n — 12.

(٤) بڕوانە کتێبی English Prons Style. P. 31.

که دەربڕینی میتەفۆرین ، بۆیە بڕیاردەدات کە میتەفۆر دوو جورە و دەبێ ئەم دوجۆرەش لە یەکتر جوێ بکرێتەوە :

یەکەم : میتەفۆری زمانی کە هیچ پێوەندیەکی بە هونەری میتەفۆرییەوە نەماوە و خوێ لە فەرهەنگدا وەکوو ووشەیەکی یەك واتایی و سەربەخۆ چەسپێنراوە •

دووەم : میتەفۆری هونەری کە گیانی هۆنراوە و بەرهەمی ئەندێشەیە (جۆرج کامبل) لەم دابەشکردنەی میتەفۆردا شوێنپێی (ریتشاردز)ی هەڵدەگرێ و دەڵێ : جۆری میتەفۆر بابەتێکی ڕێزمانیە و زمانەوانەکان تەنها مافی لێکۆڵینەوەیان هەیە ، بەڵام چەشنەکەی تری میتەفۆر واتە (میتەفۆری هونەری) باسێکی ڕەخنەسازیە و لە پسپۆری ڕەخنەسازەکاندایە • بەم پێوەرە (جۆرج کامبل) هەروەکوو لە قسەکانیەوە دیارە زانستی ئاوەڵواتا لە نێوانی زمان و ڕەخنەسازیدا پارچە پارچە دەکات و لە یەکتریان جوێ دەکاتەوە •

زانای بەناوبانگ (فونت) زیاتر بەرەو ئەم رێگایە سنگ دەباتە پێشەوە و دەڵێ : نابێ بە هیچ جۆرێك نموونەکانی جۆری یەکەم بە میتەفۆر ناوببرێت چونکە هیچ فرێکیان بەسەر زمانی هونەریەوە نییە [5] هەرچۆنێك بێت نابێ وا تێبگەین کە ئەمبارەی زانستی میتەفۆر لە ڕەخنەسازی ئەوروپیدا جێگای لە توێژینەوەی ئەم هونەرە گرتووە و نەیهێشتووە ڕەخنەسازە ئەوروپیەکان قەڵەمی لێکۆڵینەوە لە کۆڕە فراوانەکەیدا بەکاربهێنن و بۆن و بەرامێکی نوێ و هاوچەرخی بدەنێ و سامانە دێرینەکەی بخەنە گڕ و هەنگاوی گۆڕان و پەرەسەندنی پێ هەڵبگرن •

---

(٥) بڕوانە کتێبی (نظرية الأدب) ل ٢٥٣ .

ڕێبازی شی‌کردنەوەی میتەفۆر
لە ڕەخنەسازی ئەوروپیدا

هەروەکوو لەمەوبەر ووتمان باری ئینکاری‌بوونی میتەفۆر و فەرامۆش‌کردنی لە ڕەخنەسازیی ئەوروپیدا ڕێگای بە باس‌کردنی نەگرت و دەرگای لێکۆڵینەوەی لە ڕووی هەموو ڕەخنەسازەکاندا داخست ، بەڵگەشمان لەسەر ئەم ڕاستیە ئەوەیە کە بە دەیان کتێب و ووتاری بە نرخ لە ڕەخنەسازیی ئەوروپیدا بە هەموو زمانە ئەوروپیەکان لە باس‌کردن و شی‌کردنەوەی میتەفۆر دانراون •

ئەوەی لەم ڕووەوە شایەنی تێبینی و سەرنج لێدانە ئەو کتێب و ووتارانەیە کە لە ڕێبازی شی‌کردنەوەی میتەفۆردا پەیوەندیەکی پتەویان بە ڕەخنەسازیی یۆنانی و ڕومانی‌یەوە هەیە •

دانەرەکانیان هەرچەندە بە هۆی کارتێکردنی زانستەکانی هاوچەرخ وەکوو زانستی دەروون و زانستی کۆمەڵ تا ڕادەیەکی زۆر لەو ڕێبازانەدا چەشنە گۆڕان و زیادە خستنەسەریان بەرپاکردووە ، بەڵام نەیانتوانیوە لە شوێنەواری (ئەرستو) و (لونجینۆس) خۆیان بپارێزن •

بۆیە ڕەخنەسازیی ئینگلیزی بەناوبانگ (کریستیان بروك رۆز) لە کتێبە بە ناوبانگەکەیدا (٦) کە لە ڕێبازەکانی شی‌کردنەوەی میتەفۆر دەکۆڵێتەوە و دەڕوانێتە سامانی یۆنانی و ڕۆمانی لە باسی میتەفۆردا ، ئەمجا ئەم ڕێبازانە بەسەر دوو جۆردا دابەش دەکات :

---

(٦) دەستووری خوازە : Agrammar of metaphor

یەکەم : ڕێبازە فەلسەفیەکان کە بەلای ناوەرۆکی بیری و هۆشمەندیەوە دەشکێنن •

دووەم : ڕێبازە زمانی‌یەکان کە خۆیان بە بابەتەکانی ڕێزمان و زمانەوانی‌یەوە دەبەستن •

ڕێبازە فەلسەفیەکانیش لە لای ئەم ڕەخنەسازەدا چوار نموونەی هەیە•

نموونەی یەکەم : دابەش‌کردنە بەناوبانگەکەی (ئەرستۆ)یە کە لەسەر بناغەی ڕەگەز و جۆری لۆجێکی میتەفۆر ، شی‌دەکاتەوە •

نموونەی دووەم : دابەش‌کردنی میتەفۆرە لە سەر بنەواشەی گیانلەبەر و بێ‌گیان ، ئەم بنەواشەیەش لە لایەن هاوبیرەکانی (ئەرستۆ)وە پەیڕەوی کراوە و لەبەر تیشکی‌دا چوار چەشن لە گواستنەوەی وشەی میتەفۆری دەست‌نیشان‌کراون :

یەکەم : گواستنەوە لە گیان لەبەرەوە بۆ (بێ‌گیان) وەکوو دەربڕینی (برۆی چیا) : وشەی (برۆ) بۆ گیان لەبەرە ، بەلام لەم دەربڕینەدا بۆ (چیا) کە بێ‌گیانە بەکارهێنراوە •

دووەم : گواستنەوە لە (بێ‌گیانەوە بۆ گیانلەبەر) وەکوو (ناوبردنی دوژمن بە شمشێر) وشەی (شمشێر) بێ‌گیانە لە دوژمن هاتووە کە گیانلەبەرە •

سێیەم : گواستنەوە لە (گیانلەبەرەوە بۆ گیانلەبەر) وەکوو بەکارهێنانی وشەی (شێر) بۆ ئادەمیزادێکی ئازا وشەی (شێر) و وشەی ئادەمیزادی (ئازا) هەردوکیان بۆ گیانلەبەر بەکاردێت •

چوارەم : گواستنەوە لە (بێ‌گیانەوە بۆ بێ‌گیان) وەکوو (بەکارهێنانی

لغاو بۆ کەشتی) لەم بەکارهێنانەدا (لغاو) و (کەشتی) هەردوکیان بۆ بێ گیان بەکارهاتوون •

نموونەی سێیەم : دابەش کردنی میتەفۆر لە ڕێگای بیرەوە • ئەم وێنەیە ئاسانترین ڕێبازە بۆ دابەش کردن و شی کردنەوەی میتەفۆر ، بەلام هەتا سەدەی نۆزدەهەمی زایین بە جۆرێکی تەواو ڕەچاو و پەیرەوی نەکراوە •

بناغەی ئەم ڕێبازە لە مێژووی پەیدابوونی دا بۆ (سیزارو) دەگەڕێتەوە کە دەڵێ : (هیچ شتێك لەم جیهانەدا ووشە بێت یان واتا بۆ چەند شتێکی تر لەسەر بناغەی پەیوەندی بۆ بەکارهێنان نەشێت و ڕەوا نەبێت) •

نموونەی چوارەم : شی کردنەوەی میتەفۆر لەبەر تیشکی پەیوەندیەکی گشتی و هاوبەشی دا :

ئەم شی کردنەوەیە لەسەر لایەك یان پتر لە یەکچوونی واتای وشەیەك و ئاوەڵواتاکەی دا دەڕوات و پشت بە پەیوەندی نێوانیان دەبەستێت •

(کریستیان) دووای ئەوەی سەرەنجی خوێنەرەکان ڕادەکێشێ بۆ نموونەیەکی تر لە ڕێبازە فەلسەفیەکان بۆ دابەش کردن و شی کردنەوەی میتەفۆر ، ئەوەش نموونەی پێنجەمە کە مەبەستەکەی لێکدانەوەی ئامانجی میتەفۆرە واتە : (چێژوەرگرتن و خۆشی بینین لە میتەفۆر) • ئەم ڕێبازە پووچەڵ دەکاتەوە و بەرپەرچی دەداتەوە ، ئەمجا ڕێبازە زمانیەکان کە بە لایەوە پەسندن پێش کەش دەکات و دەڵێت : (چەشنەکانی میتەفۆر هەرچیەك بن لە واتایەکی گشتی یەوە بۆ واتایەکی تایبەتی لە گیان لەبەرەوە بۆ بێ گیان لە مەبەستێکەوە بۆ مەبەستێکی تر گواسترابنەوە ــ دەبێ ڕێبازێکی زانستی وورد هەبێ بۆ چوونە ناوەوەیان و شی کردنەوەیان) • ئەم ڕێبازەش پشت بەستنە بە پارچەکانی ئاخاوتن ، چونکە میتەفۆر لە

ئاخاوتنەوە هەڵدەقوڵێ و کەرەسەی بڕبڕەی زمانی هونەریە •

لێرەدا (کریستیان) بیروڕای (تیبرسن) لە دەست نیشان کردنی پێنج پارچە سەرەکیەکەی ئاخاوتن کە (فەرمانو ، ناو و ، ئاوەڵناو ، و ئامراز ، و ڕاناو)ن دەهێنێتەوە یاد و دەڵێت : ئەم پارچەیە بنەڕەتی بن یان تەواوکەر بن لە زمانەکانی بنەماڵەی هیندو ئەوروپی دا بەدی دەکرێن ، بۆیە هەموو هەستیارێکی ئینگلیزی دەبێ بۆ میتەفۆر بەکاریان بهێنێ •

سەرەنجام (کریستیان) میتەفۆر لەسەر پارچەکانی ئاخاوتن دابەش دەکات و کتێبەکەی [٧] کە گرنگترین باسە لە شی کردنەوەی ئاوەڵواتا سەردێرەکانی بەو پارچە ڕێزمانیانە ناونراون ـ ئاوەڵ کردار ـ ئاوەڵ ناو ••• هتد لەبەر دەستی ئەم ڕێبازەی (کریستیان)دا پرسیارێك خوێ دەسەپێنێ و دەپرسێ : تا چ ڕادەیەك ئەم ڕەخنەسازە لە کاتی شیکردنەوەی دەربڕینە ئاوەڵواتایەکاندا بە تیشکی ڕێبازە زمانیەکەی خۆی لە تەوقی ڕێبازە فەلسەفیەکان ڕزگاری کردووە ؟ •

بۆ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە ئێمە بیروڕامان وایە کە (کریستیان) تەنها لە ڕێك خستنی بەشەکانی کتێبەکەیدا پەیڕەوی ڕێبازە زمانیەکەی کردووە • بەڵام لە شی کردنەوەی نموونە میتەفۆریەکانی ئەم باسانە ڕاستەوخۆ ڕێچکەی هەنگاوەکانی ڕێبازە فەلسەفیەکانی گرتووە •

بۆ بەڵگە کە سەرنجی لە ڕستەکەی (جۆفری فینسۆف) (مێرگەکان پێ دەکەنن) داوە ووتویەتی : وشەی (پێ دەکەنی) لە جێگای دەربڕینی (خۆشی بە گوڵ و گوڵزار) هاتووە • یاخود بە وەرگێڕانی وشە بە وشە لە جیاتی دەربڕینی (پڕ لە گوڵ و گوڵزار) بەکارهێنراوە •

بەڵام پێی ناوێ ئەم وەرگێرانە پێش کەش بکەین هەروەکوو پرۆفیسۆر

(Agrammar of metaphor) P. 4—5.

(کیز) دەڵێ : ئێمە لە یەکچوونی نێوانی دوو قسەی لە یەك نەچوودا تێدەگەین بەڵام بە هیچ کلۆجێك پێویست نیە ئەو لە یەك چوونە بهێنینە بەرچاومان و پەنجەی بۆ ڕابکێشین ، هەروەکوو چۆن ڕەفتار لەگەڵ دەربڕینێکی سادە و ساکار وەکوو ڕستەی (گوڵێکم دی) دەکەین چونکە ووشەی (گوڵ) واتا زمانیەکەی دەبەخشێ ئەگەر هات و نەمانزانی بۆ واتا میتەفۆری یەکەی (ئافرەتێکی جوان) بەکارهێنراوە. کەچی وێنەی (میرگەکان لەکاتی پێکەنیندا ڕاستەوخۆ بە باڵی هێزی ئەندێشە دەگاتە زەینمان) ، هەروەها ووشەی (مێرگەکان) دەبێتە گیانلەبەر و قەوارەدارێکی زیندووە. ئەم سەرنجلێدانەی (کرێستیان) بێ گومان ڕاستیەك ڕەچاودەکاتەوە و دەیسەلمێنێ کە ئەم ڕەخنەسازە هەرچەندە دروشمی پووچکردنەوەی ڕێبازە فەلسەفیەکانی هەڵگرتووە ، بەڵام لە کاتی شیکردنەوەی دەربڕینە میتەفۆریەکاندا پێویستی بە تیشکێك هەبووە لە ڕوونالکردنەوەی ئەم ڕێبازە .

بـــەشی چـــوارەم

خوازە لە ڕەخنەسازیی کوردیدا

- خوازە لە لای مامۆستا سجادی .
- مامۆستا عەزیز گەردی و باسی خوازە .
- دکتۆر ئەورەحمانی حاجی مارف و لێکوڵینەوەی مەجاز .
- ئێمە و ئاوەڵواتا .
- سیماتتیك و ئاوەڵواتا .
- زاراوەی ئاوەڵواتا بۆچی ؟
- چەشنەکانی ئاوەڵواتا .
- ئاوەڵواتای فەرهەنگی .
- ئاوەڵواتای هونەری .

خوازە لە ڕەخنەسازیی کوردیدا

لەو گەشتەی لەگەڵ میتەفۆر و مەجـاز لە رەخنەسـازیی یۆنـانی و ڕۆمانی و عەرەبی و ئەوروپیدا کردمان ، کە نزیکەی دوو هەزار و پێنج سەد ساڵی خایاندوە وێنەی جۆر بە جـۆری لە لێکۆڵینـەوەی ئـەم هونـەرە پێـش کەشی کردین ، بۆیە دەبێ ڕاستیەك ڕەچاوبکەین و هەمیشە بیهێنینـە یادمان ئەم ڕاستیەش ئەوەیە :

باسی میتەفۆر . مەجاز لێکۆڵینەوەیەکی تایبەتیە و هەرچەندە لەسـەر ڕێبازی زانستیانە لێکۆڵراوەتەوە ، بەڵام بـۆن و بەرامـەی زمانـەکەی و دەرفەتی کۆمەڵایەتی و بیروباوەڕی نەتەوایەتی خاوەنی ئەو زمانەی پێوەیە.

جا بزانین تا چ ڕادەیەك ئەم ڕاستیە لە باسی خوازە : واتە میتەفۆر و مەجاز لە ڕەخنەسازیی کوردیدا دەنگی داوەتەوە ؟ .

ئایا ئەوانەی باسی ئەم هونەرەیان لە ڕەخنەسازیی کوردیدا کردووە لاسایی کەرەوە و شوێن پێ هەڵگرن، یاخود بە گوێرەی سروشتی زمانەکەیان و گیانی هاوچەرخ بەهرەدار و داهێنەرن ؟ .

بۆ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارانە لەم بەشەی کتێبەکەمـاندا بـاسی خوازە و مەجاز لە لای مامۆستایان : (علاءالدین سجادی) و (عەزیز گەردی) و (دکتور عبدالرحمن مارف) دەکەین . ئەمجـا سەرەنجی تایبـەتی خۆمـان پێش کەش دەکەین بە هیوای گەیشتن بە چەسپاندنی باشترین ڕێبـاز لـە

لێکۆڵینەوە و شیکردنەوەی ئەم باسە گرنگە کە بڕبڕەی پشتی ڕەخنەسازییە •

خوازە لە لای مامۆستا سجادی

ئەوەی بیەوێ چەمکی [1] میتەفۆر و مەجاز لە لای مامۆستا علاءالدین سجادی‌دا دەست نیشان بکات و بزانێت ئەم ڕەخنەسازە کوردە لە چ سەرچاوەیەکەوە بیروڕاکانی لەم باسەدا هەڵدەهێنجێ پێویستە هەنگاو بە هەنگاو لەگەڵ ناوەڕۆکی ناونیشانی (هونەرە قسەییە ئاشکرایەکان)دا [2] بڕوا ، چونکە مامۆستای ناوبراو لە دوو توێی ئەم ناونیشانەدا لابەلا لە میتەفۆر و مەجاز دەکۆڵێتەوە •

دەربڕینی (فنونی بەیانیە) کە مامۆستا سجادی بە (هونەرە قسەییە ئاشکرایەکان) وەری گێڕاوەتەوە سەر زمانی کوردی لە زانستی ڕەوانبێژیی عەرەبیدا بابەتێکی کۆنە : مامۆستاکانی ئەم زانستیە پاش ئەوەی ئەم بابەتەیان پێ گەیاند لە چوارچێوەی‌دا باسی سێ هونەری سەرەکیان کردووە کە (تشبیەو ، مجازو ، کنایەن) • کەچی مامۆستا سجادی گەڕاوەتەوە بۆ کۆنترین قۆناغی پێگەیشتنی ئەم بابەتە و چاوی بڕیوەتە کتێبی (البدیع)ی کوڕی (المعتز) کە لە نیوەی دووەمی سەدەی سێهەمی کۆچی‌دا ، وەکوو سەرەتایەکی ساکار لە عەرەبیدا دانراوە • بەڵگەشمان ئەوەیە مامۆستا سجادی لەم کۆڕەدا شوێن‌پێی کوڕی (المعتز)ی هەڵگرتوە کە ساڵی دووسەد و نەوەدو شەش کۆچی دوایی کردووە ، لە ژێر ناو نیشانی (فنونی بەیانیە)دا باسی (ڕەگەز دۆزی) ــ جناس ــ دەکات [3] کە هیچ پەیوەندیەکی بەم ناونیشانەوە نیە و مامۆستاکانی ڕەوانبێژیی عەرەبی پاش ئەوەی لقەکانی ئەم

---

(١) چمك : المفهوم •
(٢) بڕوانە ئەدەبی کوردی و لێکۆڵینەوە لە ئەدەبی کوردی ل ٨٢ •
(٣) بڕوانە (ئەدەبی کوردی و لێکۆڵینەوە لە ئەدەبی کوردی) ل ٨٢ •

زانسته لەسەر دەستیان دامەزراوە و پەرەیان سەندووە لـــە بابــەتی (علــم البدیع)دا لێی‌دەکۆڵنەوە •

هەرچۆنێك بێت مامۆستا سجادی (هونەرە قسەییە ئاشکرایەکان) تەنها لەبەر دوورو درێژی و تێکەڵبوونی زانستی (البیان) و (البدیع)ی عەرەبی بابەتەکانی (البدیع) باس ناکات و خێرا لاپەڕەکانی کتێبی (جواهر البلاغة فی المعان والبیان والبدیع) کە دانەرەکەی (احمد الهاشمی‌یە) و نووسەرێـــکی هاوچەرخە هەڵدەداتەوە و خۆی دەگەیێنێتە بابەتەکانی (البیان)ی عەرەبی و دەست بەوەرگێرانیان دەکات و بۆ هەر بابەتێکیان نموونەیەك لە وێـــژەی کوردی دەهێنێتەوە ، یان شاهدێکی عەرەبی دەکاتە کوردی •

لە سەرەتادا وەکوو هەموو باسکەرێکی ڕەوانبێژیی عەرەبی لە بابەتی (التشبیە) بەسەر دێڕی (لێچوون و لەوچوون) (المشبــە والمشبە بـــە) [٤] دەکۆڵێتەوە ئەمجا دەچێت بۆ بابــەتی (خواســـتن) کە بەرامبــەر بابــەتی (الاستعارە)ی عەرەبی دێت •

جا با بزانین ئایا ئەم چوونە زنجیرەی باسەکەی لە مامۆستا سجـــادی پچڕاندوە و ڕێبازی زاناکانی ڕەوانبێژیی عەرەبی کە باش بابەتی (التشبیە) و بابەتی (المجاز) باس دەکەن تێکداوە ، چونکە (الاستعـــارە) لـــە لایـــاندا بەشێکە لە مەجاز ، یاخود هەر دەیەوێ شت بە بێ نەخشـــە وەربـــگرێ ؟ وەڵامی ئەم پرسیارە زۆر گرنگ نیە بەڵام ئەوەی بە لامانەوە گرنگە ئەوەیە: مامۆستا سجادی لە ڕێبازی شیکردنەوەی خواســـتن لەســـەر ڕێچـــکەی دواکەوتووترین ڕێچکەکانی ڕێبازی عەرەبی لە لێکۆڵینەوەی (الاستعارە) دەڕوات و هیچ ئاوڕێك لە ڕەخنەسازیی هاوچەرخی خۆی ناداتەوە کە بـــە شێوازێکی نوێ و ڕێبازی خوڵقێنراو لەم هونەرە دەکۆڵێتەوە •

---

(٤) بڕوانە هەمان سەرچاوەی پێشوو ل ٨٦ •

مامۆستا (سجادی) لە باسی خواستن‌دا دەڵێت : «وێنە بۆ (خواستن)یش وەکوو ئەم هۆنراوەی بێخودە :

کە دەرکەوت مانگی دوو حەفتە سەراپا پەردەی منەوەرکرد .

بە عنوانی سەفا دەستی جفای لەو ناوەدا دەرکرد .

(مانگی دوو حەفتە) مانگی شەوی چواردەیە هونەرمەند هێناویەتی و خواستوویەتی بۆ ڕوومەتی خۆشەویستەکەی وەکوو سەیردەکەین هەموو باسەکانی خواستن ئەم هۆنراوە دەگرێتەوە ، چونکە ئەوەبوو ووترا لە خواستن‌دا یەکێ لە ئەوزاری بە هێزی تشبیەکەی دەووترێ و هیچی تر . واتە لێچوون یا لەوچون ئیتر ئەوانی تر ناووترێن لێرەدا (لەوچون) کە مانگی دووهەفتەیە ووتراوە (لێچوون) کە ڕوومەتی یارە نەووتراوە (ڕووی لێچۆن) کە ڕووناکیە و ئەوزار نەووتراون . دیارە ئەوزاریش هەر نەووتراوە »[٥] .

ئەوەی ئاشنایەتی لەگەڵ مێژووی ڕەوانبێژیی عەرەبی‌دا هەبێت باش دەزانێ کە مامۆستا سجادی ئەم قسانەی لەو کتێبانە وەرگرتووە کە لە سەرەتای ئەم سەدەیەدا بۆ فێرکردنی قوتابیان وەکوو کتێبی (البلاغة الواضحة) دانراون ، تەنانەت دێڕە شعرەکەشی کە بۆ شی‌کردنەوە هێناوێیەتیەوە یەکێکە لەو دێڕە کوردیانە کە لە هونەری وشەسازی‌دا لاسای ڕەوانبێژیی عەرەبی دەکەنەوە و جوانی ڕوومەتی خۆشەویستەکانیان بە لێکچواندنی (البدر) دەردەخەن .

هەرچۆنێك بێت مامۆستا سجادی سەرەڕای ئەمانە هەمووی دەبوایە لە کۆتایی ئەو قسانەدا دەربارەی خواستن باسی مەجازی بکردایە ، بەڵام نازانین بۆچی چووە سەر لاپەڕەکانی باسی (الکنایە) لە کتێبە عەرەبیەکاندا و

---

(٥) بڕوانە هەمان سەرچاوەی پێشوو ل ٨٨ـ٨٩ .

فەرامۆشی لاپەڕەکانی ئەم کتێبانەی کرد کە پێش (الکنایـه) لـه (المجـاز) دەکولنەوە ؟ •

بێ گومان هیچ مەبەستێکمان نیە گەر هویٚ ئەم ڕووداوە سەیرە لـە هەڵەی ڕیزکردنی لاپەڕەکانی ئەو سەرچاوە عەرەبی یە بەدی بکەین کە لەبـەر دەستی مامۆستا سجادی‌دایە و هەموو قسەکانی لەوەوە وەرگرتووە ، چونکە هیچ هۆیەکی تر نیە کە پاڵ بە مامۆستای ناوبراوەوە بنێ دوابەدوای بابەتی خواستن باسی (گۆشە ــ درکە) (کنایە) بکات و (خوازە ــ مەجاز) لەدووای کنایەوە تۆمار بکات ، ڕەنگە شوێنی باس‌کردنی خـوازە بـە ڕواڵـەت مەسەلەیەکی یەکجار گرنگ نەبێت ، بە تایبەتی ئـەگەر هـات و لەگـەڵ چۆنیەتی ئەم باس‌کردنەدا بەراوردکرا و پەردە لەسەر ڕادەی تێگەیشتنـی مامۆستا سجادی لە بابەتی‌خوازەدا ڕاماڵ‌کرا •

مامۆستا سجادی کە (خوازە)ی لە (خواسـتن) جیـاکردەوە و لـە نێوانیاندا باسی کنایەی چەقاند ، خوێنـەر بۆیەکەم جـار وا دەزانـی کە مامۆستای ناوبراو هیچ نەبێ جیاوازی (خواستن) لە (خوازە) بەلایەوە زۆر ئاشکرایە و ڕوونە کەچی ئەو نموونـەیەی کە بـۆ خـوازە هێناویەتـەوە نموونەیەکە بۆ خواستن • جا با بزانین ئەم نموونەیە چی‌یە ؟ •

مامۆستا سجادی کە لە باسی گۆشە ــ واتە کنایە ــ بوەوە ووتی : «ئەم باسە کە بۆ گۆشە کرا هەر چەشنە باس‌کردن و ناساندنێك هەبێ بـۆ کنایە بۆ (خوازە)ش ئەوەندە هەیە ، لە خوازەدا نیشانەیەکی تایبەتی هەیـە بۆ ئەوە کە گوزارە ئەسلیەکە مەبەست نەبێت ، وەکوو لـەم هـۆنراوەی سالمدا ئەمەمان بۆ دەردەکەوێ لە کاتێکدا کە دەڵێ :

شێر لە بێشە دەرپەڕێ غورش کونان نەعرە زەنان

دەست بە خەنجەر ، ڕوو بە ڕوو ئەیدا لە زوومرەی دوژمنان

وشەی (شێر) گوزارەیەکی ئەسڵی هەیە و یەکێکی خوازەی ئەسڵیــە کە دڕندەکەیە خوازەییەکە پیاوی ئازایە لێرەدا بێ خوازەییەکەیە ئەو نیشانە تایبەتیەش بۆ ئەوە کە خوازەیی‌یەکە بێ ئەوەیە کە دەڵێ (دەست بە خەنجەر، ڕوو بە ڕوو ئەیدا لە زومرەی دوژمنان) دیارە دەستدانــە خەنجــەر لــە کردەوەی ئادەمیزادە نەوەك لە هی شێرێك کە جیایە لــە ئادەمیزاد •

ئەم نیشانە تایبەتیە وشەی (شێر) لە هۆنراوەکەدا کە باسەکەی ئێمەیە دەبــڕێ بەسەر زەلامەکەدا و دووری دەخاتەوە لە گوزارە ئەسڵیەکە »[٦] ئەوەی تۆزقاڵێك شارەزایی لە ڕەوانبێژیی عەرەبی‌دا هەبێت و لابەلاسەرنجی لە باسی میتەفۆری یۆنانی و ئەوروپیدا دابێت بە لایەوە جێی سەرسوڕمانە کە وشەی (شێر) لەم دێڕە هۆنراوەیەدا خوازەبێــت ، چونــکە پێوەنــدی نێوانی گوزارە (واتا) ئەسڵیەکەی (شێر) کە دڕوندەکەیە و واتا خوازەییەکەی کە ئادەمیزادێکی ئازایە لێکچوونە ، پەیوەندی لێکچوونیش ــ بێ گومان ــ بنــاغەی خواستنە و نیشانەی جیاکردنەوەیەتی لە خوازە کە پەیوەندیەکی لێکچوونی نیە •

نازانین مامۆستا سجادی بۆچی تووشی ئەم هەڵەیە بووە و ڕێــگای شوێن پێ‌هەڵگرتنی مامۆستاکانی ڕەوانبێژیی عەرەبی لە خۆی تێکداوە • لە کاتێکدا کە زۆر سوورە لەسەر بڕینی ئەم ڕێگایە و وە ویستوویەتی تەنانەت لایەنە ڕووکەشەکانی باسی مەجازیش لەبەر کتێبەکانی ئــەم مامۆستایانــە وەربگێڕێتە سەر زمانی کوردی ، وەکوو باسکردنی جۆرەکانی خوازەکە کە خۆی لێیان قوتار ناکات و دەڵێت : «هەروەها ئەبێ ئــەوەش بزانــین کــە (خوازە)ش دوو جۆرە یەکێکیان (ژیری ــ عقلی) یەکێکیان (زمانی‌ــلغوی) ژیریەکە ئەوەیە کە نیسبەتی شتێك بدرێتە لای شتێکی تر کە ئەم ڕادەیە لــە

---

(٦) هەمان سەرچاوەی پێشوو ل ٩٢ــ٩٣ .

ڕاستیدا حەق نیە لەو بدرێ ، وەکوو دەلێ : (کۆشکێکم دروستکرد) ئەمە ڕاستە ئەو کەسە کە ئەمە دەلێ بووە بە هۆ بۆ دروستکردنی ، بەلام ئەسلی دروستکردنەکە کرێکارەکان دروستیان کردووە •

جا ئەم جۆرە خوازەیە پێی دەووترێ خوازەی ژیری ، چونکە ژیریەکە ئەم فەرمانە دەدات • زمانیەکە کە لۆغەوییەکەیە • ئەوەیە کۆشکەکە لەکاتی دانانیا بۆ شتێکی تایبەتی دانراوە • وەکوو ئەوە لە کاتی مەتحکردنی پیاوێکا کە قسەی لێوە دەکرێ دەلێ :(شێرێکم چاوپێکەوت) دیارە دەبێ پەیوەندی و نیشانە ــ قەرینە ــ یەك هەبێ لە بەینی گوزارە بۆ دانراوەکەدا و بەینی گوزارە خوازەییەکەدا • وە مەبەست لەم پەیوەندیەش پەیوەندیەکی حسییە لە بەینی هەردو گوزارەکەدا ئەوەك پەیوەندیی ڕاستەقینە و جیابونەوەیە لە وێنەکەی ئێمەدا پەیوەندیەکی حسی هەیە لە بەینی ئەوپیاوە و شێرەکەدا کە زات بە جەرگی هەردوولایانە ــ نیشانەکەیشی باسکردنی پیاوێکی ئازایە و نەبوونی شێرێکی ڕاستەقینە لەو شوێنەدا ، وەیا دەووترێ (شێرێکم چاو پێکەوت لە حەمامدا) نیشانەکەی حەمامەکەیە چونکە شێری ڕاستەقینە ناچێتە حەمامەوە»[٧]• ئەم قسانەی مامۆستا سجادی بە بێ مشتومڕ لە ڕووی واتا و نموونەوە و ڕێبازی شیکردنەوەوە بیروڕاکانی کتێبە عەرەبیەکان بە جۆرێکی میکانیکی دووبارە دەکاتەوە ، بەلگەشمان بۆ سەلماندنی ئەم میکانیکیە ئەوەیە مامۆستای ناوبراو لەسەر هەمان قسە دەڕوات و دەلێت : «ئەمە و دیسان جیایی لە بەینی دوو شتەکەدا لێکچوون تشبیە مشابە ــ بوو ئەوە خواستنە ئەگەر غەیری لێکچوون بوو خوازەیە »[٨] •

ئەم ڕستەیە ئەوە دەردەخات کە مامۆستا سجادی جیاوازیی نێوانی (خوازە و خواستن)ی وشە بە وشە لە زمانی عەرەبییەوە وەرگێڕاوەتەوە

---

(٧) بڕوانە هەمان سەرچاوەی پێشوو ل ٩٤ •
(٨) بڕوانە هەمان سەرچاوەی پێشوو ل ٩٤ •

سەر زمانی کوردی بەڵام چونکە لە دێرە هۆنراوەکەی سالمدا وشەی (شێر)ی بە خوازە لە قەڵەم داوە دیارە ئاگای لەم جیاوازیە نەبووە و بە جۆرێکی میکانیکی تەنها خەریکی وەرگێڕان بووە •

زاراوەی خوازەش کە مامۆستا سجادی بەرامبەر بە هونەری مەجازی عەرەبی دایناوە وەرگێڕاڵێکی وشەیی‌یە بۆ لێکدانەوەی چمکی وشەی مەجازی عەرەبی بە (نقل)و (منقول)و (مشتق)و (مأخوذ) •

کەوابوو باسی (خوازە) [٩] لە لای مامۆستا علاءالدین سجادیدا دەنگدانەوەیەکی باسە ڕەوانبێژیە عەرەبیەکانی سەردەمە دووا کەوتووەکانە و هیچ پەیوەندیەکی هونەری و زانستی بە سروشتی ئەم دیاردە زمانی و هونەریەوە لە زمانی کوردیدا نیە •

مامۆستا عەزیز گەردی و باسی خوازە

مامۆستا عەزیز گەردی هەروەکو لە پێشەکیی کتێبەکەیدا بە ناونیشانی (ڕەوانبێژی لە ئەدەبی کوردیدا) باس‌دەکات ، ڕەنگە یەکەم نووسەری کوردبێت کە لێکۆڵینەوەیەکی سەربەخۆی دەربارەی هونەری ڕەوانبێژیی گەڵاڵە کردبێ • خوێنەری ئەم کتێبە لەسەر ئەم بناغەیەدا چاوەڕێ دەکات لێکۆڵینەوەکەی بەرهەمی تازە و داهێنراو بێت و دووا بە دووای باسەکەی مامۆستا علاءالدین سجادی لە لێکدانەوەی خوازەدا هەنگاوێکی نوێی هەڵگرتبێ ، بەڵام مامۆستا عەزیز گەردی خۆی قایەوێ ئەو چاوەڕێیە زۆر بخایەنێ ، چونکە بە خوێنەرانی لێکۆڵینەوەکەی ڕادەگەیەنێ و دەڵێت : «بۆ سەرچاوەکان ناچار بووم هێز بدەمە سەرچاوەکانی عەرەبی ، خۆ ڕەوانبێژیش لە هەموو ئەدەبێکا واتە لە ئەدەبی هەموو میلەتێکا هەر یەکە ،

---

(٩) بڕوانە کتێبی (خۆشخوانی) مامۆستا علاءالدین سجادی چاپخانەی مەعاریف ١٩٧٨ کە لە باسی (خوازە)دا هەمان بڕیار دەیگێڕێتەوە .

ئەوەندەی هەیە زمانی نووسینەوە نموونەکان ئەگۆڕن و بەس) [١٠] •

ئێمە نامانەوێ ئەم بیانووەی مامۆستا عەزیز گەردی یەکالا بکەینەوە و بیسەلمێنین کە بڕیارێکی گشتییە بەلام دەپرسین ئەگەر هات و مامۆستای ناوبراو ناچار بوو بێت پەنا بەرێتە بەر سەرچاوە عەرەبیەکان ئەم سەرچاوانە بەرهەمی چ سەردەمێکی عەرەبین و لەسەر چ ڕێبازێك دانەرەکانیان باسی ڕەوانبێژیان کردووە ؟ •

مامۆستا عەزیز گەردی ڕاستەوخۆ وەلامی ئەم پرسیارە ناداتەوە ، بەلام کە لە زانستەکانی ڕەوانبێژی دەدوێ ، دەلێ : «ڕەوانبێژیی کوردی هەروەکوو ڕەوانبێژی هەر زمانێکی تر ئەکرێ بە سێ بەشەوە :ـ

ڕوونبێژی ـ البیان ـ واتاشناسی ـ المعانی ـ ، جوانکاری ـ البدیع ـ [١١] بێ گومان عەزیز گەردی هیچ نزیك نیە لە ڕاستیەوە کە دەلێ ڕەوانبێژیی هەر زمانێکی تر بەو جۆرە دابەشدەکرێ •

چونکە ئەم دابەشکردنە لە کتێبە ڕەسەنە هونەرییەکانی ڕەوانبێژیی عەرەبیدا نابینرێ و بۆ یەکەم جار بە چەشنێکی سەرەتایی لە کتێبی (مفتاح العلوم) دانانی (السکاکی) کە سالی (شەش سەد و بیست و شەش)ی کۆچی مردووە بەرچاودەکەوێ •

کەوابوو مامۆستا عەزیز گەردی لەم کتێبەدا شوێنپێی مامۆستا سەردەمە دوواکەوتووەکانی ڕەوانبێژی عەرەبی هەلگرتووە و ئاگای لە کتێبە ڕەسەکانی ئەم ڕەوانبێژیە نیە و هیچ سەرنجێك لە کتێبە ڕەخنەسازیە عەرەبیە هاوچەرخەکانمانی نەداوە ، وەکوو کتێبەکانی (امین الخولی)وە (دکتور محمد مندور) و (احمد امین) و (فؤاد الشایب) •

---

(١٠) کتێبی ڕەوانبێژی لە ئەدەبی کوردیدا ل ٧ •
(١١) هەمان سەرچاوەی پێشوو ل ٧ •

هەروەها بە هیچ جۆرێك پەیوەندیەکی زانستیانەی لەگەڵ ڕێبازە ڕەخنەسازیەکانی ئەم مامۆستایانە نەبەستووە •

دروستیی ئەم بڕیارەمان لە باسەکەی مامۆستای ناوبراودا دەربارەی خوازە بە تەواوی خۆی دەنوێنێ و ئەو خوێنەرە کوردانە کە شارەزاییان لە مەجازی عەرەبی‌دا هەیە هیچ گومان لەوە ناکەن کە مامۆستای ناوبراو لە باسەکەی‌دا زیاتر لە وەرگێڕانی بابەتی مەجازی عەرەبی کۆن بەولاوە هیچ شتێکی تری نەکردووە • بۆ چەسپاندنی ئەم بڕیارەمان با بزانین مامۆستا عەزیز گەردی چۆن ئەم وەرگێڕانەی ئەنجام داوە و باسەکەی پێش‌کەش کردووە ؟ •

مامۆستا گەردی ناونیشانی باسەکەی بە زاراوەی (دروست‌وخوازە) وەردەگێڕێ ئەم وەرگێڕانەش وەرگێڕانێکی وشە بە وشەی (الحقیقة والمجاز)ی عەرەبیە •

ئەمجا دەست دەکات بە وەرگێڕانی بابەتی (الحقیقة) لە کتێبە ڕەوانبێژییە عەرەبیەکانەوە کە لەسەر ڕێبازی مامۆستا دێرینەکانی عەرەبی دانراون و باسی بەشەکانی (الحقیقة) [١٢] دەکات واتە دروسیتی زمانی : (الحقیقة اللغویة) و دروستیی نەریتی (الحقیقة العرفیه) و دروستیی دەستوری (الحقیقة الشرعیة) •

کەم و کوڕی مامۆستا عەزیز گەردی لەم بەشەی کتێبەکەیدا تەنها لە وەرگێڕانی وشە بە وشەی باسەکەی‌دا خۆی نانوێنێت و بەس ، بگرە لە هەڵەیەکی لەمە گەورەتردا بەر چاو دەکەوێت ، ئەم هەڵەیەش ئەوەیە : مامۆستای ناوبراو ئاگای لەوە نیە کە ناونانی واتای نامەجازی ووشە لە ڕەوانبێژیی عەرەبیدا بە زاراوەی (الحقیقة) لە سۆزێکی ئایینیەوە

(١٢) بڕوانە هەمان سەرچاوەی پێشوو ل ٦٥ـ٧٦ .

هەڵقولاوە و ئەو زانا عەرەبانە کە زاراوەی (الحقیقة) یان وەکوو دژوارێك بۆ زاراوەی (المجاز) داناوە ، ویستویانە بڵێین : مەجاز درۆیە و بەرامبەرەکەی واتە (الحقیقة) راستە ، بۆیە وشەکانی شرع وەکو : (الزکاة ــ الصلاة ــ الکفر ــ هتد...) بە (الحقیقة الشرعیة)یان ناوناوە .

جا ئەمە باری مامۆستا عەزیز گەردی بێت بێ گومان خوێنەر چاوەڕێی هیچ سەرەنجامێکی داهێنراو و بە کەڵکی لێناکات و بە تایبەتی کە سەرنج لە ناوەرۆکی باسەکەی دەدات کە بە پێناسەی خوازە دەست پێدەکات و دەڵێت : «خوازە بریتییە لەوە کە ووشەیەك بۆ مانای دروستی خۆی بەکارنەبرێ بەڵکوو بۆ مانایەکی تر بخوازێ و مەبەستێکی تر بگەیەنێ) :

احمد مختار بەگی جاف دەڵێ :

لە خەو هەستن میللەتی کورد خەو زەرەرتانە

هەموو تاریخی عالەم شاهیدی فەزڵ و هونەرتانە

کە دەڵێ (لە خەو هەستن) بێ گومان خەو بۆ مانای دروستی نەهاتووە کە نووستنە ، بەڵکوو بۆ دەربڕینی مەبەستێکی تر بەکارهاتووە کە غەفڵەتی و بێ ئاگایییە [١٣] .

ئەم دەقە هەروەکو دەزانین هیچ فڕی بەسەر لێکۆڵینەوەی هونەری ئاوەڵواتاوە نیە و پەیڕەوی کردنی کۆنترین بیروڕای ڕەوانبێژیی عەرەبییە لەم ڕووەوە و لە هێنانی شیعرەکەی احمد مختاری جاف بۆ مەشق و لێکدانەوەی پێناسە عەرەبیەکەی مەجاز بەولاوە شتێکی تری نەکردووە .

ئەگەر بەراووردی ئەم باسەی مامۆستا عەزیز گەردی دەربارەی

---

(١٣) هەمان سەرچاوەی پێشوو ل ٦٨ .

خوازە لەگەڵ باسەکەی مامۆستا علاءالدین سجادیدا بکەین ، بە نیـازی ئەوەی بزانین کامیان لە شوێن پێهەڵگرتنی زاناکانی ڕەوانبێژیی عەرەبـی ووردترە ، دەبێ وەرگێڕانەکەی مامۆستا گەردی لە جۆرەکانـی خـوازە تۆماربکەین کە تێیدا دەڵێ : «خوازە بە شێوەیەکی گشتی دوو جۆرە :

١ ــ خوازەی زمانی : ئەوەیە وشەیـەك لـە مـاناى ڕاستەقینـەى دوور بخرێتەوە و بۆ ڕاگەیاندنی واتایەکی تر بەکاربهێنـرێ و پەیوەنـدیەکیش لە نێوانی مانای دروست و مانا خوازەییەکەدا هەبێت ئەوەش دوو جۆرە[١٤]:

أ) خواستن : ئەو خوازەیەیە کە پەیوەندیەکەی لێكچوون بێت •

ب) خوازەی بەرەڵلا : کە هەموو خوازەیەکی تری زمانی دەگرێتەوە کـە پەیوەندیەکەی (لیکچوون ــ مماثلة ــ نەبێ ، بۆیـە پێیدەووتـرێ خوازەی بەرەڵلا ، چونکە بە پەیوەندییەکەوە نەبەستراوە ، یا لەبـەر ئەوە کە پەیوەندیەکانی ئەکەونە نێوان مانـای دروسـت و مانـای خوازەییی وشەکە) [١٥] •

ئەم وەرگێڕانە هەروەکوو لە باسی مەجازی عەرەبیدا بۆمان دەرکەوت بە ئەوپەڕی ووردیەوە خۆی بە نەخشەی زاناکانی ڕەوانبێژیی عەرەبیـەوە بەستووە و خواستن و خوازەی بەرەڵلا لە ژێر ناونیشانی خوازەدا بـاسی دەکات و جیاوازیی نێوانیان دەردەخات کەچی مامۆستا علاءالدین سجادی هەروەکوو ووتمان لەو نەخشەیە لای داوە و بـە ئاڵـۆزاوی چەشنـەکانی مەجازی باسکردووە •

بەڵام ئایە ئەم ووردیەی مامۆستا عەزیـز گەردی هیچ نرخێـك بـە باسەکەی دەدات و بە لێکۆڵینەوەیەکی تازە و سوودبەخش دەیخاتە بەرچاو؟

---

(١٤) بڕوانە هەمان سەرچاوەی پێشوو ل ٦٨ •
(١٥) هەمان سەرچاوەی پێشوو ل ٧٠ •

ئێمە لەو باوەڕەدا نین و هەموو نرخی ئیشەکەی ئەم مامۆستا بەڕێزە ئەوەیە توانیویەتی بە زمانێکی رەوان و هێنانی نموونە لە وێژەی کوردیەوە زۆربەی بابەتەکانی زانستی بەیانی عەرەبی وەربگێڕێتە سەر زمانی کوردی•

دکتۆر ئەوڕەحمانی حاجی مارف و لێکۆڵینەوەی مەجازی

باسی مەجاز بە سەر زانستی ڕەوانبێژیدا دانەبڕاوە و بابەتێکی هونەری ڕووت نیە ، بەڵکوو لەگەڵ لێکۆڵینەوەی زمانی و باسی فیلۆلۆجیش‌دا تێکەڵاوە و زمانەوانەکانیش بە زۆری و بە کەمی خەریکی دەبن •

دیارە ئەم ڕاستیە بووە کە قەڵەمی (دکتۆر ئەوڕەحمانی حاجی مارف)ی ڕاکێشاوە بۆ ئەم کۆڕە وەکوو پسپۆڕێك لە زانستی زماندا چەند لاپەڕەیەك لە کتێبەکەی (ووشەی زمانی کوردی) بۆ لێکۆڵینەوەی واتای مەجازی تەرخان بکا •

جا با بزانین بەرهەمی ئەم چەند لاپەڕەیە چیە و ئەگەر مامۆستا سجادی و مامۆستا عەزیز گەردی لەبەر ناپسپۆریان نەیانتوانی لەم باسەدا شتێکی گرنگ پێش‌کەش بکەن ئایا دکتۆر و پسپۆری ناوبراو توانیویەتی کەلێنێك لە لێکۆڵینەوەی زمانی پڕ بکاتەوە ؟

دکتۆر ئەوڕەحمان لەبابەتی (واتاناسی) Semaslology دا لە مەسەلەی واتای ووشە دەکۆڵێتەوە و دەڵێ : «لە زمانی کوردیشدا وەکوو هەموو زمانەکانی تر ووشە هەن کە تەنیا یەك مانایان هەیە وشەش هەن کە مانایان زۆرە ، بۆ نموونە دەبینین کە هەندێ وشە وەك (شەو ، ئاشەوان ، دراوسێ ، ئەژنۆ ••• هتد » لە یەك مانا زیاتریان نیە ، بەڵام ووشەش هەن مانایان زۆرە و ئەو مانایەش لە یەك نزیکن وەك :

بەردانەوە :

١ــ بەردانی ئاوی گیراو •

٢ــ فڕێدانی شتێك لە بەرزیەوە •

جۆش‌سەندن :

١ــ هاتنە کوڵی شتی شل لەسەر ئاگر •

٢ــ بریتیە لە تاوسەندنی جیهان لە هاویندا •

٣ــ گەرم بوونی یەکیك لەکارێکدا •

پــووچ :

١ــ شتی بێ ئاوکی کلۆر •

٢ــ بریتیە لە قسە و گفتوگۆی بێ‌هۆدە • [١٦] •

ووردبونەوە لەم دەقە ئەوە دەسەلمێنێ کە دکتــۆر ئەوڕەحمــان لــەم بابەتەدا جگە لە ڕوونووســکردنی ڕووداوە زمانیــەکە و هێنــانی چەنــد ووشەیەك و وەرگرتن و ڕاڤەکردنی نموونــەکانی لە چەنــد فەرهەنگێــکی کوردیەوە بە تایبەتی فەرهەنگی خاڵ ، هیچ شتێکی تری نەکردووە • نازانین بۆچی لە زۆری مانای هەندێ ووشەی کوردی لەسەر بناغەی مەجــاز کــە ڕێگای پەرەسەندنی واتای ئەو ووشانەیە نەکۆڵیوەتەوە و بە هیچ کلۆجێك لە پەیوەندیی نێوانی دوو واتاکەی ووشەی (بەردانەوە) و (پوچ) و ســێ واتاکەی (جۆش‌سەندن) نزیك نەبۆتەوە و چۆنیەتی گۆڕانــی ووشــەکان لەواتاکەیەوە بۆ واتایەکی تر شی‌نەکردۆتەوە ؟ ئەمە پرسیارێکە ــ بێ گومان ــ وەلامەکەی لە گەڵیایەتی و بە ئاشکرا دەڵێ : دکتۆر ئەوڕەحمان لەم بابەتــە زمانیەدا شوێن‌پێی ڕێبازی وەصفی کە کۆنترین ڕێبازی زمانەوانە عەرەبەکانە،

---

(١٦) بڕوانە کتێبی وشەی زمانی کوردی ل ٩ــ١٠ .

هەڵگرتووە و وەکوو دانەرە فەرهەنگیە دێرینەکان واتا جۆر بە جۆرەکانی چەند ووشەیەکی تۆمارکردوە و هەر بۆ ڕووکەش لە تەك سەردێڕە کوردی‌یەکەی (واتاناسی) زاراوەی Semaslology نووسیوەتەوە بە بێ ئەوەی پێویستیەکانی سەرشانی زانا کانی زانستی ئەم زاراوەیە بەدی بهێنێ .

هەرچۆنێك بێت با ئەوەش بزانین کە دکتۆر ئەوڕەحمان دوا بە دووای ڕیزکردنی واتاکانی ئەو ووشانە لە کوتایی باسەکەیدا ووتویەتی :

«فرەواتایی بەشێکی زۆری ووشەکانی زمانی کوردی ئەوە نیشاندەدات کە بەم زمانە دەتوانرێ باش تەعبیر بکرێ ، هەروەها شایانی باسە زۆربەی ئەو ووشانە بە ڕەسەن کوردین و لە ناوجەرگەی کوردەواریدا هەڵقولاون » (١٧) .

ئەم ووتەیە تۆزقاڵێك لە بنەڕەتی باسەکە نادوێت و ئەوە دەردەخات کە نووسەر لە تەنگوچەڵەمەی زۆری واتای ووشە دوورکەوتۆتەوە و نەی‌ویستووە ڕوونی کاتەوە کە ووشە ئەگەر هات‌و سادە بوو وەکوو ووشەی پووچ خۆی لە خۆیدا لە یەك واتا زیاتری نیە و واتاکانی تری بە هۆی ڕستەوە دەست نیشان دەکرێن و لەسەر بناغەی مەجازدا ئەو واتایانە شی‌دەکرێنەوە و هەروەها نەچووە بە لای ئەوەی کە ووشەی لێکدراو وەکوو وشەی (جۆش‌سەندن) لەکاتی زۆری واتاکانیدا دەبێ چۆنیەتی لەدایك‌بوونی باس‌بکرێت و لە سەرچاوەکانی بکۆڵرێتەوە و پەیوەندی نێوانی واتاکانی وەکوو ووشەیەکی لێکدراو لە لایەکەوە و واتای هەر وشەیەکی سادە لە قەوارەکەیدا لە لایەکی‌ترەوە دەست‌نیشان بکرێت .

بۆ دکتۆر ئەوڕەحمان هەیە کە بڵێ : من ئەمانەم هەمووزانیوە ، بەڵام

---

(١٧) هەمان سەرچاوەی پێشوو ل ١٠ .

لەبەر چەند هۆیەك زانینەکەم بەکارنەهێناوە ئێمەش دەبێ باوەڕمـان بـە نووسەری هاوڕێمان هەبێت ، بەڵام لە هەمان کاتدا بـا بزانـین دکتـۆر ئەورەحمان سەردێڕی (جۆری مانا)ی پاش ئەو وتەیە چەقاندووە و دووبارە لە زۆریی واتای وشەی کۆڵیوەتەوە و ئەم جارە ڕاستەوخۆ خۆی گەیاندۆتە باسی (الحقیقة والمجاز) لە ڕەوانبێژیی عەرەبیدا و هەنگاو بە هەنگاو ئەوەی پەیوەندی بە زۆریی واتای وشەوە بێت لەم باسەوە بـە بێ ووردبونـەوە وەرگێڕاوەتەوە سەر زمانی کوردی •

دکتۆر ئەورەحمان لە سەرەتای سەردێڕی (جۆری مانـا)دا دەڵـێ :
«لە زمانی کوردیدا دەتوانرێ دوو جۆر مانای ووشەیی جیابکرێتەوە : ـــ

١ـــ مانای حەقیقی Divect (pvopev) meuning بەو مانایە دەوترێ کە ڕاستەوخۆ دیاردەیەکی مەوزوعی واقعی نیشان دەدات •

٢ـــ مانای مەجازی Transfered meaning بەو مانایە دەوتـرێ کە ڕاستەوخۆ دیاردەیەکی مەوزوعی واقعی نیشان نادات ، بەڵکو لە ڕێگای پەیوەندیەوە لەگەڵ دیاردەیەکدا مانادەدات[١٨] ئاشکرایە کە دکتۆر ئەورەحمان لەم تێکستەدا لە سەرچاوەیەکی عەرەبی سەردەمە دوا کەوتووەکانەوە زاراوە و پێناسەی مانای حەقیقی و مانای مەجازی ووشـەی وەرگرتـووە ، ئـەم وەرگرتنەش هەروەکوو لە تێبینییەکانمان دەربارەی مامۆستا علاءالدیـن سجادی و مامۆستا عەزیز گەردیدا بینیمان بۆ یەکەم جار لە زمانی کوردیدا ڕووی نەداوە ، بەڵام جێگای داخ ئەوەیە مامۆستایەکی پسپۆڕ دووبارەی دەکاتەوە و خۆی لە هۆ ئایینیە دێرینـەکەی ناپـارێزێ کە لـە زانسـتی ڕەوانبێژیی عەرەبی کۆندا زاراوەی (الحقیقة) بەسەر واتای ووشەدا دابڕاوە• بەڕاستی جێگای سەرسوڕمان لەم ڕووەوە ئەوەیە کە دکتـۆر ئەورەحمـان

---

(١٨) هەمان سەرچاوەی پێشوو ل ١٠ـــ١١ •

Divect (pvect) medning زاراوه جیهانیەکەی (الحقیقة)ی عەرەبی
ڕوونوس‌کردووه ، کەچی خۆی لە واتای ئەم زاراوەیە کە بە عەرەبی (المعنی المباشر)ە لا دەدات و لە پێناسە کوردی‌یەکەیدا ووشەی مەوزووعی و واقعی بەکاردەهێنێ و بە بێ ئەوەی ئاگای لە خۆی بێت ڕای دەگەیەنی کە وەکوو هەندێ لە زانا ئاینیە موسلمانە کۆنەکان لەو بڕوایەدایە کە واتای مەجازی درۆیە و ڕاست نیە • جگە لەمەش پێناسەی مەجاز وەکوو پێناسەی حەقیقەت لای دکتۆر ئەوڕەحمان‌دا بە جۆرێکی ڕوکەشانەی وا وەرگێڕاوە کە دەرفەتی ئەوەی نەداوە نموونە ووشەیی‌یەکەی لەبەر تیشکی ڕێبازی یەکالآ کردنەوەدا شی‌بکاتەوە ، بەڵکو ئەوەی پێی‌کراوە هەر ئەوەیە کە ووتویەتی : «بە وێنەی ووشەی ئاگرنانەوە» لە زمانی کوردیدا بە مانای (ئاگربەردانە بەشوێنێکەوە کە بسووتێ) و (هەڵگیرساندنی شەڕ و ئاشووبەنانەوە) دێت • مانای یەکەمی ئەم وشەیە (ئاگربەردانە بە شوێنێکەوە کە بسووتێ) کە مانایەکی حەقیقی‌یە ئاشکرا و دیارە کە ڕاستەوخۆ دیاردەیەکی مەوزووعی واقعی نیشان نادات ، چونکە ئاشکرا و دیارە کە لەم ڕووداوەیاندا (گڕ گرتن و سووتاندن)ی تێدا نیە ، بەڵکو ئەم کارە (ناخۆشی و وێرانی و خراپی) لە دووایە ، لە ئەنجامی (گڕ گرتن و سووتاندن)ەوە نزیکە ، بەم جۆرە لە ڕێگای نزیکی و وێکچوونەوە پەیوەندی ئەو دوو ڕوداوە ، ووشەی (ئاگرنانەوە) بەو دوو مانایە ، واتە حەقیقی و مەجازی هاتووە [١٩]
خوێنەرەکانمان لە بەر دەستی ئەم دەقەی دکتۆر ئەوڕەحمان تەنانەت پرسیار نە تازە و داهێنانی ئەم قسانە ناکەن ، چونکە بەرهەمی هەمان ڕێبازە لە لاسایی‌کەرەوەکەی مامۆستا علاءالدین سجادی و عەزیز گەردی‌یە ، بەلآم دووبارە وەکوو ئێمە بە داخەوەن کە ئەم مامۆستا پسپۆڕە نەیتوانی‌وە خۆی لە هەڵەی تێکەڵ کردنی مەجازی عەرەبی لەگەڵ ئیستعارەی عەرەبی

(١٩) هەمان سەرچاوەی پێشوو ل ١١ •

بپارێزێ و بە جۆرێکی زانستیانە لە مەسەلەی پەیوەندیەکانی ئێوانی دوو واتاکەی وشەی مەجازی بکۆلیتەوە ، سەرەڕای ئەمەش ئێمـــە لە دکتـــۆر ئەورەحمان ئاگەین کە دەڵێ :

هەرچی مانای مەجازیە لە زمانی کوردیدا پەیـــدا دەبێ لە ئەنجـــامی (نزیکی و وێکچوونی) ووشەی (وێکچوونی) (التشابە)ی عەرەبیە ، بەڵام مەبەستی (لە نزیکی) ئەبێ چی بێت ؟ ..

لە هەندێ کتێبی عەرەبیدا ووشەی (التقارب) و (المناسبـــة) کە بـــۆ دەستنیشانکردنی پەیوەندیی واتـــای حەقیقی بە واتـــای مەجازییـــەوە بەکارهێنراون ، بەڵام تێکەڵکردنیان لەگەڵ (المتشابـــە والمشابـــە) هەرگیز ڕووینەداوە ، بەم جۆرە ڕەنگە بۆمان هەبێت کە بڵێین : باسی مەجاز لـــە لای دکتۆر ئەورەحمان هەنگاوێکی بەرەو پێشەوە نیە ئەگەر بێت و لەگەڵ هەنگاوەکانی مامۆستا علاءالدین سجادی و عەزیـــز گەردیـــدا بەراووردی بکەیـــن .

ئێمـــەو ئـــاوەڵواتا

لە پێشەکی ئەم کتێبەماندا سەرنجی خوێنەرانمان بۆ سەرئەنجامێـــك ڕاکێشا کە ویستمان بە هۆیەوە گومانێك لە دڵیاندا دەربـــارەی دروســـتی زاراوەی خوازە و وەکوو دوو نـــاو بۆ ڕوداوێـــکی زمـــانی و هونـــەری بەرپابکەین و ووتمان : بە لای ئێمەوە لە بری ئـــەم دوو زاراوەیـــە زاراوەی ئاوەڵواتا باشتر دەستدەدات و بۆ ڕوونکردنەوەی ئـــەو روداوە زمـــانی و هونەرییە پڕ پێیستی خۆیەتی :

سیمانتیك و ئـاوەڵواتا

بێ گومان ئێمە لەم بیرو ڕایانەماندا نامانەوێ ئەوەی بەر لە ئێمە لـە زانستی زمان و ڕەخنەسازیی کوردیدا بنیادنراوە تێکیبدەیـن ، بەڵـکوو بەهۆی پسپۆڕیمانەوە لە ڕەخنەسازی و ڕەوانبێژی بە گشتی و ڕێبـازەکانی شیکردنەوەی مەجازی قورئانی پیرۆز کە لە سەرچاوەی یۆنانی و عەرەبی و ئەورووپی دێرین و هاوچەرخەوە هەڵقولاوە بە تایبەتی بڕوامان بەوە هێناوە کە سامانە کۆنەکەی باسکردنی میتەفۆر و مەجاز و خـوازە بـە هـۆی پەیدابوونی چەند زانستێکی تازەوە وەکوو شوێنەوارێکی پاشماوە تەماشا دەکرێت و شوێنە راستەقینەکەی ئەتیکەخانەیە نەك لە کتێبی هاوسەردەمدا بە با بکرێ •

لەو زانستانە : زانستی (سیماتیك)ە کە لە واتای ووشە و دەربڕیـن دەکوڵێتەوە و چالاکی و بلیمـەتی چەندەها تاقـم لە فەیلەسووفـەکان و زمانەوانـەکان و زانـاکانی دەروون و ئەنثروبۆلۆجیـا و وێـژەرەکان و هونەرمەندەکان و شارەزاکانی ئابووری و سروشت [۱] لەبەر هۆی جۆر بە جۆر دەهێنێتەکار •

هەڵبەت (سیماتیك) بەم هەموو توانایەوە دەتوانێ بابەتی ئاوەڵواتـا لەسەر بناغەیەکی زانستی و هونەری ڕوون بکاتەوە و سروشتی ئەم ڕووداوە زمانیە بخاتە بەرچاو و ئەرکی سەرشانی لە زمان و وێژەدا دەستنیشان بکات • لەگەڵ ئەمەشدا وە نەبێ ئێمە بە تەنیا پشت بەم زانستە ببەستین و دووپاتیکەینەوە کە هیچ شتێکی دیکە بە تایبەتی ڕێبازی هەمە ڕەنـگەی ڕەخنەسازیی هاوچەرخ و تایبەتیەکانی زمانی کوردی گرنگیاننیە ، چونکە ئاوەڵواتا خۆی لە خۆیدا ڕووداوێکی سـادە و سـاکار نیـە ، بەڵـکوو

سەرئەنجامێکی لێکدراوە پەیوەندیی بە هۆشمەندی و سۆز و ئەندێشەی ئادەمیزاد و نەریتی کۆمەڵایەتی و سامانی دێرینی نەتەوایەتیەوە هەیە ...

مەڵبەنـدی ووشــە

یەکێك لە هەرە جیاوازیەکانی نێوانی ئێمە و ئەوانـەی کە بـاسی میتەفۆر و خوازە و مەجازیان تا ئێستا کردووە چۆنیەتی تەماشاکردنی وشەیە: ئەوانەی بەر لە ئێمە ووشەیان وەکوو دەربڕینێکی بێ ڕەگوڕیشە و دەنگێکی زمانی تاقانە و لە ڕستە پچڕاو و نیشانەیەکی لە توێ فەرهەنگ و قسـەی بەرگوێ کەوتوو لێکداوەتەوە، بەڵام ئێمە نامانەوێ بیروباوەڕمان دەربارەی ئەم هەڵەیە زیندەبەچاڵ بکەین ، بۆیە پێش هەمـوو شتـێك دەپرسـین : مەڵبەندی ووشە دەبێ چی بێت ؟ زمـان کە ئەنجـامی دەدا سەرچـاوەکەی چیە ؟ چۆن لە گوێ کاردەکـات و بۆچی دەبـێ وەکـوو گیاندارێـك تەماشابکرێ ؟ زاناکانی فیسیۆلۆجی و دەروون و زمان لەو بڕوایەدان کـە ئاخاوتن (خیوێك) [۲] نیە بەسەر زمانی دوێنەرەوە بێت و ئەمجا ئاوابێت، بەڵکو شوێنەوارێکە لە هێزەکانی هۆشمەندیەوە لە دایك دەبێت . زانای بەناوبانگ (برۆکا) لەم رووەوە تیوریەکی هەیە دەڵێت : مەڵبەندی ئاخاوتن لە توێ سێیەمی مێشكدایە لە لای چەپیەوەیە [۳] ، مێشکیش پارچەیـەکی زیندووە ڕووداوەکانی هۆشمەندی بە هۆیەوە ئەنجام دەدرێـن ، بـەڵام هۆشمەندی هەروەکوو زاناکانی دەروون دووپاتی دەکەنەوە کۆمەڵێکە لـە توانا و هێزەکانی ئادەمیزاد و پارچەیەکی هەستپێکراو لە مێشك نیە ... ئەوەی لە توانا و هێزی هۆشمەندی پەیوەندیی بە باسەکەمانەوە هەبێت دوو چالاکیە :

---

(۱) بڕوانە کتێبی (مناهج البحث فی اللغة ل ۲٤ .

(۲) خێو : الشبح .

(۳) بڕوانە کتێبی (کتاب اللغة) ل ۳۷ــ۳۸ .

یەکەم : تۆمارکردنی ئەو وێنانەیە کە بە ڕێگای یەکێــك یان پتر لــە پێنج هەستپێکەرەکانی ئادەمیزادەوە لــە جیهــانی دەرەوە بــۆ مێشــك دەگوێزرێنەوە •

ئەم وێنانە لە ناو مێشکدا لە پەیدابوونی ڕواڵەتی شت لەسەر ئاوێنــە دەچن ، بەڵام دەبێ بزانین وێنە لە ئاوێنەدا بە لاچوونی قــەوارەکەی ئــاوا دەبێت ، کەچی وێنەکانی هۆشمەندی لە ناو مێشکدا تۆمار دەبن و ڕەگ و ڕیشە دادەکوتن و دەچەسپێن و بە لاچوونی قەوارەکانیان لاناچن •

دووەم : هێنانەوەی وێنە تۆمارکراوەکان :

ئەو وێنانەی کە لە نــاو مێشــکدا تۆمارکــراون ئەگــەر هــات و هەسپێکەرەکانی ئادەمیزاد تووشیان بوو بە توشی شتەکانیانــەوە یاخــود ئــەوەی پەیوەندەیــەکی بە شتەکانیانــەوە هەیــە یــاد دەکرێنــەوە و دەهێنرێنەوە بەرچاو زەین و ئەندێشە [4] •

نیشانەی زمانی [5] وێنەیەکی هۆشمەندییە دوو ڕووی هەیە :

یەکەم : هێنانەوە یادی ئەو وشەیەیە کە بوێ دانراوە •
دووەم : یادکرنەوەی ئەو شتەیە کە بوێ دانراوە •

بۆ نموونە هەموو کەسێك دەتوانێ ناوی ئەو وێنە هۆشمەندییە کــە دەربارەی (بەرد) لە مێشکیدا تۆمار بووە یاد بکاتەوە و ووشەکەی بهێنێتە فکری ، هەروەها دەتوانێ ڕواڵەتی بەردیش بهێنێتە بەرچاو و زەینی خۆی ، بەم پێیە ئادەمیزاد کە نیشانەی زمانیی بە دەست دەهێنی ئەگەر هــات و گوێی لەو ووشەیە بوو کە بۆ شتەکەی دانراوە یەکســەر ئەو شتــە یــاد دەکاتەوە ، هەروەها ئەگەر هات و چــاوی بەو شتــە کــەوت ووشــەکە

---

(٤) بڕوانە کتێبی (محاضرات فی اللغة) ل ٢٨ـ٢٩ .
(٥) نیشانەی زمانی : الرمز اللغوی .

دەهێنێتەوە فکری خۆی • چالاکی هێنانەوە یادی ووشــە و نــاونراوەکەی یارمەتی ئەندامانی کۆمەڵ دەدا بۆ لە یەکترگەیشتن ، چونــکە ئەندامــانی کۆمەڵ هەموویان لە هۆشمەندی یەکانیاندا هەمان وشەیــان بۆ هەمــان شتیان تۆمارکردووە و واتاکانیان لە یادیاندا چەسپاون • لەبەر ئەمــە کــە وشەیەك یان ڕستەیەك لە دەمی قسەکەر دێتە دەرەوە یەکسەر لە هۆشمەندی گوێگرەوە واتای ئەو وشەیە دێتەوە یاد و پەیوەندیەك لە نێوانیاندا پەیدا دەبێت ، ئەم پەیوەندی‌یەش لە یەك گەیشتنە •••

زاراوەی ئاوەڵواتا بۆ چی ؟

ئەو سەرئەنجامانەی کە بەرهەمی زانستی بیۆلــۆجی و دەروونــی و کۆمەلایەتی و زمانین ڕاستن و هیچ گومانیان لێ‌ناکرێ ، بەلام دەبێ بزانین هەردوو چالاکی : وێنە تۆمــارکردن و وێنەهێنــانەوە یــاد دوو ڕووداوی میکانیکی نین ، چونکە لە سەر شانۆی هۆشمەندی ئادەمیزاددا ڕوودەدەن ئادەمیزادیش پارچەیەك لە ئاسن نیە ئەگەر هات و لێی‌درا دەنگ‌بداتەوە و بەس ، بەلکو گیان‌لەبەرێکی زەین‌دار و خاوەن ئەندێشە و هۆشیاری‌یە : کارتێ‌کردن وەردەگرێت و ئەمجا بەسەربەستی‌یەکەوە دەستی تێ‌دەخــات • بۆیە کە گوێی لە ووشەیەك دەبێت واتاکەی بە ڕووتی یاد ناکاتەوە ، بــگرە دەرگای هەموو یادگارەکانی دەربارەی ئەو وشەیە لە مێشکیدا دەکاتەوە و گشت واتاکانی دەهێنێتەوە یاد و پاش بەراوردێکی خێرا مێشــکی ئــەو واتایە هەڵدەبژێرێ کە ووشەکە لە ڕستەکەی‌دا بۆی بە کارهاتووە •

ئەمە لە لای گوێ‌گر و خوێنەرەوە لە لای قسەکەر و نووسەریشەوە هەمان ڕووداو ئەنجام‌دەدرێ • هەر ووشەیەك لە هۆشمەنــدیدا ژیــانێکی تایبەتی چەسپاندووە و شریتێك لە یادگاری تۆمــارکردووە ، کە دەیــەوێ بیروڕای خۆی بەو ووشەیە دەربرِێ بە گوێرەی پێویست واتــای ئــەو

ووشەیە لە ڕستەیەکدا دەستنیشاندەکات و مەبەستی خۆی دەگەیێنێتە گوێگر و خوێنەر • لەبەر تیشکی ئەم بناغەیەدا دەبێ دوو بارە بزانین واتاکانی ئەو ووشەیە لە کۆمەڵەوە دەستکەوتوون و لە دووتوێ وشەکەیاندا پێکەوە چەسپێنراون و هەنگاو بە هەنگاو لە دەوروبەریدا کۆبوونەتەوە •

جا لێرەدا نابێ فەرامۆشی مێژوی چەسپاندن و کۆبوونەوەی واتاکان لە ووشەکەیاندا بکەین ، چونکە ئەم واتایانە هەموو بە یەك قۆناغ بۆ ووشەیەك خڕ نەکراونەتەوە و ووشەکەش لە یەك قۆناغدا کۆمەڵ بۆ گشت واتاکانی دای نەناوە ، بەڵکوو هەنگاو بە هەنگاو ژیانی ووشە پەرەی سەندووە و بە گوێرەی پێویست بۆ واتایەکی تر بەکارهاتووە •

نموونەیەك کە ڕەنگە ئەم بوونەی ووشە ڕوونبکاتەوە و قۆناغەکانی ژیانی دەستنیشانبکا ووشەی (شێر)ە ئەم وشەیە لە هۆشمەندی ئێمەدا یەکەم جار بەسەر دڕندەیەکی تایبەتیدا دابڕاوە لە پاشدا دەرکەوتووە ئەم دڕندەیە لەدڕندەکانی دی ئازاترە ، بۆیە ووشەی (شێر) واتای ئازایەتیشی پەیداکرد و کردی بە ئاوەڵ بۆ واتا پێشوەکەی •

بەم جۆرە ووشەی (شێر) خوێ لە خوێدا دوو واتای هەیە :

یەکەم : ناوێکە بۆ دڕندەیەك کە یەکەم جار پەیدا بووە •

دووەم : ئاوەڵناوێکە بۆ دڕندەیەك کە دووایی پەیدا بووە •

ئێمە کە بەم جۆرە دەڕوانینە لەدایكبوونی واتاکانی ووشە و بە زاراوەی خوازە و خواستن و درکە و مەجاز بێ دەستنیشانکردنی قۆناغەکانی ووشە قایل نەبووین ، چونکە ئەم زاراوانە بەڕووکەشی واتاکانی ووشەیەك دەستنیشان دەکەن و لێمان دەگەیەنن کە ئەگەر هات و وشەیەك

دوو واتا یان زیاتری هەبوو لە واتاکەیەوە قەرز کراوە یان خوازراوە یان هەڵگیراوە بۆ واتایەکی تر •

کەچی بابەتەکە بە هیچ جۆرێك وا نییە ، ووشە چ تاقانە بێت چ دەربڕینێك بێت خۆی لە خۆیدا لە هۆشمەندیی ئەوانەی کە پێی دەدوێن دەشێ تاقە واتایەکی هەبێ و دەشێ خاوەن چەندەها واتا بێت • ئەگەر لە واتایەك زیاتری هەبێت دەبێ بزانین لە سەرەتای پەیدابوونیدا بۆ یەك واتا بە کارهاتووە ، ئەمجا بە هۆی بە کارهێنانیەوە و بە گوێرەی پێویستی بۆ واتایەك یان زیاتر بە کارهاتووە • ئێمە بە واتای یەکەمی ووشە دەڵێین واتای (زمانی) چونکە پێویستی زمان ئەو واتایەی بۆ ووشە خوڵقاندووە ، بەلام واتاکانی تری بە زاراوەی (ئاوەڵواتا) ناو دەبەین ، لەبەر ئەوەی ئەم واتایانە دووای واتا زمانییەکە پەیدابوون و لە ژیانی ئەو ووشەیەدا هەنگاو بە هەنگاو قۆناغ بە قۆناغ لەدایكبوون و بوون بە ئاوەڵ و هاوڕێی واتا زمانییەکەی ووشەکە • بەم پەیڕەوە دەتوانین ووشەی (شێر) لە ڕستەی (شێر لە جەنگەڵدا دەژی) شیبکەینەوە و بڵێین : واتای زمانی ئەم ووشەیە دڕندەکەیە ، بەلام لە ڕستەی (شێرەکەمان لە شەڕدا سەرکەوت) بۆمان هەیە بڵێین ئاوەڵواتای ئەم ووشەیە پیاوێکی ئازایە •

بەم جۆرە رزگارمان لە زاراوەی خوازە و خواستن و درکە و مەجاز و حەقیقەت و مەوزوعی و ••• هتد ••• ئەبێت و ڕێبازێکی نوێ بۆ شیکردنەوەی ئەم هونەرە بەرزە بەرپادەکەین •

چەشنەکانی ئاوەڵواتا

ئەوانەی بەر لە ئێمە لە کوڕی زانستی ڕوونبێژیی عەرەبیدا باسی چەشنەکانی ئەو ووشە و دەربڕینانەیان کردووە کە لە ڕەسەندا ئاوەڵواتان لە سێ بابەتی لقیدا باسەکەیان پارچە پارچە کردووە :

یەکەم : بابەتی خوازە (مەجاز) کە لە لایان بریتییە لە ووشەیەك یـان دەربڕینێك بۆ مانای دروستی خۆی بە کارنەهێنراوە ، بەڵکوو بۆ مانایەکی تر خوازراوە و مەبەستێکی دیکە دەگەیەنێ بە مەرجێك لە نێـوانی هـەردوو ماناکەدا پەیوەندییەك بەدیبکرێ ئـەم پەیوەنـدییەش لـە خـوازەدا جۆربەجۆر و بەرەڵلایە ، وەکوو ئەم دێڕە هۆنراوەیە کە دەڵێ •

میوەی گەیشتووی زەردوسووری باخ

جریوەی جووکەی دارستانی شاخ

مەبەستی خاوەنی ئەم دێڕە لە دەربڕینی (جریوە و جووکەی دارستان) جریوە جریوی ئەو مەل و باڵندانەیە کە لە ناو دارستانەکە دەنگیان تێکەڵ بووە و ئاوازێکی دڵفرێنیان دروستکردووە ، و لێرەدا ناوی شوێنـەکەی لێخواستووە کە (دارستان)ە بۆ ئەو شتانەی لەوێدان کە باڵندەن • واتـە پەیوەندیی نێوانی هەردوو مانای دەربڕینی جریوە و جووکەی دارسـتـان پەیوەندیی شوێنییە (المحلية) (١) •

دووەم : بابەتی خواستن (الاستعارة) •

کە بریتییە لە بەکارهێنانی ووشەیەك بۆ دەربڕینی مانایەکی تر بێجگە لە مانای دروستی ووشەکە بە مەرجێ پەیوەندیی نێوانی مانای دروست و مانای خوازەیی ووشەکە وێچوون بێت ، دەبێ نیشانەیەکیش هەبێ کە ئێمە مەبەستمان بەم ووشەیە مانا خواستراوەکەیە نەك مانا دروستەکە •

ئەدەب دەڵێ :

گەه لە باخی سینەدا سەیری دوو نارنجم دەکرد

گەه لە گوڵزاری جەماڵی تەماشای یاسەمین

(١) بڕوانە کتێبی ڕەوان بێژی لە ئەدەبی کوردیدا ل ٨ •

(نارنج) مانا دروستەکەی ئاگەیەنێ کە بەری دارێکە ، بەڵکوو بۆ شتێکی تر خواستراوە کە (مەمك)ە پەیوەندیش لە نێوانی (نارئج) و (مەمك) وێكچوونە ، کە مەمك زۆر بە نارنج دەچێ [٢] .

سێهەم : بابەتی درکە (الکنایة) کە ئەوەیە ڕاستەوڕاست ناوی شتێك نەبەی ، بەڵکوو بچی ناوی شتێکی تر ببەی کە پەیوەندی بە مانای یەکەمەوە هەبێت بۆ ئەوەی پیاو لەو مانا باسکراوە بۆ مانا مەبەستە هێمابۆکراوەکە بچێ ، ئەو پەیوەندیەش پەیوەست و پەیوەستراوە : (لازم و ملزوم) .
وەکوو دەربڕینی (لە گوێی گانووستوون) کە درکەیە لە غەفڵەتی و بێئاگایی : لە گوێی گانووستن پەیوەستە ، بێئاگاییش پەیوەستراوە [٣] ..
ئەگەر خوێنەر بە ووردی لە پێناسە و نموونەکانی ئەو سێ بابەتە لقییە بکۆڵێتەوە دەگاتە ڕاستیەکی زانستیانە ئەم ڕاستیەش ئەوەیە : تاقە جیاوازیی نێوانی خوازە و خواستن و درکە جۆر بە جۆریی پەیوەندی نێوانی واتای یەکەم و واتای دووەمی ووشە و دەربڕینەکانە . جگە لەم جیاوازییە هەر سێ بابەتەکە لە بنەڕەتدا یەکن و هیچ شتێك لە یەکتر پچڕپچڕیان ناکات : لە خوازەدا مەبەست لە دەربڕین (جریوە و جووکەی دارستان) واتا زمانییەکەی نییە ، بەڵکوو ئاوەڵواتاکەیەتی کە (مەل و باڵندەیە) ، لە خواستندا (ئەدەب) ووشەی (نارنج)ی بۆ واتای زمانییەکەی بە کارنەهێناوە ، بەڵام بۆ ئاوەڵواتاکەی سازیکردووە کە (مەمك)ە لە درکەدا پەندی پێشینانی (لەگوێی گادا نووستوون) واتا زمانییەکەی مەبەست نییە ، بەڵام بۆ ئاوەڵواتاکەی کە (غەفڵەتی و بێئاگایی)یە بە کارهێنراوە . جا لێرەدا دەبێ بپرسین : ئایە دەشێ لەبەر ئەو جیاوازییە تاقانە و ڕووالەتیە ئەو ووشە و دەربڕینانە بە سەر سێ بابەتی سەرەکیدا

---

(٢) بڕوانە هەمان سەرچاوەی پێشوو ل ٦٩ .
(٣) بڕوانە هەمان سەرچاوەی پێشوو ل ٨٩ .

دابەش‌بکەین و خەریکی داتاشینی زاراوەی سەیرسەیر بۆ سنوورکێشان لە نێوانیاندا بین ؟ .. ئایە شتێکی دیکە هەیە جگە لە سەپاندنی جیاوازیەکی ڕووکەشی و دەست‌کرد بە سەر دەربڕینی (جریوە و جووکەی دارستان) و (نارنج) و (لەگوێی گادا نووستن) ؟ !..

بۆچی مامۆستا کوردەکان لەو خالانە وورد نابنەوە کە ووشە و دەربڕینە (خوازە) و (خواستنە) و (درکە)یی‌یەکان یەك دەخەن ؟

مەبەستمان لەم پرسیارە سەرسوڕهێنەرانە دەست‌نیشانکردنی لاسایی کردنەوەی ئەو مامۆستا کوردانەیە دوورکەوتنەوەیان لە ڕاستەقینەی هونەری ئاوەڵواتا و پچراوییان لەم زانستە هاوچەرخاتەیەکە باسی ئەم هونەرە دەکەن • بۆیە ئێمە شوێن‌پێی ئەم مامۆستا کوردانە لە بابەتی چەشنەکانی ئاوەڵواتادا هەڵناگرین و دەگەڕێینەوە سەر تێڕوانینی تایبەتی خۆمان دەربارەی مەڵبەندی ووشە و دەپرسین :

ئایە سەرچاوەی ئاوەڵواتای ووشە و دەربڕین چییە و مەبەستیش لەم ئاوەڵواتایە دەبێ چی بێت ؟ هەروەکوو لەمەوبەر ووتمان مەڵبەندی واتاکانی ووشە و هەنگاوەکانی ژیانی هێزەکانی هۆشمەندییە ؟

کەوابوو ئاوەڵواتای ووشە و دەربڕین کە یەکێکە لەو واتایانە لە سەرچاوەیەکی یەکگرتووەوە هەڵدەقوڵێ ، مەبەستیش لە ئاوەڵواتا تێگەیاندنی گوێ‌گر و خوێنەرە ، تێگەیاندنیش دوو هۆی هەیە کە ئامانجەکەیان یەکە :

هۆی یەکەم : دەربڕین لە شتێکی نوێ و تازەیە کە گوێ گر و خوێنەر پێویستیان بە ووشەیەك هەیە ڕوونی‌بکاتەوە و بوێ ببێ بە ناوێکی تایبەتی•

هۆی دووەم : دەربڕینە لە هەست و نەست و سۆزی دوێنەر و کارتێ‌کردنە لە خوێنەر و گوێ‌گر •

لەبەر تیشکی ئەم ڕاستیەدا ئاوەڵواتا بە لای ئێمەوە لە زمانی کوردی‌دا دوو چەشنی سەرەکی هەیە •

چەشنی یەکەم : ئاوەڵواتای فەرهەنگی‌یە •

چەشنی دووەم : ئاوەڵواتای هونەری‌یە •

ئاوەڵواتـــای فەرهەنـــگی

لە زمان و ڕەوانبێژیی عەرەبی‌دا دەربارەی ئاوەڵواتای ئەو وشانـــەی لە فەرهەنگ چەسپاون و لە قسەی ڕۆژانە بە سەربەخۆیی بەکاردەهێنرێن ، پرسیارێك بەرپا بووە پرسیویەتی :

ئایا مەبەست لەو ووشـــانە واتا دێرینەکانیـــانە یاخـــود ئاوەڵواتـــا تازەکانیانە ؟ •••

زۆربەی زانا دێرینەکان لەو بڕوایەدان کە ئەو ووشانە حەقائیقن و هیچ پەیوەندیەك لە نێوانی واتا تازە کانیان و واتا پیشووەکانیاندا نی‌یە : واتە ووشەی (الصوم) هەر بە مانای ڕۆژووگرتن هاتووە ، ووشەی(الصلاة): تەنیا بۆ نوێژکردن بە کاردێت و ئەم دوو ووشەیە هەرچی واتایان لە پێش ئیسلامدا هەبوویێت نەماوون ••• مـــامۆستا (مبـــارك) کە زمانـــەوانێکی عەرەبی هاودەمە ئەو هەڵوێستە دێرینەی کرد بە ڕێبـــازێکی هاوچـــەرخ و ووتی :

«ئەو واتایانەی کە بەسەر ووشەیەکدا دێن و لە دەوری خڕدەبنەوە بە یەکا دەچن و زۆران بازی‌یەك لە نێوانیاندا ڕوو دەدات ، سەرئەنجام واتـــا نوێ کە واتا کۆنەکە و ئەوەی پێش ئەو دەسڕێتەوە و لە شوێنی‌دا خـــۆی دەچەسپێنێ • بۆ نموونە ووشەی (البأس) بە واتای (تەنگی) و ، ووشەی (المسافة) کە لە بناغەدا (السوف)ە بە واتای بۆن و ، ووشەی (الحج) بـــە

مانای (مەبەست) هاتبوون ، بەڵام ئێستا ئەم ووشانە تەنها بۆ واتا تازەکانیان بە کاردێن ، بۆیە ، (البأس) تەنها بە واتای (الحرب) و (المسافة) بە واتای (دوری) و ، (الحج) بە واتای (سەردان لە ماڵی خوا) هاتوون [٤] •

ئەم بیروڕایە — بێ گومان — لە هەڵوێستێکی ئاینییەوە سەری هەڵداوە و هەموو تەقەلادانەکەی ئەوەیە کە ئەو ووشە قورئانیانە لە گوناهباری (المجاز) دوور بخاتەوە ، جا کە وابێ نازانین بۆچی مامۆستا کوردەکان خۆیان بەو هەڵوێستەوە بەستۆتەوە و بە هیچ جۆرێك سەرنجیان لەم چەشنە ئاوەڵواتایەیان نەداوە کە بەهرەی زمانی کوردی دەنوێنن و تایبەتی یەکی هەرە گرنگ لە تایبەتی یەکانی ئەم زمانە دەدرکێنن ؟! •
هەرچۆنێك بێت ئاوەڵواتای فەرهەنگی لە زمانی کوردی دا دەشێ بە یەکێك لەم دوو ڕێگایانەی خوارەوە لەدایك بووبێ :

یەکەم : ڕێگای داتاشین [٥] واتە سازکردنی ووشەیەك لە دوو ووشە یان پتر پاش ئەوەی دەنگێك یان زیاتر لە قەوارەکانیان فڕێ درابێ وەکوو ووشەی (مریشك) کە لە وشەی (مرو) ووشەی (وشکانی) پێك هاتووە و ووشەی (مەلیچك) [٦] کە لە ووشەی (مەل) و (بیچك) داتاشراوە •

دووەم : ڕێگای لێکدان کە لە دوو ووشە یان پەرەو ژورتر بە بێ ئەوەی لە دەنگەکانیان کەم بکرێنەوە ووشەیەکی نوێ ئەنجام دەدرێ وەکوو ووشەی (دەست کورت) کە لە ووشەی (دەست) و ووشەی (کورت) لێکدراوە ، ووشەی (بەردتێ گرتن) کە لە ووشەی (بەرد) و ووشەی (تێ) و (گرتن) بنیات نراوە ••• ئەگەر سەرنج لە فەرهەنگێکی کوردی بدەین بۆمان دەردەکەوێ کە بە هۆی ئەم دوو ڕێگایەوە ، زمانەکەمان بە پیت و

(٤) بڕوانە کتێبی (فقه اللغة وخصائص العربية) ل ٢٠٨ •
(٥) (داتاشین) : النحت •
(٦) (مەلیچك) : چۆلەکە لە زاری لوڕی دا •••

دەوڵەمەندبووە و دوێنەری کورد توانیویەتی لە هەموو کاتێك و شوێنێك بە جۆرێکی هونەری و زانستی بیروڕا و هەست و سۆزی خۆی دەربڕێ .

ئێمە لەو بڕوایەداین کە زمانەوانە کوردەکان ڕەنگە بەرهەڵستی ئەم بیروڕایە بکەن و بڵێن ئەم ووشانە هەریەك واتایان هەیە و نابێت تەماشای ووشە سادەکانیان بکەین ، ئەگەر لێیان بپرسین بۆچی ئەم ووشانە هەر یەك واتایان هەیە و نابێ تەماشای واتا ووشە سادەکانیان بکەین ؟ ...

بێگومان هیچ وەڵامێکی زانستیان نی‌یە جگە لە دووبارەکردنەوەی بیروڕاکانی مامۆستا (مبارك) و ئەوانەی کە لەسەر ڕێبازی مامۆستا (مبارك) ڕۆیشتوون ...

ئێمە دەبێ سەرنج لە سروشتی زمانی کوردی بدەین و لە چوارچێوەی ئەم سروشتەدا ووشە داتاشراو و لێکدراوەکانمان شی‌بکەینەوە ئاوەڵواتاکانیان وەکوو وێنەیەکی هونەری لەگەڵ واتا پێشووەکانی ووشەکاندا لێکبدەینەوە و بەراوردیان بکەین و بیسەلمێنین کە ئەم ئاوەڵواتایانە چۆن ئەرکێکیان لەفەرهەنگی کوردیدا بەدی‌هێناوە . بۆ بەڵگە با چەند ووشەیەك لەم ڕووەوە یەکالا بکەینەوە و بیروڕاکەمان دەربارەی ئاوەڵواتای فەرهەنگی بچەسپێنین :

ووشەی (چاو) کە لە هەموو گیاندارێکدا ئەندامی بینینە لەگەڵ دەیان ووشەی تر لە بۆتەی زمانی کوردیدا لێکدراوە و ئاوەڵواتای فەرهەنگی هێناوەتە بەرهەم : لەم ووشانە ووشەی (باز) کە لەگەڵی‌دا ووشەی (چاوبازی) سازداوە ئەم ووشەیە ئاوەڵواتاکەی (چاوباشقاڵ)ە بەهۆی ووشەیەکی نوێوە ئەنجام دراوە کە هەردوو ووشە سادەکانی : (چاو) بە مانای ئەندامی بینین و (باز) بە مانای چەشنە باڵندەیەك وێنەیەکی تازە پێش‌کەش دەکات و واتایەکی سەربەخۆ لە فەرهەنگی کوردیدا دەنوێنێ ،

لەم وێنە و واتایەدا ئەو دوو ووشە سادانــە هەرچەنــدە سێبــەری مانــا پێشوەکانیان هێشتا لە گەڵیاندایە و جۆرە قەوارەیەك بە ئاوەڵواتای ووشە لێکدراوەکە دەدەن ، بەڵام لە هەمان کاتدا لە چوار چێوەی ئەم دارِشتنــە نوێ‌یــەدا تواونەتەوە و رِێگایان بە ووشەی (چاوباز) داوە کە بێتە ســەر لیستەی ووشە داهێنراوەکانی فەرهەنگی کوردی •

ئا بەم پێیە دەتوانین ووشەی (چاوبرسی) و (چاوبەست) و (چاوپیس)و (چاوترسێن) و ، چەندەها ووشەی تر کە لە ووشەی (چاو) و ووشەیــەکی دیکە لێکدراوون شی‌بکەینەوە و ئاوەڵواتاکانیان و واتــا پێشووەکانیــان بەراوورد بکەین • بزانین چۆن ئەم ووشە لێکدراوانە کاردەکەنــە ســەر دەروون و هەستی گوێ گر و خوێنەر و یادگاریان لەگەڵ ووشە سادەکانیان زیندوو دەکەنەوە •

ووشەی (چاو) لە مەڵبەندی گوێ گر و خوێنــەری کورد کە هێــزە هۆشمەندیەکانیەتی بە مانای ئەندامی بینین چەسپاوە ، ووشەی (برسی) بــە مانای پێویستی بە خواردەمەنی هاتووە ، هەردوو ووشــەکە کە لــە یــەك دراون (چاوبرسی) : ئاوەڵواتای باری کەسێك نیگار دەکێشێ کە بەرچاوی لە هەموو شتێکدا تەنگ بێت و بە هەڵپە بێت • ئەم ئاوەڵواتایــە کە لــە فەرهەنگی کوردیدا بە واتایەکی تازە تۆماردەکرێ پەیوەندی‌یــەکەی لــە مەڵبەندی ماناکانی وشەی (چاو) و وشەی (برسی) هەڵدەقوڵێ و گوێ گر و خوێنەری کورد کە ئەو وشەیە دەبیستێ یەکسەر یــادی مانــا پێشووەکانی ووشە سادەکان دەکاتەوە و بە وردی لە ئاوەڵواتاکە تێ‌دەگات • هەروەهــا ووشەی (چاوبەست) : (چاو) بە هەمان مانای پێشــوو هــاتووە ووشــەی (بەست) لە مەڵبەندی ژیانی‌دا لە هێزە هۆشمەندی‌یەکانی گوێ گری کورد بە مانای گرتنی شتێك بە هۆی شتێکی‌ترەوە • ئەمجا هەردوو ووشەکە کــە

لەیەك دراوون ئاوەڵواتای : هەڵخەڵەتاندنی یەکێکی لە کارێکا پێسازدراوە و دوێنەری کورد ئەم ئاوەڵواتایە بە چەندەها ڕستە دەدرکێنی وەکوو : ئـەم قسانەی تۆ (چاوبەست)ن ، فیسار کەس پیاوێکی (چاوبەست)ە •

ووشەی (چاوپیس) کە بە ئاوەڵواتای حاڵی کەسێك هـاتووە ئەگەر هات و چاوی بە هەر شتێك هەڵهێنێ زیانی پێ دەگەیەنێ ، لە کەرەسـەی (چاو) لەگەڵ ووشەی (پیس) سازکراوە ، هەروەها ووشەی (چاوترسێن) کە برینی‌یە لە گەورەیەك لێی بترسێ ، بێگومان مەرج نی‌یـە (چـاو)ی ئەو گەورەیە هۆی ترسەکە بێت ، بەڵام ووشەی (چاو) هەروەکوو لە ووشـە لێکدراوە پێشووەکاندا بینیمان سەرچاوەیەکی بە خـوڕە بۆ سـازکردنی ئاوەڵواتای فەرهەنگی لە زمانی کوردی‌دا و زمانەوانەکانیش نابێ لەمەودووا فەرامۆشی ئەم سەرچاوەیە بکەن و ڕەخنەسازەکانیش لـە شی‌کردنـەوەی ئاوەڵواتا و فەرهەنگی‌یەکان نابێ لەم ڕێبازە لابدەن و ئەرکی ئەم چەشنـە ئاوەڵواتایە لە هونەری ووشەسازیی کوردی‌دا پشت‌گوێ بخەین •••

ئاوەڵواتـای هونەری

هەندێ ووشە و دەربڕین بە هوێ بـە کارهێنانیانـەوە لـە ڕسـتەدا ئاوەڵواتایەك بۆ واتا پێشووەکانیان دەدەن بە دەستەوە ، وامان بەباش زانی ئەم جۆرە ئاوەڵواتایە بە ئاوەڵواتـای هونـەری ناو ببـەین • جیـاوازیی سەرەکیی نێوانی ئەم چەشنە و چەشنەکەی پێشوو واتـە : (ئاوەڵواتـای فەرهەنگی) ئەوەیە : ئاوەڵواتای فەرهەنگی خۆی لە خۆی‌دا ئاوەڵواتـاکەی دەنوێنێ و پیویستی بە ڕستەیەك نیە بۆ دەرخستنی واتا تایبەتی‌یـەکەی ، کەچی ئاوەڵواتای هونەری ئەگەر لە ڕستەدا نەبێت گـوێ‌گر و خوێنـەر بە هیچ کلۆجێك نازانن مەبەست لەو ووشەیە ئاوەڵواتا هونەریەکەیەتی • بۆ نموونە ئێمە کە ووشەی (داوێن‌پاك) دەبیستین یەکسەر و ڕاستەوخۆ تێدەگەین

که مەبەست بە ئابڕووی و بە شەرەفییە و واتا جیا بە جیای هەردوو ووشەگە (داوین و ، پاك) بە جۆرێکی میکانیکی نییە ، بەڵام ووشەی گوڵ ئەگەر هات و بە تەنها و بە بێ ڕستە ووترا بۆ گوێ گر و خوێنەر هەیە کە سووربن لەسەر ئەوەی بۆ واتای ڕووەکێك بە کارهێنراوە ، ئەگەر هات و جگە لەم واتایە مەبەست بێت دەبێ بە هوێ ڕستەیەکەوە ئەو مەبەستە دەستنیشان بکرێت • ئەحمەد رەشوانی دەڵێ :

گوڵ لەبۆ دڵدار ، ئەبێ بە دیاری
بیکات بە چەپك و ، بیبا بۆ یاری
تا لەپاش مەرگیش گوڵی زەردوسوور
هەر پێویست ئەبێ ، بۆ سەر مەزاری

لەبەر تیشکی ڕستەکانی ئەم پارچە هۆنراوەیە خوێنەر و گوێ گر تێدەگەن کە مەبەستی هەستیار لە ووشەی گوڵئاوەڵواتا نییە بەڵکوو مەبەستی ئەو گوڵەیە کە ئەیناسین و بۆ دەربڕینی هەستی خۆشەویستی و لە شاییدا بە کاری دەهێنن • بە پێچەوانەی ووشەی گوڵ لەم دێڕە هۆنراوەیەدا کە دەڵێ :

جار لە داخی (گوڵ) ، جار بۆ (گوڵ) ئەگریم
وەك بولبول بێ (گوڵ) ، لەسەر چڵ ئەگریم

ئاشکرایە کە مەبەستی هەستیار لە ووشەی (گوڵ) لە دەربڕینی (جار لەداخی گوڵ) و دەربڕینی (جار بۆ گوڵ) ئەگریم) واتا ناسراوەکەی نیە • هەروەها دڵدار کە ووتوویەتی :

گەڕاوە سینەکەی تارم ، ئەویستاش ئەی (گوڵی) غەمگین
لە تەنهایی سەرینت بێ ، دە هانێ ئەم دڵە توخوا!

بە هوێ ووشەی گوڵەوە ئاوەڵواتای خۆشەویست و دوڵبەری چەسپاندووە •

ئێمە کە زاراوەی (ئاوەڵواتای هونەری)مان بۆ ئەم چەشنە ئاوەڵواتایە سازکردووە ویستوومانە سەرنج بۆ ئەرکەکەی لە گەیاندنی بیرۆکە و ئەندێشەی وێژەر ڕابکێشین و بیسەلمێنین کە ئەم ئەرکە درکاندنی بیرۆکە و ئەندێشەی وێژەر بە شێوازێکی سادە و ساکار و ڕاستەوخۆ نییە ، بەڵکوو بە هۆی تابلۆیەکی گیاندار و وێنەیەکی زیندووە ئەنجام دەدرێ ، ئەم چەشنە ئەنجامدانەش بێگومان کارێکی هونەرییە ، چونکە پێویستی بە ووردەکاریەکی بەهرەدار و سروشتی هەیە • (شوکری) کە ویستوویەتی بیروڕای خۆی دەربارەی بناغەکانی ئیشێکی گشتیی سەرکەوتوو بچەسپێنێ و لە هەمان کاتیشدا سۆزی مەترسی و هیوای تایبەتی خۆی لەم ڕووەوە بدرکێنێ ووتویەتی :

ئیش کە ڕووی ئێستە لە هەورازە سەرەو لێژی نەکەی

بیری ووردیشی ئەوێ هەر بە دوعا و نوێژی نەکەی

ئەم هەستیارە مەزنە لەم دێڕەدا نەیووتووە ئیشی گرنگ لەگەڵ دوعا و نوێژ پێویستی بە بیرکردنەوە و لێکدانەوە هەیە بۆ ئەوەی سەربکەوێت و نەبەزێت و لە تێك‌چوون بپارێزرێ ، بەڵکو بیرۆکەی ئیش و سۆزی خۆشەویستی بەرامبەری بە تابلۆیەکی گیاندار و وێنەیەکی زیندوو و قەوارەدارکردووە و لەسنووری کارێکی واتایی یەوە دەری پەڕاندووە و خستویەتییە ناوجیهانی گیاندارانەوە • بەم جۆرە گوێ‌گر چاوی لە ئیشە وا بەسەر هەورازدا سەر دەکەوێت و ئارەقی ماندوویەتی و بڕینی ڕێگا بە ناوچەوانیەوەیەتی گوێی لە هەناسە بڕکێیەتی و ڕەنگە لێی‌ببیستێ کە دەڵێ ئۆخەی وا سەرکەوتم ، بەڵام ئاگاتان لێم‌بێت گلۆر نەبمەوە خوارەوە • ئا بەم پێوەرە دەتوانین چۆنیەتی دەربڕینی (پیرەمێرد) لە باری مەلولی و بێ

تاقەتی بە هوێ ئاوەڵواتای هونەری ووشەی (وەنەوشەوە) شیبکەینەوە ، کە ووتوویەتی :

دار و گیا و گیاندار پڕ نەشئە و دڵخۆش
من و وەنەوشە ملکەچ و شینپۆش
ئەو پابەندی خاك کۆنە هەواران
من دڵبەندی خاك مەزاری یاران

(پیرەمێرد) گەر بیویستایە بە هۆی بەراوردکردنی بارە تایبەتیەکەی لەگەڵ واتا ناسراوەکەی ووشەی (وەنەوشە)دا بە خوێنەرانی ڕابگەیەنێ کە بێزار و خەفەتبارە هەرگیز لە بەدیهێنانی ئەو ئەرکەدا سەرنەدەکەوت ، چونکە خوێنەران کە ئاشناییان لەگەڵ (وەنەوشە) وەکوو گوڵێکی جوان و بۆنخۆش هەیە هەست و سۆز و بیریان بۆ ئەو بارەی پیرەمێرد نەدەچوو ، بۆیە هەستیار پەنای بردە بەر ئاوەڵواتای (وەنەوشە) و بە ڕەنگ و دەنگ و بزووتنەوەی تابلۆیەکی تایبەتی بۆ سازکرد و وای لە خوێنەرانی کرد کە هەست بە (وەنەوشە) بکەن وەکوو گیاندارێکی ملکەچ لە خەفەتدا شینپۆش لە ماتەمدا و بێتاقەت و هێزلێبڕاو دەستەوئەژنۆ لە کۆنە هەوارانداد •

گەر لێرەدا بپرسین (پیرەمێرد) چۆن بوێ هەبوو سروشتی (وەنەوشە) وەکوو گوڵێکی جوانبگۆڕێ و لەو بەرگە خەمبارەدا بینوێنێ و بیکا بە هاوباری خۆی ؟ ••

ڕەخنەسازی بەناوبانگ (ا• ا• رتشاردز) کە ئاوەڵواتا دەناسێنێ و دەڵێ : «ئاوەڵواتا هیچ نییە جگە لەوە نەبێت کە هۆیەکە لە دەربڕینی هەڵوێستی دوێنەر دەربارەی ئەوبابەتەی لێیدەدوێ»[7] ڕەنگە لەم پێناسەیەدا وەڵامی ئەو پرسیارە بەدی بکەین : هەستیار بە چاوێکی

---

(٧) کتێبی (مبادیء النقد الادبی) ل ٣٠٩–٣١٠ •

ڕەش‌بین و دڵێکی پڕ لەخەفەت دەڕوانێتە (وەنەوشە) ئەمجا بە زمانی ئەندێشە کە ئاوەڵواتایە سەرنجە تایبەتی‌یەکانی وەکوو چەند ڕاستی‌یەك دەدرکێنێ و دەیان‌خاتە قالبی زمانێکی هونەری‌یەوە کە ئاوەڵواتای وشەکانی بڕبڕەیەتی .

ئەوەی لێرەدا پێویستە دوپاتی بکەینەوە : ئەندێشە هێزێکە لە هێزەکانی هۆشمەندیی ئادەمیزاد کارگەی خوڵقاندنی ئاوەڵواتایە و لە مەڵبەندی تۆمارکردنی واتاکانی ووشە لە مێشکدا ئەم ئەرکە ئەنجام دەدا ، چونکە ئەندێشە هەر وەکوو لە جیهانی ڕەخنەسازیدا چەسپاوە : (هوێ لەدایك‌بوونی وێنەی ڕوونە و هێنانەوەی ئەو وێنە بینراوانەیە) [٨] .

وێنەی ڕوون و وێنەی بینراویش بە ڕێگای ئاوەڵواتاوە سازدەدرێ . بۆ نموونە با سەرنج لە ووشەی (دڵ) بدەین بزانین چۆن ئاوەڵواتاکانی لە چەند دێڕێکی جۆربەجۆردا بە هۆی ئەندێشەوە لەدایك‌بوون و لە فەرهەنگی زمانی هونەری کوردیدا چەسپاوون .

وشەی (دڵ) لە زمانی ڕۆژانەدا بۆ واتای پارچەیەکی تایبەتی لە لەشی ئادەمیزاد بەکارهێنراوە ، ئەم پارچەیەش هەروەکوو ئەحمەد ڕەشوانی دەڵێ :

دڵ لە لای ئێوە کوپەڵەی خوێنە
بەڵام بۆ دڵدار پیرۆزترین شوێنە

کەوابوو دڵ لە لای خەڵکی سەرچاوەی خوێنە و بە هۆیەوە خوێن لە لەشی ئادەمیزاددا گەڕدەخوا ، بەڵام هەستیاران بە زمانی ئەندێشە چەند ئاوەڵواتایەکیان بۆ ئەم ووشەیە خوڵقاندووە :

(ئەدیب) ووشەی (دڵ) لەبری ئادەمیزاد بەکار دەهێنێت و دەڵێ :

---

(٨) هەمان سەرچاوەی پێشوو ل ٣٠٩ــ٣١٠ .

(دڵ) بە مەیلی خۆی دەمێکە عاشقی باڵاتە
توخوا مائل بە غەیری خۆت و بێگانەی مەکە

(بێ کەس) ئەم ئاوەڵواتایەی (دڵ) زیاتر ڕوون دەکاتەوە و وێنەیەکی وای بۆ دەکێشێ کە بەدڵدار و مەفتوون و سەرخۆش بێتە بەرچاو ، بۆیە دەڵێت :

(دڵ)ێ لە خۆیا دائم تەڕ نەبێ
سەرخۆشی بادەی ڕووی دولبەر نەبێ
مەفتوونی باڵای قەد عەرعەر نەبێ
بە جامێ شەراب کەیل و مەست نەبێ
ساخوا ئەم (دڵ)ە دایم پەستی‌کەی

لە هەڵبەستێکی کەدا مامۆستا (فائق بێ کەس) (دڵ) بە گیانداریکی مەیلەو ئاواز و دەنگخۆش لە قەڵەم دەدا و دەڵێ :

(دڵ) زۆر مویتەلای دەنگ و نەغمەتە
توخوا قەتارێ (دڵ) بۆت لەت‌لەتە

(حەریق) لەسەر هەمان ڕێباز دەڕوات و بە ئەندێشە ئاوەڵواتایەکی تر بۆ دڵ سازدەدات و دەڵێ :

لەشکری ئاهم لەگەڵ جەیشی حەبەش دەعوا ئەکا
حیرەتم ماوە کە چۆن ئەو دڵبەرە (دڵ) می ڕفاند

کەوابوو (دڵ) شوێنی خۆی لە سنگی ئادەمیزاددا بەجێ‌دەهێڵێت و دوای خۆشەویست دەکەوێت • (دڵدار) ئەو ئاوەڵواتایەی وشەی (دڵ) وەردەگرێت و دەڵێ :

دڵ وەدوو ئەفسانە کەوتوو وای‌ئەزانی وا ئەبێ
ئیشی دونیا ڕەنجی پێناوێ ، بە خۆی کۆتا ئەبێ

ئا بەم جۆرە تا دێ ئاوەڵواتای هونەری ووشەی (دڵ) لە پەرەسەندنا دەبێت و فەرهەنگی هۆنراوەی کوردی دەوڵەمەند دەکات •

(دڵدار) دیسان دەڵێ :

ئەمان مردم لە داخی (دڵ) لەبەر گریان و هاواری
درێغ سوتام لە قرچەی ئاگری ئێشان و ئازاری

لەم دێـــڕەدا (دڵ) وەکـــوو بێگانـــەیەك خـــاوەنەکەی ســـزا دەدات و ئێش‌وئازاری پێ‌دەگەیێنێ ، (زێوەر) بێگانەیی (دڵ) لە خاوەنەکەیەوە زیـــاتر دەخاتەوە ڕوو دەڵێ :

سەر و ریشەکەم بوو بە بەفر و کەچی (دڵ)
چ منداڵە بۆنی دەمی شیری خاوە

سەرەنجام ئێمە لە شی‌کردنـــەوەی ئاوەڵواتـــاکانی وشـــەی (دڵ)دا شوێن‌پێی مامۆستاکانی پێشوومان هەڵنـــەگرت و نەمـــان‌ووت (دڵ) لـــەو دێرانەدا خوازەی بەرەڵایە و بەپەیوەندی بە کارهێنانی پارچە لەبری هەموو بە کارهێنراوە ، بەڵکوو دەڵێین گشت ئەو ئاوەڵواتانـــەی ووشـــەی (دڵ) لەگەڵ واتا دێرینەکەی بە هوێ ئەندێشەوە لە مەڵبەندی ووشە لە مێشـــکی ئادەمیزاددا تۆمارکراون هەستیاریش هەر ئاوەڵواتایەکیان بـــە کاربهێنێـــت یاخود ئاوەڵواتایەکی نوێ بخوڵقێنێ و بیخاتە سەریان دەتوانێ کار بـــکاتە سەر سۆزی گوێ‌گر و خوێنەر و هەستی بجوڵێنی ، چونـــکە گوێ‌گر و خوێنەر پەروەردەی هەمان زمانن و لە گەڵ چێژی نەتەوایەتی ئەم زمانـــە ئاشناییان هەیە .

علم المجـاز

من النقد الأدبى اليونانى والرومانى والعربى والاوروبى الى الدراسات البلاغية الكرديـة

عرض وتلخيص :

المقرر الثابت في تاريخ الشعر الكردي : أن ماوصل الينا من تليده قد ترعرع رواده تحت خيمة الاسلام فكرا وعقيدة ، وتأثر مبدعـوه بالثقافـة العربية من بين ماتأثروا به ، وتتلمذ السائرون به لثمار اللغـة العربيـة قرآنا كريما واحاديث نبويه وفنونا ادبيه فى شتى العصور والبيئات •

ولعل الباحث المدقق اذا ما أراد أن يشير الى اوائل هذا الشعر ، ينبغي عليه ان يتجاهل حديث النحل والوضع ، ويذكر شاعرين هما (خليل المندلجي) المتوفى سنة ٢٠ هـ (٦٤٠ـ٦٤١م) و (بابـا روخ الهمداني) الذي عاش في القرن التاسع الميلادي ومات في آب ٨٤١م •

اما اذا اعتمد التاريخ الصحيح فله أن يستقبل (بابـا طاهر الهمداني) ٩٣٥ـ١٠١٠م أول شاعر كردي تصح رباعياته مستنبطا لفنون القول • وبعد هذا الشاعر فاضت آثار شعراء من أمثال علي الترموكي ، ومـلاي جزيري وعلي حريرى وفقى طيران واحمدى خانى وسيدى هورامـانى و مولـوى وسواهم من الشعراء الذين رسخوا تقاليد الشعر الكردي القديم بلهجاتـه الرئيسة : (الكرمانجية الشمالية والكرمانجية الجنوبية والگورانية واللورية)•

ثم بنوا تقاليده من الوان البيان تشبيهات ومجازات واستعارات وكنايات .

وتواصل الشعراء المعاصرون والمحدثون خلفا عن سلف فتوارثوا هذه التقاليد وتقيلوا تلك الاساليب ، فتكررت الصور الفنيه فى قصائد حاجى قادر كويي واحمد مختار جاف وحمدي صاحب قران وپيرەميرد وفائق بی‌كەس وجگرخوين وگوران وكامران موكرى متلونة بظلال التجديد التى لم تهد من قواعد أبنيتها اللغوية معاني حقيقية ومدلولات مجازية وعلاقات عقلية وذوقية تشد فيما بين هذه المدلولات وتلك المعاني الى جانب قرائن لغوية وحالية ترشد اليها وتكشف عن مكامنها .

ويلحظ الباحث المدقق ايضا : أن منبت الشعر الكردي الاصيل لم يحترز من يد التقليد جهلا في التراث ومشايعة للاثر الاجنبي ، فطأطأ في زاوية منه جانبه لقصائد شعراء شباب فتحوا قلوبهم لما ترجم من آثار المدارس السريالية والرمزية واللامعقول الاوربية فخرجوا على الصور البيانية الاصيلة . ومن هنا فان الباحث البلاغي يلمس في الشعر الكردي القديم والحديث ظاهرتين متناقضتين :ـ

اولاهما : جريان جماهير هذا الشعر في ألوان المجاز وأنواعه فنا له قواعده وأصوله .

وثانيتهما : جموح طائفة منه عما تقرره اللغة ويحرره الذوق في ميدان التعبير الفني فاذا هي رموز ومعميات لاتفك المعاجم طلاسمها ولايهتدي العقل الى مراميها .

لقد دعتنا هاتان الظاهرتان الى دراسة علم المجاز تفهما وتبينا لاولاهما ، وجنة واحترازا من ثانيتهما .

واذ كانت حلبة الصراع والتنابذ بين الاصالة والتقليد تتسع للعلم والذوق والاجتهاد والتعنت ، رأينا أن تستوي هذه الدراسة تاريخية تحليلية

موازنة ، فطرقنا باب النقد الادبي اليوناني والروماني لنعرف حال دراسة المجاز في شجرته •

ومما ظهر لنا من هذا الطرف : أن الادب الملحمي والاسطوري اليوناني الذي صور الالهة بشرا يحبون ويكرهون يحقدون وينتقمون قد أثار حفيظة الفلاسفة الذين نعوا عليه الكذب في تعابيره وأساليبه ، فانبري السوفسطائيون حماة لهذا الادب وقرروا : ان هذه الاساليب والتعابير ليست حقائق لغوية ، وانما هي رموز ومجازات وتصدى ارسطوطاليس للسوفسطائيين في زعمهم هذا وقرر : أن اللفظة المجازية لاتؤول هوى وميلا ، وانما تنهض على واحدة من أربع قواعد : هي (انتقالها من الجنس الى النوع أو من النوع الى الجنس أو من النوع الى النوع أو بحسب التمثيل) •

وهكذا فقد ولد علم المجاز عند اليونان في مجالين :

أولهما : متسع بلا حدود وبلا قواعد أفرط السوفسطائيون في مد آفاقه لاسباب سياسية واجتماعية •

وثانيهما : مختنق أمعن ارسطوطاليس في ضم أطرافه ولملمة أركانه لعلل فلسفية ومثالية •

ثم التقينا في الدراسات النقدية الرومانية بالشاعر والناقد هوراس ، فرأيناه يشبه الالفاظ في اللغة بالاوراق في اشجار الغابة ، ويتيح للشعراء أن يجددوا في معانيها وصياغاتها وفق ضوابط يسيرة مادام هناك داع يدعوهم الى الجديد ، فكان بذلك مقلدا لارسطوطاليس في دراسته الشعرية •

وبعد (هوراس) مررنا بالباحث الروماني (لون جينوس) فوجدناه ينكر المجاز على فن النثر ويرتضيه لفن الشعر فى ايماءات واشارات لم تستو دراسة منهجية •

ان النتيجة التي تمخضت لنا من تتبع علم المجاز في الدراسات اليونانية والرومانية هي : ان القائمين بهذه الدراسات قد نزعوا في مباحثهم عن نظرات فلسفية وفكرية ، مما رأيناهم لايقيمون هذا العلم على قواعد وضوابط يؤدي عنها استقراء النصوص ومحص الشواهد .

لقد تلمسنا علم المجاز في الاثار العربية منذ عصر ماقبل ظهور الاسلام، فنبهنا الى ان الكلمة العربية في هذا العصر قد ترسخت اصول دلالاتها لغة وعقلا وشعورا ، فكان على الاديب أن يديرها وفق هذه الاصول ، والا فان الجمهور العربي في الاسواق والمنتديات والمناسبات الخاصة كانوا يأخذون عليه تنكبه هفوة لغوية وفنية .

وبين يدي القرآن الكريم وماجرى من تفسير لآيه البينات وبيان احكامه ثبتنا أن اللغة العربية التي نزل بها هذا الكتاب العزيز الحكيم قد ازدهرت كلمها وتعابيرها على جذورها العريقة فأثمرت في الآيات البينات ثلاثة أنواع من المجاز :

اولها : المجاز العقدي الذي نهضت شواهده في التعبير عن ذات الله وصفاته جل وعلا .

وثانيها : المجاز الدلالي الذي تجسدت نماذجه في الكلمات العربية المؤدية عن المعاني الجديدة في شتى شؤون الحياة الاسلامية .

وثالثها : المجاز الفني الذي صور أمثلته الحكم الاسلامية للتأثير والتوجيه. لقد استخلصنا من النظرات الخصبة والدراسات الجادة للنصوص الدينية والادبية العربية : ان مصطلح المجاز قد أداره لاول مرة الجعد بن درهم (١١٨هـ) متعرضا لمسألة خلق الانسان فأكسبه صبغه كلاميه جدليه . ومن هنا فقد تتبعنا الاتجاه المناقض لاعتماد مصطلح المجاز ، ووقفنا عند

سيبويه (١٨٨هـ) الذي احصى من انواع التعابير مايستقيم لفظه ولا يصدق معناه منوها بالاسلوب المجازي الذي يفرط في المبالغة كذبا ٠

كما وقفنا مع من انتهجوا هذا السبيل من امثال محمد ابن كرام وابن حزم وابن تيميه (٧٢٨هـ) وسواهم من الذين انكروا ورود فن المجاز فى القرآن الكريم والأحاديث النبوية الشريفة ٠

مما لاريب فيه ان هذا الاتجاه في انكار المجاز — رد فعل معاكس ، وعليه فقد أشرنا الى ما أثاره : وهو اتجاه فلسفي فرض المدلولات المجازية على النصوص الدينية بلا قواعد وبلا ضوابط ، فسجلنا : ان علم المجاز قد وجد لنفسه رغم هذا كله تربة خصبة فمد جذوره وارتفع سوقه واخضوضرت أوراقه واينعت ثماره الاصيلة في استقراء ابي عبيدة لألوان المجاز القرآني وفي بيان الفراء والاخفش الاوسط لمعاني القرآن ، كما ترسخت مناهجه في مصنفات ابن المعتز وعبدالقاهر الجرجاني وابي هلال العسكري ومن نحا نحوهم من العلماء الادباء الذين درسوا المجاز تعبيرا لغويا له قواعده ، وحللوا أضربه فنونا لها أصولها ٠

وبعد هذا ملنا متخففين على جمود الدراسة المجازية لدى طائفة من الباحثين الذين تحزموا بالمنطق في دراساتهم ، فانتهوا بعلم المجاز العربي الى قواعد متحجرة ٠

ان النتائج التي تواترت في بحثنا لعلم المجاز — تراثا عربيا — متنوعة نوهنا من بينها بما يؤكد : أن هذا التراث يمدنا بمنهج لغوي استقرائي وفني ذوقي يصلح لدراسة علم المجاز اذا ما أحسنا مراعاة متطلبات التطور والخصوصية في النصوص التي ندرسها ٠

لقد أثارت هذه النتيجة في بحثنا سؤالا يلم بعلم المجاز في النقد الادبي الكردي مستفسرا عن وجهته ومناهجه وهو تتشكل قواعده على أيدي باحثين

معاصرين يقفون لدى مفترق الطرق بين التراث العربي والدراسات النقدية الاوربية التي تنهض تاريخا وتطورا على اسس بحث المجاز اليوناني والروماني ، ولهذا فقد أسهبنا في تتبع مناهج علم المجاز بين مصنفات هاتيك الدراسات ، ففرزنا جملة من الظواهر ابرزها :ــ

الخلط بين المجاز والتشبيه كما يقول الناقد الانكليزي (جرستيان) وانكار (وندت) و (كلينر) لورود المجاز في اللغة ، وقصد (هربت ريد) للمجاز على فن الشعر ، وتمزيق (جورج كامبل) بحث المجاز بين اللغويين والنقاد .

وبعد هذا رسمنا مناهج علم المجاز عند الاوربيين معتمدين دراسة الناقد الانكليزي (كرستيان بروك) الذي قسم هذه المناهج الى مجموعتين :
اولى المجموعتين : المناهج الفلسفية التي هي اربعة انماط :

اولها : نمط ارسطو في بحث المجاز وتقسيمه على أساس الجنس والنوع .

وثانيها : نمط الحي والجماد الذي يتتبع اصحابه انتقال الكلمة من معناها الحقيقي الى مدلولها المجازي على أسس النقل من الحي الى الجماد ومن الجماد الى الحي ومن الحي الى الحي ومن الجماد الى الجماد .

وثالثها : النمط الفكري الذهني الذي يستضيء متقبلوه بالايحاءات الشعورية .

ورابعها : نمط العلاقة المشتركة المركزية الذي يفترض السائرون في ضوئه : ان الاشياء كلها تلتقي في صفة متعاورة فيما بينها مما يحق للاديب أن ينقل الكلمات الدالة عليها ويستعملها مجازا لاي مدلول يشاء .

وثانية المجموعتين : المناهج اللغوية التي تدور على اجزاء الكلام

الخمسة في اللغات الهندوأوربية ، فهي على هذا مناهج خاصة بهذه اللغات، وان كانت في الوقت ذاته ينزع أصحابها منزعا فلسفيا في تحليل المجازات وتوجيهها .

واذن فان الدراسات الاوربية لاتقدم لعلم المجاز المنهج الرائد ، وانما تتركه مشاعا بين الفلسفة واللغة والنقد والبلاغة ويأتي الباحثون الاكراد أثر هذه الرحلة الطويلة لعلم المجاز ليجدوا بين أيديهم موروثا ضخما متنوعا من الاتجاهات والمناهج ، والسؤال هو الى أي شيء انتهوا ؟ .

المعروف : أن موضوعات البلاغة والفصاحة عامة اذا كانت قد وجدت لمصطلحاتها فسحة في الشعر الكردي القديم ، وان الشاعر الناقد الشيخ نوري الشيخ صالح اذا كان قد فسر طائفة من هذه المصطلحات في معرض نقدي متخصص قبل زهاء نصف قرن ، بيد أنها لم تجد طريقا الى البحث المتكامل المستفيض الموروث باللغة الكردية .

ولعل الاستاذ الشيخ علاءالدين السجادي هو أول مؤلف باللغة الكردية دنا من القضايا البلاغية وعالج موضوع المجاز في الآونة الاخيرة ، فترجم المصطلحات البلاغية الى اللغة الكردية وبسط مجمل مسائلها وأورد بعض شواهدها .

وفيما يتعلق بجهده المشكور بعلم المجاز : أنه قد استقى من بعض المراجع العربية المتأخرة ونقل مصطلحات البيان نقلا حرفيا شكليا ، وفصل بينها ، ومال عن الخطة المقررة في دراستها خالطا بين المجاز والاستعارة في شرح الشواهد اليسيرة التي ترجم بعضها والتقط بعضها الاخر من النصوص الكردية .

وتقبل الدارس الناشيء السيد عزيز گەردي خطوات الشيخ علاءالدين السجادي ، فلم يفد من المصادر العربية الاصيلة في الدراسات البلاغية ،

مما رأيناه يترجم الى اللغة الكردية مباحث البلاغة من الكتب المدرسية المعاصرة .

وتعرض الدكتور عبدالرحمن الحاج معروف للمجاز ضمن دراسته اللغوية للكلمة الكردية ، فتوقعنا أن يستوي تعرضه ذا تنائج علمية تعوض المكتبة الكردية مافاتها في هذا الميدان الهام ، ذلك لانه متخصص ويطلع على الدراسات الاجنبية بالاضافة الى وقوفه على التراث العربي ، ولكن توقعنا لم يغننا عن الشروع في دراسة علم المجاز باللغة الكردية بدءا ليست له خلفية علمية ينهض عليها بهذه اللغه .

ولعل نتائج بحثنا تتمثل في أننا قد نحتنا مصطلحا كرديا جديدا يؤدي عن مصطلح المجاز العربي والميتافور الاوربي ، وينبه الى أن الظاهرة المجازية ليست تعبيرا طافيا ينتقل من المعنى الحقيقي للكلمة المعجمية الى المدلول المجازي في صورة آلية شكلية وانما هي عملية شعورية تجري في مكمن الموروث اللغوي لدى الاديب ويجري على قلمه لوحة يمتزج فيها المعنى اللغوي والمدلول المجازي بالمشاعر والأحاسيس .

ومن هذا المنطلق لم نجزيء موضوعات البيان الرئيسة : (المجاز والاستعارة والكناية) وانما تناولناها وحدة متكاملة تحت ذلك المصطلح ، كما أننا استقرأنا النصوص الكردية التي تقلبت على مفهومنا الجديد المتسع للمجاز فاستنتجنا أن اللغة الكردية تعتمد في مجال التعبير والتأثير نوعين من المجاز هما المجاز اللغوي والمجاز وبالاضافة الى هذا لم نحلل المجاز في شاهد شعري أو نثري منقطع عما يمتد معه في النص الذي ورد فيه ، وانما دعونا الى تجاوز هذا المنهج التقليدي بدراسة المجاز في النصوص التي تعاورت على موضوع موحد وأدت عنه .

وبديهي أن بحثنا يستوي خطوة أولية على النهج القويم الى دراسة علم

المجاز غايته الرئيسة هي الكشف عن قواعد فهم الظاهرة المجازية في الموروث الادبي الكردي من جهة والاخذ على أيدي الذين يتجاهلون هذه القواعـد باسم التجديد والتطوير من جهة اخرى آملين أن تتلوها خطوات أخرى •

كامل حسن البصير

بغداد ١٩٨١/٨/٤

سەرچاوە

ا ــ سەرچاوە کوردی‌یەکان :

١ ــ ئەدەبی کوردی و لێکوڵینەوە لە ئەدەبی کوردی • مامۆستا علاءالدین سجادی • چاپخانەی مەعاریف ١٩٦٨ •

٢ ــ خۆشخوانی : مامۆستا علاءالدین سجادی • چاپخانـەی مەعـاریف ١٩٧٨ •

٣ ــ رەوانبێژی لە ئەدەبی کوردیدا • مامۆستا عەزیز گەردی •

٤ ــ (نرخ‌شناسی) مامۆستا علاءالدین سجادی • چاپخانەی مەعاریف بغداد ١٩٧٠ •

٥ ــ ووشەی زمانی کوردی • دکتۆر ئەورەحمانی حاجی مارف چاپخانەی کۆڕی زانیاری کوردی ــ بەغدا ١٩٧٥ •

ب ــ سەرچاوە عەرەبیەکان :

١ ــ الادب اليونانی القديم : الدكتور علی عبدالواحد وافی ــ مطبعة دار المعارف ــ مصر ١٩٦٠ •

٢ ــ الاتقان فی علوم القرآن : جلال‌الدين السيوطی • مطبعة الحجازی ــ القاهرة •

٣ ــ ارسطوطاليس فی الشعر : القنانی ابو بشر متی بن يونــس ــ مصر ١٩٥٣ •

٤ ــ الايمان : ابن تيمية ــ مطبعة المكتب الاسلامى دمشق ١٣٨١ ك ــ ١٩٦٠ •

٥ ــ تاريخ الفلسفة اليونانية : يوسف كرم •

٦ ــ فقه اللغة وخصائص العربية : محمد المبارك ــ الطبعه الثانيه ١٩٦٤ ــ مطبعة دار الفكر الحديث ــ لبنان •

٧ ــ (الفصل فى الملل والاهواء والنحل) : ابن حــزم ــ الطبعــة الاولى ١٣٤٧ك ــ مطبعة محمد على صبيح ــ مصر •

٨ ــ فن الشعر : ارسطوطاليس ــ ترجمة : دكتور عبدالرحمن بدوى ــ مطبعة النهضة المصريه ١٩٥٣ •

٩ ــ فن الشعر : هۆراس ، وەرگێرانی دكتــۆر عبدالرحمــن بــدوى ، چاپخانەی النهضة المصرية ، ١٩٥٣ •

١٠ــ محاضرات فى اللغة : دكتور عبدالرحمن ايوب ــ مطبعة المعــارف بغداد ١٩٦٦ •

١١ــ معانى القرآن : الفراء ــ الطبعة الثانية ــ ١٣٧٤ك ــ ١٩٥٥ ز • مطبعة دار الكتب المصرية •

١٢ــ مبادىء النقد الادبى : ا• ا• ريتشارد •

١٣ــ النقد : اسس النقد الادبى الحديث : وەرگێرانی : هيفــاء هــاشم ، چاپخانەی وەزارەتی رۆشنبیری دمشق ١٩٧٦ ز •

١٤ــ الكتاب • سيبويه •

١٥ــ مشكل القرآن : ابن قتيبه •

١٦ــ نظرية الأدب : رينيه ويليك : ترجمة : محي‌الدين صبحي ــ مطبعة خالد الطرابيش ١٣٩٢ك ــ ١٩٧٢ •

١٧ــ مناهج البحث في اللغة : دكتور احسان عباس •

١٨ــ اللغة : ج : فندريس : ترجمة عبدالحميد الدواخلي و محمد القصاص مطبعة لجنة البيان العربي •

ج ــ سەرچاوە ئینگلیزیەکان :

1— Grammar of Metaphor. Christine Brooke — Rose.

2— The Koran. Translated by E. F. Palmer, Oxford University Press, 1949.

3— The Problem of Style. by F. Middleton Marray, Oxford University, Press, London 1960.

4— English Prose Style. by Herbert Read. G. Belland Sons Ltd., London, 1956.

نــاوەڕۆك

بـــابەت	لاپـــەڕە
سیمانتیك و ئاوەڵواتا	٩١
مەڵبەندی وشە	٩٢
زاراوەی ئاوەڵواتا بۆچی	٩٤
چەشنەکانی ئاوەڵواتا	٩٦
ئاوەڵواتای فەرهەنگی	١٠٠
ئاوەڵواتای هونەری	١٠٤
علم المجاز من النقد الادبی الیونانی والرومانی والعربی والاوروپی الی الدراسات البلاغیة الکردیة ـ عرض وتلخیص	١١١ـ١١٩
سەرچـــاوە	١٢٠ـ١٢٢

نرخی (٣٠٠) فلسە

لە کتێبخانەی نیشتمانیی بەغدادا
ژمارە ١٠٨٩ی ساڵی ١٩٨١ی دراوەتێ